

Az ókori keresztyén világ IV.

Szerkesztette:

Peres Imre – Németh Áron

PATMOSZ KÖNYVTÁR

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Patmosz Újszövetségi Kutatóintézetének kiadványsorozata

Sorozatszerkesztő

Peres Imre

6. kötet

Az ókori keresztyén világ (IV.)

Az újszövetségi eszkatológia szimbólumvilága

Szerkesztette

Peres Imre – Németh Áron



**Patmosz
Debrecen 2018**

**Kiadja a
Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet
Debrecen**

Recenzensek:

Prof. Dr. Fazakas Sándor, tanszékvezető egyetemi tanár

Prof. Dr. Baráth Béla Levente, egyetemi tanár

Technikai szerkesztő: Dr. Németh Áron

A kötetben Buka László festőművész alkotásai szerepelnek

Nyomdai előkészítés: Szilágyiné Asztalos Éva

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

A konferencia és e kötet kiadása az NTP-HHTDK-17-0061
azonosítószámú pályázat keretében valósult meg a Nemzeti
Tehetség Program részeként az Emberi Erőforrások
Minisztériumának támogatásával.



© Peres Imre, 2018
© Németh Áron, 2018
© DRHE, Patmosz, 2018

ISSN 2063-5052
ISBN 978-615-5853-06-7

Előszó

Örömünkre szolgált, hogy 2017. május 5-én immár 4. alkalommal szervezhettük meg a Patmosz konferenciát „Az ókori keresztyén világ” címmel. A konferencia fő témája most is az eszkatológiára irányult, ami sajátos kutatási területe a Patmosz Újszövetségi Kutatóintézetnek. Az előkészítő bizottságban úgy határoztunk, hogy figyelmünket most *az eszkatológia szimbólumvilágára* fordítjuk, annak egyes részleteit fogjuk kutatni, boncolgatni, elemezni.

A konferencia hagyományosan most is három ciklusban folyt, amikor *tanári, doktoranduszi* és *hallgatói* előadásokat hallgattunk meg. A konferencia elsősorban azon érdeklődők számára készült, akik valami módon kapcsolódtak vagy kapcsolódnak az újszövetségi tudományokhoz és a Patmoszhoz. De szívesen vettük az olyan előadásokat vagy érdeklődők részvételét is, akik más tudományterületen kutatják az eszkatológia témáit vagy vetületeit, és ezzel gazdagíthatják az újszövetségi eszkatológia összefüggéseit interdiszciplináris kontextusban. Így sikerült most is a konferenciát nemzetközivé tenni, amikor a hazai előadók és érdeklődők mellett (Budapest, Miskolc, Sárospatak, Szeged, Debrecen) erdélyi, kárpátaljai és felvidéki teológusok is gazdagíthatták a konferencia színvonalát és eredményeit.

Mindenképpen fontos volt valami módon a meghatározott témához ragaszkodni, vagyis az *eszkatológia szimbólumvilágához*. Tudvalevő, hogy a Szentírásban és még inkább a zsidó apokaliptikus irodalomban, de a görög-római mitológiában is az eszkatológia számtalan szimbólum segítségével kerül kifejezésre. Ennek gazdag megnyilvánulásai vannak pl. a nyelvi fordulatokban és képekben, a képzetekben, a hasonlatokban, képi jelenségekben, hasonlóságokban, analógiákban, leírásokban, narratív vagy poétikus szövegekben, szárnyaló vagy lenyűgöző, meghökkentő vagy éppen feloldó képes beszédekben. A konferencia nemcsak az egyes színes leírásokra és kifejezési módokra figyelhetett, hanem kereshette a szimbólumok hátterét, feltételezett eredeti magját, a motívumok

hagyományoztatását, korabeli jelentőségét és szerepét az újszövetségi eszkatológia alakulásában.

Megemlítendő, hogy a konferencia-szervezők szándéka volt az is, hogy a tényleges aktuális eszkatológiai témák érdekes, olykor teljesen új kontextusban való kibontása mellett lehetőséget kapjanak kutatásaik prezentálására a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen tanári, doktoranduszi és hallgatói státuszban levő előadók, valamint mindazoknak az egyetemeknek és intézeti vagy egyházi tudományos közegeknek a kutatói, akik aktívan kapcsolódtak be az eszkatológia kutatásába és bátran álltak ki a konferencia nagyszámú közönsége elé eredményeik prezentálásával. E kötet szerkesztői nem törekedtek arra, hogy az előadásokat és az itt közölt tanulmányokat uniformizálják vagy a legmagasabb szintű tudományos kritériumoknak vessék alá, ill. a tanulmányok szerzőit erre a követelményre kényszerítsék. Mivel a tanulmányok nagy része folyamatban levő kutatást tükröz, úgy tartottuk hitelesnek, ha ezeket a tanulmányokat minimális javaslatokkal ellátva, születésük eredeti formájában közöljük. Ezért lehet érzékelni, hogy a tanulmányok szintje nem egyforma. Ez azonban nincs hátrányára e kötetnek, mint ahogy a konferenciának sem volt. Sőt, így lehetett érzékelni, milyen utakon jár az eszkatológiai és egyáltalán az újszövetségi tudományok kutatása, mire hallatja hangját és bonthatozik ki láthatóbb vagy olvashatóbb módon az egyházban és az olvasók előtt. Csak sajnálni lehet, hogy ebbe a kötetbe nem tudtunk belefoglalni minden elhangzott előadást. Reméljük, hogy egy következő kötetben utólag erre lehetőséget adhatunk. Hogy ez a kötet is megjelenhet, ezért őszinte köszönetet kell mondanom Dr. Németh Áron tanártársamnak, aki maximális erővel és készségével segített nemcsak a kötet anyagának feldolgozásával, hanem a konferenciához tartozó mindennemű intézkedésével is. Úgyszintén nagy segítségünkre volt Kallós Lilla doktorandusz is, akinek hasonlóan őszinte köszönetemet fejezem ki. E kötet összeállításában és nyomdai előkészületeiben Szilágyiné Asztalos Éva, a Doktori Iskola tanulmányi előadója is behatóan segített, akinek munkáját

ezúton is köszönjük. Buka László festmények felajánlásával gazdagította a kötetet, melyért szintén köszönetünket fejezzük ki. Emellett hálás köszönet illeti az Emberi Erőforrások Minisztériumát, hogy a Nemzeti Tehetség Program keretében a konferenciát és e kötet kiadását pályázati támogatásban részesítette.

Ahogy ennek a kötetnek az anyaga is mutathatja, nagyon szép, széles eszkatológiai spektrumot sikerült átölelni és részletesebb tudományos boncolgatás tárgyává tenni. Ennek örülünk, és reméljük, hogy a tanulmányok olvasása nemcsak élvezetet fog jelenteni az olvasóknak, hanem serkenteni is fog tudni olyan régi-új kutatókat, akik reménység szerint ebbe a vizsgálódásba folyamatosan bekapcsolódnak, és a következő konferencia alkalmával ők is jelentkeznek kutatási eredményeik előadásával. Ilyen reménység alatt emlékezünk a konferenciára és kívánjuk e kötet olvasására és olvasóira Isten áldását.

Peres Imre

Tartalom

Dr. Németh Áron:	
<i>Az égítettek elváltóságának motívuma</i>	11
Dr. Peres Imre:	
<i>A mennyei Krisztus-Bárány alakja</i>	33
Dr. Drenkó Zoltán:	
<i>A fenevadak imádatának pszichológiája</i>	45
Kustárné Almási Zsuzsanna:	
<i>Képek és jelképek az újszövetségi apokaliptikus irodalom legjelentősebb iratában, a Jelenések könyvében</i>	53
Kallós Lilla Katalin:	
<i>Mennyei üvegtenger</i>	73
Ledán M. István:	
<i>Az alvás mint a halál metaforája az 1. Thesszalonikai levélben</i>	85
Orémus Zoltán:	
<i>Isten trónusa és egyéb trónusok</i>	103
Soltész Attila:	
<i>Az Isten temploma szimbólum az apokaliptikában</i>	115
Nagy Viktor:	
<i>A halál és a pokol kulcsai</i>	123
Laktos Tamás:	
<i>Az apokaliptikus számszimbolika</i>	
<i>A hetes szám szimbólumának jelentése a Jelenések könyvében</i>	135
Bozsoky Jonathán Benjámin:	
<i>Apokaliptikus madarak</i>	145



Mert az Élet élni akar

Az égitestek elváltozásának motívuma

A Nap, a Hold és a csillagok az ókori világban többet jelentettek pusztán természeti képződményeknél. Az ókori népek általában istenségként tisztelték a felettük álló, mindenre kiható és titokzatosan ragyogó égitesteket, és bár a JHWH-vallás elhatárolódik az égitestek imádatától és kultikus tiszteletétől,¹ az Ószövetség is osztja a Nap, a Hold és a csillagok meghatározó szerepét. Egyrészt abban a profán, hétköznapi értelemben, mely szerint a Nap, a Hold és a csillagok segítik az időbeli és a térbeli tájékozódást, hozzájárulnak a föld termékenységéhez, meleget és világosságot adnak. Emellett ismeri az Ószövetség az egyes égitestek szimbolikus értelmét is, így jelenti például a Nap az életet és az igazságot, az égitestek összességében pedig a kozmikus stabilitást.²

Nem meglepő ezért, hogy az ókorban az égitestek természetes elváltozásai – úgymint a napfogyatkozás, holdfogyatkozás, csillaghullás – sokszor komoly félelmet, „világvége hangulatot” váltottak ki.³ A jelenség így kaphatott helyet az eszkatológiai szövegek szimbólumrendszerében is, még ha az égitestek elváltozásának motívuma természetesen nem kizárólagosan a prófétai eszkatológia sajátja.

1 Elsősorban deuteronomista és papi szövegekre jellemző az égitestek mitológiátlanítása, JHWH-nak való alárendelése.

2 Michael ERNST, Mond, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 512; uő: Sonne, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 702. Ilyen értelemben használja az Ószövetség a szoláris és/vagy lunáris nyelvezetet a felkent király (pl. Zsolt 72,5.7.17; 89,37–38), vagy akár JHWH (pl. Zsolt 84,12) személyének és uralmának jellemzésére.

3 Hans WILDBERGER, *Jesaja*, 3. Teilband: *Jesaja 28–39. Das Buch, der Prophet und seine Botschaft*, BKAT 10/3, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1982, 947.

1. Történeti könyvek csoda-narratívái

Az égitestek elváltozásával, illetve rendellenes viselkedésükkel egyrészt az Ószövetség narratív szövegeiben találkozunk. Három történetet említhetünk itt meg, melyeknek közös nevezője, hogy a Nap vagy a Hold természetellenes mozgása vagy éppen a szokatlan és tartós sötétség, Isten csodás beavatkozásának következménye.

Ilyen csodaelbeszélés az Ex 10,21–23 leírása az egyiptomi tíz csapás utolsó előtti természeti csapásáról, a háromnapos sűrű sötétségről. A szöveg ugyan nem említi az égitesteket, de a háromnapos időintervallum jelzi, hogy az égitestek mindennapos működésében zavar keletkezett, ráadásul a sötétség – ugyancsak szokatlan módon – lokalizálható volt, hiszen „*ahol Izráel fiai laktak, mindenütt világos volt*” (Ex 10,23). Józsué könyvében olvashatunk egy másik esetet, amikor Józsué legyőzi az emóriakat, pontosabban öt kánaáni városállam katonái szövetségét (Józs 10,12–14). A héber szöveg szerint Józsué szavára a Nap és a Hold elhallgat (דמם = csendben lenni/maradni), illetve a Jásár könyvéből való idézet szerint: „*Megállt (מדע) a nap az ég közepén, nem sietett lenyugodni majdnem egy teljes napig*” (Józs 10,13). Harmadikként Ezékiás király csodálatos gyógyulásának történetét említhetjük. Amikor a király a gyógyulás ígéretét kapja Istentől Ézsaiás prófétán keresztül, és az ígéret megpecsételéseként jelet is kap az Úrtól: Áház napóráján tíz fokkal visszatért az árnyék (2Kir 20,8–11; Ézs 38,7–8).

A három történet csak részben összehasonlítható, ugyanis nincs közöttük direkt összefüggés. A hasonlóság egyrészt formakritikai szempontból ragadható meg, mely szerint mindhárom elbeszélés a csodatörténetek műfajába tartozik, valamint abban is egyezést mutatnak ezek a történetek, hogy Isten nagyságát, hatalmát akarják bizonyítani, aki képes beavatkozni a világ szilárd rendjébe, még akár az égitestek mozgására és viselkedésére is hatni tud.⁴ Az első

4 Carolyn PRESSLER, *Joshua, Judges and Ruth*, WBC, Louisville – London, Westminster John Knox Press, 2002, 80–81. Az égi események részben magya-

két említett történetben olyan idegen népek jelennek meg, melyek vallásosságában az égítetek istenekként jelentek meg, így ezek a szövegek egyben polemizáló, illetve mitológiátlanító értelemmel is bírnak, azaz hitvallást tesznek amellett, hogy az égítetek nem istenek, vagy legalábbis JHWH-nek alárendelt hatalmak (vö. Ex 12,12). Teológiailag fontos, hogy ezek a csodás események minden esetben, az isteni megmentés, szabadítás részeként jelentkeznek. Ezekben a történelmi eseményként hagyományozott elbeszélésekben még nem beszélhetünk eszkatológiai szimbólumokról.

2. Költői és bölcsességirodalmi szövegek

A szövegek másik csoportja a költői könyvekben, illetve a bölcsességirodalomban található. A 72. zsoltár a királynak olyan hosszú életet és uralkodást kíván, melyet a Nap és Hold tartósságával, az égítetek kozmikus stabilitásával köt össze (Zsolt 72,5.7b, vö. Zsolt 89,37–38).⁵ A Hold megszűnésével a szerző egy nem realizálható

rázhatóak ma már ismert természeti jelenségekkel. A kilencedik csapást egyes klímakutatók a thérai – ma szantorini – óriási vulkánkitöréssel hozzák összefüggésbe, a Józsué szavára „megálló” nap pedig talán egy napfogyatkozás által okozott érzéki csalódás: a fogyatkozó nap az alkonyat érzetét keltette, röviddel ezután azonban nem következett be az éjszaka, hanem ismét nappali világos lett. Ezek a természettudományos magyarázatok persze nem kérdőjelezhetik meg, hogy ott és akkor a jelenlévők – a maguk vallási-teológiai interpretációjában – mindezt isteni csodaként élték meg.

- 5 Martin ARNETH, „*Sonne der Gerechtigkeit*”. *Studien zur Solarisierung der Jahwe-Religion im Lichte von Psalm 72*, BZAR 1, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2000, 110.112; Frank-Lothar HOSSFELD – Erich ZENGER, *Psalmen 51–100*, HThK. AT, Freiburg, Verlag Herder, 2000, 322; Carmen DILLER, „Er soll leben, solange die Sonne bleibt” (Ps 72,5). Die räumlichen und zeitlichen Dimensionen der Königsherrschaft in Psalm 72, in: Carmen DILLER – Martin MULZER – Kristinn ÓLASON – Ralf ROTHENBUSCH (Hg.), *Studien zu Psalmen und Propheten. Festschrift für Hubert Irsigler*, HBS 64, Freiburg – Basel – Wien et al., Herder, 2010, 6.7. Ahogyan JHWH, úgy a király funkcióinak leírása is sokszor tartalmaz szoláris elemeket az Ószövetségben, azonban az ókori

végpontot nevez meg, s bár költői képről van szó, fontos, hogy a zsoltáros tud arról, hogy a Nap és Hold nem lesznek mindig. Amíg azonban léteznek az égitestek, addig a fennáll a világ mindenkori rendje, és addig ennek a kozmikus, univerzális és társadalmi dimenziókkal bíró rendnek a fenntartásában a JHWH által legitimált uralkodó is tevékenyen részt vehet.

Jób könyve is használ olyan képet, melyben az égitestek, a természetes fényforrások megszűnéséről beszél. Jób a születése napját átkozza meg, és azt kívánja: „*Legyen sötét az a nap, ne törődjék vele Isten odafönt, ne ragyogjon rajta napsugár! Vegye birtokba sötétség, a halál árnyéka, lakozzék rajta felbő, nappal is sötétség tegye rémessel! Azt az éjszakát vak sötétség ragadja el! [...] Sötétüljenek el annak alkonyatán a csillagok, hiába várjon világosságra, ne lássa meg a hajnal sugarait*” (Jób 3,4–6*.9). A költői képben az jut kifejeződésre, hogy a napsugár és a csillagfény nélküli állapot az élettel össze nem egyeztethető állapot. Az individuális értelemben kilátásba helyezett vaksötétség és fénytelenység a halál birodalmát, az élettelen teret jelenti.⁶ A Jób 25 költői kérdései és képei között, a Hold és a csillagok fényességének relatív volta kap hangot, Isten tisztaságával szemben. Az említett égitestek nem változnak el, de fényerejük jelentéktelennek tűnik az Úr világosságához képest (Jób 25,5).

A Prédikátor könyvének epilógusát, a 12. fejezetet kell még megemlítenünk, mely fejezet a fiatalat szólítja fel ifjúságának élvezésére (Préd 11,9–12,8),⁷ majd allegorikus módon írja le az időskort és az élet végét: „*Gondolj Teremtődre ifjúságod idején, míg el nem jönnek*

keleti uralkodókkal szemben az izráeli/júdai király soha sincs azonosítva a Nappal, lásd Martin LEUENBERGER, *Die Solarisierung des Wettergottes Jhwh*, in: uő, *Gott in Bewegung. Religions- und theologischesgeschichtliche Beiträge zu Gottesvorstellungen im alten Israel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011, 54.

6 Egy másik helyen, ahol Jób saját halálát kívánja, a halál birodalmának költői ábrázolásában jelenik meg a vaksötétség és a féynélküliség, lásd Jób 10,21–22. Jób 18,5–6.18.

7 Melanie KÖHLMOOS, *Kohelet. Der Prediger Salomo*, ATD 16,5, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015, 237.

a rossz napok, és el nem érkeznek azok az évek, melyekről ezt mondd: nem szeretem őket! míg el nem sötétedik a nap világa, meg a hold és a csillagok, és újra felbőke nem érkeznek az eső után.” (Préd 12,1–2). Jób könyvéhez hasonlóan az égitestek elsötétedése egy életellenes közeget jelenítenek meg, mely végső soron az egyén halálát szimbolizálja (Préd 12,7).⁸

3. Próféta igehirdetés

Az égitestek elváltozásával az említetteken túl, és egyben legjellemzőbb módon a próféta irodalomban, annak eszkatológiai szövegeiben találkozhatunk. Kronológiailag Ámós próféta az, aki elsőként prédikál arról, hogy az Úr napja, a sötétség napja lesz, amikor az Úr naplementét idéz elő délben, és fényes nappal is sötétség borítja be a földet (Ám 8,9, vö. 5,18–20). Ámós ugyan nem nevezi néven az egyes égitesteket, de világosan utal azok funkcióvesztésére (vö. Zof 1,15). A próféta kép minden bizonnyal a Kr. e. 8. sz. valamely emlékezetes napfogyatkozását és az azzal kapcsolatos félelemérzetet idézi fel hallgatóiban.⁹

8 KÖHLMOOS, *Kobelet*, 242. A próféta eszkatológiából vett kép, a kozmikus vég és az individuális vég összekapcsolásával kimondja, hogy életünk alakításának lehetősége csak saját életünk idejében adatik meg.

9 Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten 2. Joel und Amos*, BKAT 14/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969, 378. Az egyiptomi ciklikus időszemlélet szerint, a kultusz, a mágia, a rituálék segítségével minden nap meg kell küzdeni azért, hogy a káosz ne vegye át a rend helyét a világban. Az Egyiptomból való későkori kultikus-mágikus szövegek káoszleírásaiban meg is jelenik ezért a Nap és Hold rendellenes viselkedésének motívuma. A Salt-papirusz 825 így ír a káosz állapotáról: „[a Nap] nem kel fel. A Hold kimarad ... az ég sötétségbe borul...” A Metternich-sztélé megfogalmazása szerint: „A napbárka megáll, nem halad tovább, a Nap még a tegnapi helyén van.” Lásd Jan ASSMANN, *Königsdogma und Heilserwartung. Politische und kultische Chaosbeschreibungen in ägyptischen Texten*, in: David HELLMHOLM (Hg.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the Near East*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1983, 369–370. Az egyiptomi szövegre Hans WILDBERGER,

Ézsaiásnál többször is megjelenik ez az eszkatológiai kép, ráadásul jellemzően a könyv egyes szakaszhatárain.

Az Ézs 13–23 döntően az idegen népek elleni próféciákat tartalmazza, ennek a gyűjteménynek a kezdetén találjuk meg először mindhárom égitest elsötétedését. Ámószhoz hasonlóan az Úr napjának kísérőjelensége ez, a prófétai elképzelés bizonyára ismert volt a szerző számára¹⁰: „Jön már az ÚR napja kegyetlenül, féktelen, izzó harraggal. Pusztává teszi a földet, kipusztítja róla a vétkeket. Az ég csillagai és csillagzatai nem ragyogtatják világosságukat. Sötét lesz a fölkelő nap, nem fénylik a hold világa” (Ézs 13,9–10). Babilon pusztulásának leírásában különösen is nagy súllyal bír, hogy az ókori csillagászat fellegvárában, a Napot, a Holdat és a csillagokat istenként tisztelő nép körében éppen az égitesteket érinti az Úr haragja.¹¹ A pusztasággá váló föld és a sötétség képében a dekreáció (visszateremtés) gondolata fogalmazódik meg, amely az Úr napja motívumegyüttesének egyik gyakori eleme. A dekreáció sok esetben éppen az égitestek funkcióvesztésében jut kifejeződésre. Az égitestek elsötétedése, a nappal és éjszaka ritmusának leállása a teremtési rend felfordulását jelzi, ez a káosz azonban a jelenlegi kontextus szerint kifejezetten Babilont célozza, nem jelenti a világ végét, az élet általános megszűnését.¹²

A 24–27. fejezetekben Ézsaiás könyvének egy eszkatológikus, részben protoapokaliptikus szakaszát találjuk.¹³ Ennek szintén a

Jesaja, 2. Teilband: *Jesaja 13–27*, BKAT 10/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978, 924–925 is utal az Ézs 24–27 kapcsán.

10 WILDBERGER, *Jesaja* 2, 517; KARASSZON Dezső, Ézsaiás könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (szerk.), *A Szentírás magyarázata (Jubileumi Kommentár)*, 2. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998, 705.

11 KARASSZON, Ézsaiás, 705.

12 WILDBERGER, *Jesaja* 2, 517, vö. OTTO KAISER, *Der Prophet Jesaja. Kapitel 13–39*, ATD 18, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ²1976, 18.

13 Az Ézsaiás-kutatás sokáig a próféta nagy apokalipsziszeként emlegette, ez a műfaji meghatározás azonban újabban erősen vitatott, lásd Ulrich BERGES, *Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt*, HBS 16, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 1998, 139–140.

kezdő fejezetében jelenik meg a motívum: „*Azon a napon megbünteti az ÚR a magasság seregét a magasságban (= csillagok?), és a föld királyait a földön....[Szégyenében] elpirul a sápadt hold, szégyenkezik az izzó nap, mert a Seregek URa lesz a király a Sion hegyén és Jeruzsálemben, és vénei előtt ragyog dicsősége*” (Ézs 24,21.23). Az égitestek kétségtelenül „uralkodnak” (Gen 1,16), uralkodásuk azonban térben és időben behatárolt. Az Úr királyságának kiteljesedése teszi fölöslegessé az égitestek uralkodói funkcióját, jelentőségük elvesztése pedig szégyenérzetet vált ki az égitestekből.¹⁴

A 30. fejezet – minden bizonnyal fogság utáni¹⁵ – üdvigérete már pozitív módon használja ugyanezt a képet. A népének megkegyelmező Isten sokféle áldásban részesíti Izráelt. Ezek között olvassuk, hogy „*olyan lesz a sápadt hold fénye, mint az izzó nap fénye, az izzó nap fénye pedig hétszeres lesz, a nappali fény hétszerese, azon a napon*” (Ézs 30,26). Ahogyan a pusztulásnak, úgy a kegyelemnek is vannak kozmikus dimenziói.¹⁶ Az égitestek ilyen elváltozása párhuzam nélküli az Ószövetségben.¹⁷ A hetes számnak nyilvánvalóan szimbolikus értelme van, amely a teremttség kiteljesedésére utal.

Izrael megmenekülése együtt jár az ellenség megsemmisülésével, így az Edóm pusztulásáról szóló prófécia az Ézs 34-ben, implicit üdvöt jelent Izráelnek. Ennek a leírásnak a kezdetén, a népek univerzális ítéletének meghirdetését olvashatjuk (Ézs 34,1–4), ben-

14 KARASSZON, Ésaiás, 713; WILDBERGER, *Jesaja 3*, 947. Nem lehet tudni, hogy az égitestek szégyenérzete ténylegesen miben nyilvánul meg, de kézenfekvő itt is elsötétedésre gondolni, hiszen a szégyen általában az elrejtőzni akarás reakcióját váltja ki (vö. Gen 3,8). A felhők vagy füst mögé hosszan elrejtőző égitestek jelensége, vagy a nap- és holdfogyatkozás eseménye, de a vörös Hold látványa (lásd lentebb) is állhat a prófétai kép háttérben.

15 WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1194; BERGES, *Jesaja*, 231.548.

16 A kontextus alapján nyilvánvaló, hogy a szerző nem gondol arra, hogy a hétszeres erejű napfény valószínűleg megszüntetné a földi életet, lásd WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1204.

17 Ókori közel-keleti és ókori egyiptomi szövegekben, illetve az intertestamentális kor zsidó szövegeiben találunk hasonló megfogalmazást, lásd WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1204–1205; KAISER, *Jesaja*, 241.

ne a csillagok lehullásának apokaliptikus elemével: „*Széthull az ég minden serege (= csillagok, csillagképek, égitestek), összezsavarodik az ég, mint egy könyvtekercs; úgy lebill egész serege, ahogy a levél lebill a szőlőről, vagy ahogy a lomb a fügefáról?*” (Ézs 34,4). A csillagokkal együtt maga az ég is elváltozik, a könyvtekercshez való hasonlítás párhuzam nélküli az Ószövetségben, elterjedtebbnek tűnik az éggel kapcsolatban kifeszített sátor ókori képzete (pl. Ézs 42,8; Zsolt 104,2),¹⁸ amely elképzelés azonban szintén azt feltételezi, hogy az ég akár össze is gyűrődhet, összeomolhat. A kozmikus esemény nyilvánvalóan szimbolikusan értendő, és nem a világ, legfeljebb csak a népek és nemzetek végét jelenti – élükön Edómmal – az Isten népe viszont megmenekül és hazatér a babiloni fogságból (Ézs 35). A Jelenések könyve úgy veszi át majd a képet (Jel 6,13–14), hogy a világmindenségnek ugyan vége lesz, de vannak, akik megmenekülnek a Bárány haragja elől és részesednek az ő dicsőségében (Jel 7).¹⁹

Az 50. fejezet elején az Úr hatalmát firtató retorikai kérdésekre olyan választ olvasunk, mely Isten mindenhatóságát és erejét, a természetet megváltoztatni tudó, a természet rendjébe beavatkozni tudó isteni szóval illusztrálja. A dorgáló szóra kiszáradnak a vizek és feketébe, zsákruhába öltözik az ég (Ézs 50,3). A kép nem végíteltről, vagy világmindenségről tudósít, hanem a népet megmenteni tudó Isten potenciáljáról, így a prófécia pozitív üzenetet hordoz.²⁰

Trito-Ézsaiásnál szintén az üdvösség leírásában, a 60–62. fejezetben találunk még utalást a Nap és a Hold elváltozására. Az Ézs 60,19–20 az égitestek funkcióvesztését helyezi kilátásba, azzal a pozitív tartalommal, hogy az Úr világossága mellett többé nincs szükség a Nap és a Hold fényére: „*Nem a nap lesz többé napvilágod, és nem a hold fénye világít neked, hanem az ÚR lesz örök világosságod,*

18 WILDBERGER, *Jesaja* 3, 1330.1342.

19 KAISER, *Jesaja*, 282–283, vö. KARASSZON, *Ésaiás*, 721–722.

20 Hasonlóan KARASSZON, *Ésaiás*, 735. Az exodus történetére utaló motívumoknak tekinthetjük a szakaszban megjelenő büzlő halak (Ex 7,18) és a sötét ég (Ex 10,21–23) képét, így Ulrich BERGES, *Jesaja 49–54*, HThKAT, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 2015, 95–96.97.

és Istened lesz ékességed. Nem megy le többé napod, és holdad nem fogy el. Az ÚR lesz örök világosságod, letelnek gyászod napjai” (Ézs 60,19–20). A Nap és a Hold elveszítik azt a feladatukat, hogy világítsanak, mindez mégsem jár sötétséggel, világkatasztrófával, az Úr, illetve az Úr dicsősége (Ézs 60,1) ugyanis alternatív fényforrásként átveszi az égitestek szerepét. JHWH örök világossága nyilvánvalóan nemcsak a világítás természetes feladatától, hanem az esetlegesen nekik tulajdonított isteni jellegüktől is megfosztja az égitesteket.²¹

A másik nagyprófétánál Jeremiásnál másként jelenik meg a motívum. A Jer 4,23–28 nem említi ugyan az égitesteket, de beszámol az ég elsötétedéséről: „Látom a földet: kietlen és puszta, és az eget: nincs világossága.” A prófétai látomásban egy élettelen világ képe jelenik meg, a teremtési rend teljes felbomlása, dekreáció, azaz visszatérés a teremtés előtti, kaotikus „tohúvábóhú” állapotba.²² A szakasz zárásaként JHWH is megszólal, megerősítve a prófétai látomást: Mert ezt mondja az ÚR: „Sivár lesz az egész ország, bár véget nem vetek neki. Ezért gyászol a föld, és elsötétedik odafent az ég, mert kimondtam, amit határoztam, nem bánom meg, és nem térek el tőle” (Jer 4,28).

A 13. fejezetben hasonló megfogalmazással és gondolattal találkozunk, amikor a próféta – látva Júda és Jeruzsálem közelgő végét – az elbizakodottságtól óvja a népet és megalázkodásra kéri az uralkodót: „Dicsőítsétek az URat, a ti Isteneteket, mielőtt sötétséget támaszt, és mielőtt elbotlanátok a homályba borult hegyeken. Világosságra vártok, de az ÚR vakhomályt hoz el, és sűrű sötétséget támaszt” (Jer 13,16). Az égitesteket magukat itt sem említi a szöveg, de a világosság és sötétség kontrasztjának ilyen megfogalmazása Ámósz eszkatológiájában gyökerezhet.²³

21 ARNETH, *Sonne der Gerechtigkeit*, 191–195.209.

22 Werner H. SCHMIDT, *Das Buch Jeremia. Kapitel 1–20*, ATD 20, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, 135.

23 Vö. SCHMIDT, *Jeremia*, 255.

A nagypróféták sorából Ezékiel sem marad ki. Ezékiel próféta könyvében a 32. fejezetben, vagyis a hét idegen nép ellen mondott ítéletes próféciaik végén találkozunk az égitestek elsötétedésével. A hetedik idegen nép, Egyiptom ellen, hét ítéletes próféciát olvashatunk a 29–32. fejezetben. A fáraó felett mondott gyászénekekben mindhárom égitest említését megtaláljuk: „*Amikor kimúlsz, befedem az eget, és elsötétítem csillagait; a napot felbővel takarom el, a hold fénye sem világít. Minden égitestet elsötétítek miattad, és országodat sötétségbe borítom! - így szól az én Uram, az ÚR*” (Ez 32,7–8). A tengeri szörny, vagyis a fáraó személyes vége, valamint Egyiptom országának vége összefonódik a kozmikus sötétség motívumában. A képben az individuális vég (vö. Jer 15,9), a kollektív és a kozmikus vég egybefonódását látjuk. A király halála, az ország és a világ sötétségét vonja maga után.²⁴ Egyiptom sötétségéről, az országot beborító felhőről, az „Úr napja” kapcsán az Ez 30,3.18 is említést tesz, az égitestek azonban itt nem jelennek meg.²⁵ Számos ókori szöveg igazolja, hogy az ókori Egyiptom számára a Nap, akár a kultuszban mint istenség, akár a mindennapokban mint életadó égitest, különleges jelentőséggel bír.²⁶ Egyiptomi szövegek káoszleírásaiban is szó esik a Nap elsötétedésének katasztrófájáról.²⁷ Neferti többszörösen is

24 Safwat MARZOUK, *Egypt as a Monster in the Book of Ezekiel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 199–200. Egyiptom sötétsége felidézi a kilencedik csapást (Ex 10,21–23), ahogyan erre a történetre engednek asszociálni a vérrel telítődő patakmedrek is (Ez 32,6, vö. Ex 7,14–25). Szintén az első és a kilencedik csapás összekapcsolását láttuk az Ézs 50,2–3 szakaszban is, lásd fentebb.

25 Walther, ZIMMERLI, *Ezechiel. 2. Teilband, Ezechiel 25–48*, BKAT 13/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969, 770. Mernepthah fáraó (Kr. e. 13. sz.) ún. „Izrael sztélé”-jében éppen ennek a motívumnak a fordítottját találjuk: „[Ő (=Mernepthah)] a Nap, aki szétoszlatta a viharfelhőt, mely Egyiptom felett volt, s adta, hogy Egyiptom lássa a napsugarat,” lásd HARMATTA (szerk.): *Chrestomathia* (2003), 56–57 [Kákosy László fordítása]; ASSMANN, *Königsdogma und Heilserwartung*, 367–368.

26 MARZOUK, *Egypt as a Monster*, 199.

27 MARZOUK, *Egypt as a Monster*, 194–195.

dokumentált próféciája (Kr. e. 20. sz.) nehéz időket jósol, amikor kiszárad majd a Nílus (vö. Ez 30,12), és a Nap nem ragyog az embereknek Egyiptomban, mert felhők takarják el.²⁸

A kispróféták közül említettük már Ámószt, de témánk szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a később tevékenykedő Jóel próféta könyve sem. A könyv központi témája az Úr napjának eljövetele. Ez az univerzális érvényű fordulat – eltérően Ámósztól – a népeknek ítéletet, Izráelnek viszont üdvösséget hoz majd. A 2. fejezetben jelenik meg először a gondolat, hogy az Úr napja a sötétség, ború és homály napja lesz (2,2), majd elő is kerül az égitestek elsötétülésének motívuma: „*Reszket előtte a föld, megrendül az ég. A nap és a hold elsötétül, a csillagok elvesztik fényüket*” (2,10).²⁹ A föld és az ég megrendülése a teofánia-leírások ismert motívuma (pl. Bír 5,4; Zsolt 18,8; 68,9; 77,19), a sötétség pedig az Úr napja leírásának kísérő motívuma.³⁰ Az Úr napjával a teremtés visszájára fordul,³¹ elindul a dekreáció, ahogyan erre a 2. fejezet elején az Éden–pusztaság ellentétpár is utalt (Jóel 2,3b). A 4. fejezetben hasonló megfogalmazással találkozunk, szintén az Úr napja leírásában: “*A nap és a hold elsötétül, a csillagok elvesztik fényüket. Felbansan az ÚR hangja a Sionról, mennydörög Jeruzsálemből, megrendül az ég és a föld*” (Jóel 4,15–16). A minden égitestre elsötétedését megrajzoló kép ereje abban rejlik, hogy ismert természeti jelenségek – természetellenes módon – együttesen mennek végbe.

Némileg eltér ezektől a 3. fejezet jól ismert leírása, ahol Isten lelkének kiadásáról, valamint csodás földi és égi jelekről olvashatunk: „*Csodás jeleket mutatok az égen és a földön: vért, tüzet és füstszlopokat. A nap elsötétül, a hold vérvörös lesz, mielőtt eljön az ÚR nagy és*

28 ASSMANN, Königsdogma und Heilserwartung, 357–358.

29 A megfogalmazás sok hasonlóságot mutat az Ézs 13-mal, lásd WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 55–56; Willem S. PRINSLOO, *The theology of the Book of Joel*, BZAW 163, Berlin – New York, de Gruyter, 1985, 47.

30 WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 55; PRINSLOO, *Joel*, 46–47.

31 WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 56.

félelmetes napja” (Jóel 3,3–4). Előbb a földi jeleket sorolja a szöveg, ahol vér, tűz és füst háborús eseményeket, esetleg vulkánkitörést idéz fel, azután égi jelek következnek.³² A előzőekhez képest itt nincs szó a csillagokról, csak a Napról és a Holdról, továbbá a Hold nem sötétté, hanem vérré lesz.³³ A vér háborús eseményekre, katasztrófákra enged asszociálni.

Habakuk könyvének végén olvashatunk még egy régi himnusz részeként Isten teofániájáról, ahol népének védelme érdekében lép fel a harcra Isten. A Hab 3,4-ben találkozunk már a szoláris terminológiával, mely szerint a dicsőséggel érkező Isten *„ragyogása olyan, mint a napsfény, sugarak támadnak kezéből: abban rejlik az ereje.”* Azt ezt követő himnikus szakaszban (Hab 3,8–13a) JHWH már viharistenként jelenik meg,³⁴ a Nap és a Hold pedig rémületükben megdermednek: *„A nap és a hold lakóhelyén marad, amikor nyilaid villogva cikáznak, és dárdád ragyogva villámlik”* (Hab 3,11).³⁵

Náhum könyvében, a Ninive elleni fenyegető jövendölés kezdetén az Úr haragja különböző természeti csapásokban manifesztálódik. Az égitestek elváltozását nem említi a szöveg, de a pusztítás része az is, hogy az Úr *„ellenségeit sötétség üldözi?”* (Náh 1,8).

32 Lásd WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 81, aki felhívja a figyelmet a két vers kiasztikus struktúrájára is.

33 A meteorológia ismeri a vörös hold vagy véres hold jelenségét, mely során egy vulkánkitörés, ill. nagyobb erdtűz miatt a levegőbe jutó részecskék megtörik és szétszórják a Nap fényét és rövid időre vörösre festik a Holdat. A megszokottabb holdfogyatkozással szemben tehát, egy létező, de ritkább és vészjóslóbb égi jelenségre utalhat itt a próféta.

34 Az archeológiai és bibliai források abba az irányba mutatnak, hogy a JHWH-ról alkotott legkorábbi elképzelés viharistenként ragadja meg őt (vö. Bír 5,4–5), lásd LEUENBERGER, *Solarisierung*, 37–38.

35 Klaus SEYBOLD, *Nabum, Habakuk, Zephanja*, ZB.AT 24/2, Zürich, Theologischer Verlag, 1991, 77–80.

4. Újszövetségi kitekintés

Az égitestek elváltozásának motívuma a prófétai eszkatológiában később utat talált az Újszövetség felé is.³⁶

Jézus beszéde az Emberfia eljövételéről mindhárom égitest elváltozásáról beszél. Máté és Márk szinte teljesen egyezően fogalmaznak: „*Azokban a napokban pedig, ama nyomorúság után a nap elsötétedik, és a hold nem fénylik, és a csillagok lefullanak az égről* (vö. Jel 6,13), *és az eget tartóoszlopai megrendülnek*” (Mk 13,24–25, vö. Mt 24, 29). Lukács általánosabban foglalja össze az égi eseményeket: „*És jelek lesznek a napban, a holdban és a csillagokban*” (Lk 21,25a). A képanyag háttérében ószövetségi (ézsaiási) prófécia állnak, melyeket az evangélisták Krisztus parúziájára vonatkoztatnak.³⁷

Mindhárom szinoptikus evangélium megemlíti, hogy Jézus halálakor szokatlan sötétség volt tapasztalható több órán át (Mt 27,45; Mk 15,33; Lk 23,44). Közülük Lukács az egyetlen, aki a sötétség tényének megállapításán túl, említést tesz az elhomályosuló Napról is. Talán egyszerű napfogyatkozás áll a jelenség háttérében, sokkal fontosabb azonban a teológiai szándék. Az evangélisták a nappali sötétség és a Nap elhomályosulásának apokaliptikus motívumában a végítélet kezdetét jelölik meg.³⁸

Az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyv idézet formájában említi a Nap és Hold elváltozását (ApCsel 2,20). Péter püünkösdi prédikációjának textusa az a jóeli prófécia, mely a lélek kiadásáról, a Nap elsötétüléséről és a Hold vörössé válásáról szól az Úr napjának eljövele kapcsán. Ennek beteljesedését hirdeti meg Péter a püünkösdi gyülekezetnek.

A Jelenések könyve már teljes természetességgel használja az utolsó napok megfestéséhez az ószövetségi prófétai irodalom-

36 ERNST, Sonne, 702.

37 DÓKA Zoltán, *Márk evangéliuma*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1996, 285–286.

38 DÓKA, *Márk evangéliuma*, 337.

ból vett képet, s vélhetően ismeri a szinoptikus eszkatológiát is.³⁹ A hatodik pecsét feltörése megrendíti a kozmoszt: „...a nap elsötétült, mint egy fekete gyászlepel, a hold pedig egészen olyan lett, mint a vér, és az ég csillagai lehullottak a földre, abogyan a fügefafa bullatja éretlen gyümölcsét, amikor nagy szél rázza; az ég is eltűnt, mint egy felgöngyölődő papírtekercs...” (Jel 6,12–14a). Tetten érhető itt az „Úr napja” elképzelés, mely a Jelenések könyve szerint a Bárány haragjának napja lesz (Jel 6,17).⁴⁰ A mindenség rendje összeomlik, a világ „erőszakos” halálát jelzi a Nap fekete szőrcsuhája, azaz gyászruhája (vö. Ézs 50,3), és a Hold vérszíne.⁴¹ Az ókori elképzelés szerint a csillagok rögzítve vannak az égen, ezek azonban lehullnak a világot megrendítő mozgásoktól (vö. Ézs 34,4; Mk 13,25; Mt 24,29).⁴² Az önmagában ismert természeti jelenségek, mint a napfogyatkozás, vörös hold, csillaghullás rendkívüli módon egyszerre mennek végbe, erre erősít rá az Ézsaiás könyvéből vett kép, mely szerint az ég egésze elváltozik, akár egy összegöngyölt papírtekercs.

Azután a negyedik trombitászó az égitestek egyharmadát érintő csapást idéz elő: „A negyedik angyal is trombitált, és csapás érte a nap harmadát, a hold harmadát és a csillagok harmadát, hogy elsötétüljön harmadrészüik, a nappal se legyen világos harmadáig, az éjszaka is ugyanígy” (Jel 8,12).⁴³ A hármas szám felidézi az egyiptomi csapások egyikét,

39 Eduard LOHSE, *Die Offenbarung des Johannes*, NTD 11, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ¹²1979, 51; Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984, 85; Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation*, NIGTC, Eerdmans, Grand Rapids, 1999, 396–397; Craig R. KOESTER, *Revelation*, AB 38A, New Haven – London, Yale University Press, 2014, 357–358.411; PERES Imre: *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 136.

40 ROLOFF, *Offenbarung*, 85; KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990, 96–97. Az antik görög-római kultúrkörben nem volt ismeretlen a sötétségnek és az istenek haragjának összefüggése, lásd KOESTER, *Revelation*, 402.411.

41 PERES, *A Jelenések könyve*, 136; KOESTER, *Revelation*, 402.

42 LOHSE, *Die Offenbarung*, 51; ROLOFF, *Offenbarung*, 85.

43 A csillagokra vonatkozó részleges ítélet a Jel 8,10; 9,1 és 12,4 versekben

amikor három napig volt sötétség az országban (Ex 10,22).⁴⁴ A motívumnak emellett – ahogyan az Ószövetségben, úgy az újszövetségi korban is – demitologizáló, deszakralizáló szerepe is van, mely megfosztja az égitesteket isteni jellegüktől.⁴⁵

A Nap és a Hold ilyen mitológiátlanítása, funkcióvesztésük tulajdonképpen indoklása a Jelenések könyve végén éri el a csúcspontját, amikor a mennyei Jeruzsálemről azt olvassuk, hogy „*a városnak nincs szüksége a napra, sem a holdra, hogy világítsanak neki, mert az Isten dicsősége világosította meg, és lámpása a Bárány*” (Jel 21,23). Ókori szövegekben Róma városa olykor a világ világosságaként, a birodalom császára pedig fényként és Napként jelennek meg. A Jelenések könyve többek között ezekkel a képzetekkel is vitába száll, amikor az Ézs 60 vízióját krisztológiai alapon újraértelmezi.⁴⁶ A lámpás messiási szimbólumként is ismert (lásd Zsolt 132,17).⁴⁷ A Nap és a Hold hiánya nem sötétséget okoz, hanem az új eget jelenti. Az Isten dicsősége és a Bárány mint új fényforrás egy új életminőséget, új világot, új teremtést jelez.⁴⁸

is megjelenik, lásd BEALE, *Revelation*, 399. Az ötödik trombitaszó kapcsán nemcsak egy csillag leeséséről olvashatunk, hanem az alvilágból felszálló füst elsötétíti a Napot és az eget (Jel 9,1–2). Nem változik el ugyan Nap és az ég, de a végidőben a mélységből felszabaduló destruktív, pusztító erő (vö. Jel 9,11) sötétségbe borítja a földet. A sötétségnek ugyanez a kifejezése jelenik meg a Jel 16,10-ben, ahol a fenevad országának elsötétetését idézi elő a harag ötödik serlegének kiöntése. Többek között az „Úr napja” sötétségének ószövetségi gondolata állhat a háttérben.

44 ROLOFF, *Offenbarung*, 100; PERES, *A Jelenések könyve*, 160; KOESTER, *Revelation*, 450.

45 BEALE, *Revelation*, 481–482; PERES, *A Jelenések könyve*, 160.

46 KOESTER, *Revelation*, 832.

47 KOESTER, *Revelation*, 821.

48 Vö. BEALE, *Revelation*, 1093; NÉMETH Áron, *Eszkatológiai „újrahasznosítás”*: Zsolt 72 – Ézs 60 – SalZsolt 17 – Jel 21, in: PERES Imre – NÉMETH Áron (szerk.): *Az ókori keresztyén világ (III). Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 29–31.

5. Konklúzió

A fenti előfordulásokból a következő összefoglaló konklúziókat vonhatjuk le.

Az égitestek elváltozásának motívuma az Ószövetség narratív-történeti, költői-bölcsességirodalmi és prófétai szövegeiben egyaránt előfordul, ám egyértelmű eszkatológiai tartalmat – mint irodalmi eszköz – csak a prófétáknál nyer. A narratív szövegekből is kiderül azonban, hogy egyedül az Úrnak áll hatalmában beavatkozni az égitestek mozgásába – ez egyben deszakralizálja, demitologizálja az égitesteket –, a költői és bölcsességirodalmi szövegek pedig a motívum szimbolikus használatára jelentenek példát, ahol az égitestek a kozmikus stabilitást az élet alapvető feltételét jelentik.

A motívum minden bizonnyal valós tapasztalatokra épül. Az ókori ember számára a napfogyatkozás, holdfogyatkozás, csillaghullás, a vörös hold jelensége gyakran váltott ki félelemérzetet, pánikot, gyakran értelmezték kozmikus katasztrófák előjeleként,⁴⁹ noha ezeket a jelenségeket idővel be tudták építeni tudományos és valóságos rendszerükbe. Vulkánkitörések hamufelhői, homokviharak, vagy éppen háborús eseményekkel járó sűrű füst szintén okozhatták az égitestek átmeneti megszűnését vagy elváltozását (vö. 1Kir 18,45; Ézs 5,30). A világ elsötétülésének motívuma olykor összekapcsolódik az individuális vég gondolatával, a halállal kapcsolatos emberi tapasztalatokkal.

Eszkatológiai motívummá leginkább azáltal válnak ezek a természet jelenségek, hogy a fokozás eszközével élve ezekben a leírásokban a Nap, a Hold és a csillagok eltűnése, elsötétülése sokszor egyszerre megy végbe, ami asztronómiai törvényszerűségek mentén lehetetlen. Ezzel áll elő a teljes és tartós sötétség állapota, melyben nem valósulhat meg az élet. A prófétáknál jellemzően az „Úr napja” elképzeléshez kötődik az égitestek elváltozásának szimbóluma, máskor a próféták az egyiptomi csapásokat helyezik eszkato-

49 ERNST, Mond, 512.

lógiai kontextusba. Az égitestek végidei elváltozásának motívuma aztán utat talál az újszövetségi igehirdetésbe is.

Mivel az égitestek a térbeli és időbeli tájékozódás alapvető eszközei voltak az ókori ember számára, elváltozásuk, megszűnésük, elsötétedésük a tér és idő feloldását jelentik. A teremtés rendjének ilyen visszazuhanása a káoszba az élet lehetőségének megszűnéséhez vezet. A dekreáció mellett azonban a fogság utáni prófétai szövegekben megjelenik a megszűnt égitestek helyébe lépő alternatív fényforrás, az Úr világossága, mely az új teremtésben fölöslegessé teszi a Nap, Hold és csillagok létét és működését. Ez harmonizál a Genézisnek azzal a gondolatával, hogy a világosság már az égitestek előtt létezett, a Nap, Hold és a csillagok világító funkciója csak ideiglenes, teremtményként csak a teremtés fennállásának idejére kaptak feladatot. Más elképzelés szerint az új üdvállapotban megmarad a Nap és a Hold, de hétszeres fénnel ragyognak (Ézs 30,26). Az égitestek elváltozásának motívuma tehát különböző előjellel a prófétai ítélethirdetés és a prófétai üdvígéret megfogalmazásában, az dekreáció és a rekreáció prófétai víziójában egyaránt helyet kaphat. Ezen elképzelések feszültsége abból a kettősegből adódik, hogy az égitestek egyfelől a teremtés részei, melyek az új teremtésben valamilyen módon megújulnak és kiteljesednek, másrészt Isten uralmának mitikus ellenségei, vetélytársai, akiket az Úr a végső napon végérvényesen legyőz.⁵⁰ Újraértelmezett formában ezt a gondolatot vesz át aztán a Jelenések könyve is, melyben az új, mennyei Jeruzsálem fényforrása Isten dicsősége és a Bárány lesznek (Jel 21,23).

50 ö. WILDBERGER, *Jesaja* 3,1205.

Felhasznált irodalom

- ARNETH, Martin, „*Sonne der Gerechtigkeit*”. *Studien zur Solarisierung der Jahwe-Religion im Lichte von Psalm 72*, BZAR 1, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2000.
- ASSMANN, Jan, Königsdogma und Heilserwartung. Politische und kultische Chaosbeschreibungen in ägyptischen Texten, in: David HELLMAN (Hg.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the Near East*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1983, 345–377.
- BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- BERGES, Ulrich, *Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt*, HBS 16, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 1998.
- BERGES, Ulrich, *Jesaja 49–54*, HThKAT, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 2015.
- DILLER, Carmen, „Er soll leben, solange die Sonne bleibt” (Ps 72,5). Die räumlichen und zeitlichen Dimensionen der Königsherrschaft in Psalm 72, in: Carmen DILLER – Martin MULZER – Kristinn ÓLASON – Ralf ROTHENBUSCH (Hg.), *Studien zu Psalmen und Propheten. Festschrift für Hubert Irsigler*, HBS 64, Freiburg – Basel – Wien et al., Herder, 2010, 1–26.
- DÓKA Zoltán, *Márk evangéliuma*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1996.
- ERNST, Michael, Mond, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 512.
- ERNST, Michael, Sonne, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 702.
- HARMATTA János (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER Erich, *Psalmen 51–100*, HThKAT, Freiburg, Verlag Herder, 2000.
- KAISER, Otto, *Der Prophet Jesaja. Kapitel 13–39*, ATD 18, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1976.

- KARASSZON Dezső, Ésaiás könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, II. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998, 691–748.
- KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990.
- KOESTER, Craig R., *Revelation*, The Anchor Yale Bible 38A, New Haven – London, Yale University Press, 2014.
- KÖHLMOS, Melanie, *Kobelet. Der Prediger Salomo*, ATD 16,5, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- LEUENBERGER, Martin, Die Solarisierung des Wettergottes Jhwh, in: uó, *Gott in Bewegung. Religions- und theologiegeschichtliche Beiträge zu Gottesvorstellungen im alten Israel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011, 34–71.
- LOHSE, Eduard, *Die Offenbarung des Johannes*, NTD 11, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ¹²1979.
- MARZOUK Safwat, *Egypt as a Monster in the Book of Ezekiel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015.
- NÉMETH Áron, Eszkatológiai „újrhasználtság”: Zsolt 72 – Ézs 60 – SalZsolt 17 – Jel 21, in: PERES Imre – NÉMETH Áron (szerk.): *Az ókori keresztyén világ (III). Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 21–34.
- PERES Imre, *A Jelenések könyve (Kézirat)*, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- PRINSLOO, Willem S., *The theology of the Book of Joel*, BZAW 163, Berlin – New York, de Gruyter, 1985.
- ROLOFF, Jürgen, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984.
- SEYBOLD, Klaus, *Nabum, Habakuk, Zephanja*, ZB.AT 24/2, Zürich, Theologischer Verlag, 1991.
- WILDBERGER, Hans, *Jesaja*, 2. Teilband: *Jesaja 13–27*, BKAT 10/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978.

WILDBERGER, Hans, *Jesaja*, 3. Teilband: *Jesaja 28–39. Das Buch, der Prophet und seine Botschaft*, BKAT 10/3, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1982.

WOLFF, Hans Walter, *Dodekapropheten 2. Joel und Amos*, BKAT 14/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969.

ZIMMERLI, Walther, *Ezechiel*, 2. Teilband, *Ezechiel 25–48*, BKAT 13/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969.

Dr. Németh Áron



Csak legalább egyszer gondold ezt végig!

A mennyei Krisztus-Bárány alakja

A Jelenések könyvében – mondhatnánk: ahogy igazi apokaliptikus irodalomhoz illik – erős apokaliptikus állatszimbolika érvényesül. Egymás után lépnek elő különböző valós vagy mesés vadállatok, szörnyek, torz figurák, mitológiai állat-alakok.¹ (Ezek részletezésétől most eltekintünk). A lényeg azonban az, hogy ezeknek a félelmetes mitikus állatoknak a jánosi apokaliptikában ocsmány szerepük van, amit mi három rövid pontban határozhatunk meg:

- 1) Ők a sötét démoni világ képviselői.
- 2) Mint az alvilág erői, feladatuk az, hogy Krisztus egyháza és hívei ellen hadakozzanak, és rombolják Krisztus imádatát a földön és gátolják Isten országának a terjedését.
- 3) Istentelenségükben egészen odáig merészkednek, hogy hadat üzennek Istennek és szentjeinek, és felveszik a harcot a menny minden seregével.

1. A Bárány-szimbólumok előtörténete

Ennek a háttérben bontakozik ki az apokaliptikus Krisztus legkülönösebb alakja, a *mennyei Bárány*, akinek elnevezése *ἀρνίον* tulajdonképpen csak a jánosi teológiában fordul elő, speciálisan az Apokalipszisben.² Jelentése: bárány, fiatal bárány („bárányka”, de nem „barika”). Jelképe a kiszolgáltatottságnak, a szelídségnek, az

1 Vö. PERES Imre, Kerberosz, in: *Vallástudományi Szemle* 4/1 (2008), 75–92.

2 Ebben a könyvben összesen 28x, és pedig a következő helyeken: 5,6.7.8.12.13; 6,1.16; 7,9.10.14.17; 12,11; 13,10.11; 14,1.4.10; 15,13; 17,14; 19,7.9; 21,9.14.22.23.27; 22,1.3. Az újszövetségi iratok a Bárányra, mint teológiai kategóriára, inkább az *ἀρνός* megjelölést használják, vö. pl. Jn 1,29.36; Ap-Csel 8,32; 1Pt 1,19.

engedelmességnek és hűségnek.³ A Jelenések könyvében a Bárányt egyszerre több szerepben láthatjuk, és ezeknek a szerepeknek más-más (szimbolikus) jelentőségük is lehet:⁴ a vérontó-ölő lovastól egészen a gyöngéd menyeci, menyegzői Vőlegényig.

Valószínű, hogy a Bárány-szimbólum háttérében több teológiai, kultikus, de szimbolikus motívum is vegyülhetett egybe.⁵ Egyrészt az ószövetségi kultikus gyakorlat, mint áldozati cselekvés analógiája kaphatott benne szerepet. Abban pedig dominál az Isten oltári tisztelete, a helyettes áldozat, a vérontás, engesztelés, és a bűnbocsánatszerzés. Ebben a kultikus gyakorlatban a bárány vérének kiontása által találkozik az Isten az emberrel, és kedvező/kegyelmi kapcsolatba fogadja őt.⁶

A Bárány-motívumban talán még inkább az ézsaiási Szenvedő-Szolga teológiája (Ézs 53) bontakozott ki, amelyben a bárány már perszonalifikáló/perszonalifikált formát is kap: Isten szolgája lesz, és helyettesen hal meg, de már nem az oltáron, és nem templomi-kultikus cselekvésben, hanem erőszakkal, védtelenül megölelik, hogy sokak kapjanak halálából életet.

Talán ide utalhat a páskabárány is, amelynek szintén erős engesztelő szerepe volt: visszautalt a régi egyiptomi rabszolgasorsra és a szabadulásra, amit Isten népe nyert a páskabárány vérének köszönhetően. Itt már a személyes döntés és azonosulás motívuma is szerephez jutott, mert aki nem azonosult a bárány vérével (vagyis nem tett eleget Isten hívásának, és nem kente meg ajtófélfáját a bárány vérével), elpusztult.

3 Vö. PERES Imre, Isten Báránya János látomásaiban, in: *Közösség. Református Magazin* 8/3 (2017), 4–5.

4 Vö. OTTO BÖCHER, *Die Johannesapokalypse*, EdF 41, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975, 42–47.

5 Vö. LOREN L. JOHNS, *The Lamb Christology of the Apocalypse of John*, WUNT 167, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, 108kk.

6 Megjegyzendő, hogy az ószövetségi kultuszban ez nem csak a bárányáldozatra vonatozik, de tény az is, hogy főleg a bárány volt a leggyakoribb engesztelési áldozati állat.

Valószínű, hogy az apostoli egyházban mind a három motívum fontos lett a bárány szimbolikájában, ami aztán döntően befolyásolta az egész őskeresztyén egyház teológiáját.⁷ Az első századforduló idején, amikor a földközi tenger környékén eszkatologizálódik és apokaliptizálódik a vallási hangulat a zsidóknál, a görögöknél és a rómaiak által leigázott népeknél, ez az apokaliptizálódás felerősödik a keresztyén egyházban is, amely úgyszintén szenved a római zsarnokság alatt. A zsidó apokaliptikus hangulattól még jobban tüzesítve annál inkább keresi a mennyei Krisztust, aki ugyan megígérte korai visszajövetelét, de amíg eljön, addig is hatalmasan fog cselekedni az ellenség ellen, az egyház védelmében. És ennek a küzdelemnek, a tisztaságnak és ártatlanságnak, a helyettes önfeláldozásnak, a harcnak és győzelemnek a legjobb szimbólumaként a mennyei Bárány alakja felelt meg. Benne jól megfér a kultikusság, a mitikus világ, a harcos és a vezér, az őrző és szerető Vőlegény és az apokaliptikus világbíró szerepköre mind.

A zsidó apokaliptikus irodalomban is fel-felbukkan a Bárány-szerepkör mint a nép vezető alakja, akinek Istentől rendelt küldetése lesz. Ezért helyes a hivatkozás arra, hogy már az 1Énók könyvében (89) történik utalás a Bárányra, akinek messiási szerepe lesz: ilyen Mózes, Sámuel és Dávid. József Testamentumában (19,8–11) pedig ezt olvassuk: „*A szarvak között egy Szűzvet láttam, tarka ruhába öltözve, és egy Bárányt szült... és minden állat rárohant, de a Bárány legyőzte őket és megsemmisítette őket.*”⁸ Itt a Bárány harcias és győzelmi szerepköre domborodik ki.

2. A mennyei Bárány-alakok szimbólumai

A kisázsiai apokaliptikus gyülekezetek tehát rendelkezettek megfelelő teológiai és vallástörténeti forrásokkal ahhoz, hogy teológi-

7 BOLYKI János, *A Jelenések könyvének magyarázata*, Budapest 1983, 55.

8 Vö. BOLYKI, *A Jelenések könyvének magyarázata*, 55.

ájukban és apokaliptikus világlátásukban megrajzolják a mennyei Bárány alakját. A mennyei Bárány egyértelműen a hajdani földi Krisztus, aki helyettes áldozatként a Golgotán halt meg, de aki fel-támadt és úgymond „halálos sebe begyógyult”, és a halál többé nem uralkodik rajta. A mennyei Krisztus-Bárány bemutatása a Já-nosnak nevezett látnok által a víziók egész sorozatában történik. Nem csoda, hogy hallatlanul gazdag anyag tárul itt elénk.⁹ Ez az apokaliptikus szimbólumalkotás szinte fejezetenként változik. Ezt most legalább röviden sorra vehetjük,¹⁰ felhasználva korábbi kuta-tásaim eredményeit:¹¹

- 1) Egyszer úgy látjuk őt, mint a *megöletett Bárányt* (5,6.7.8.12.13), aki a mennyei adoráció közepén áll: tiszteletére himnuszokat zeng az egyház (15,13).
- 2) Máskor ő a pecsétbontás főszereplője (6,1.16), amikor egy-más után zúdulnak a csapások a földre: itt a *Bárány haragját* (ὄργη τοῦ ἁρνίου) láthatjuk, amikor a Bárány ítéletet gyakorol a világ/kozmosz és Isten ellenségei fölött.
- 3) Ehhez tartozhat a *harcos Bárány* képe is, aki az alvilágból fel-jövő fenevad és csatlósai ellen harcol, és legyőzi őket (17,14).
- 4) Ezt kiegészítheti a *fehér lovon lovagló Bárány* alakja (6,1–2), aki-nek kezében íj volt, és a fején korona, és győzelmesen vonult előre.
- 5) Egy másik pillanatban (akár az előző képekkel párhuzamo-san is) a Bárány az övéit védelmezi: *csitítja a szenvedőket*, és a megfáradtakat a mennyei frissítő üdvhelyre (friss források-

9 Vö. pl. Common Lung Pun CHAN, *Die Metapher des Lamms in der Johannes-apokalypse*, NTOA/SUNT 99, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, 208–213.

10 Csak az említés erejéig utalok arra, hogy a Jelenések könyvének szerkesztője nem véletlenül 12 pozíciót határozott meg a mennyei Bárány alakjának.

11 Vö. PERES Imre, A mennyei-apokaliptikus Krisztus, in: *Studia Theologica Deb-recinensis* 5/1–2 (2012), 51–62.

- hoz) vezet (7,9.10.14.17). Ő adja nekik a vérében megtisztított fehér ruhát, és enyhülést ad minden fájdalmukra, ami az üdvösség (σωτηρία) kifejezője.
- 6) Egy további kép úgy mutatja be a Bárány-Krisztust, mint akinek *vérében erő és győzelem van* az egyház számára (12,11): ezzel le lehet győzni a sárkányt/ördögöt.
 - 7) Lényeges a Bárány szerepe az *életkönyv vezetésében* (13,8; 17,8; 21,27), amely a világ kezdete óta nála van:¹² abba azokat írja be és tartja számon, akik hisznek benne és követik őt – ezek az életre vannak rendelve az ő országában.
 - 8) *A mennyei Sionon* a Báránynak különös pozíciója van (14,1.4): oda gyűjti népe kiválasztottjait, amolyan elit-közösséget, Isten zsengejét (szimbolikusan: 144.000).
 - 9) János víziós képváltásaiban szinte meghitt képet láthatunk arról a Bárányról is, aki amolyan mennyei Vőlegényként *menyegzői vacsorára*¹³ várja felkészült menyasszonyát, az egyházat (19,7.9), hogy magához emelje menyasszonyát, illetve feleségét (21,9) a mennyei szent városba, Jeruzsálembe.
 - 10) A Báránynak a mennyei Jeruzsálemben *kiemelkedő pozíciója* van: az Istennel együtt alkotják annak *templomát* (21,22), amely minden odasereglett hívő imádatának a tárgya.
 - 11) A Bárány *lámpásként is világít* a mennyei Jeruzsálemben (21,23). Ahol a Bárány van jelen, ott nincs szükség más fényre, mert ő a világ világossága, ami most teljesedik be igazán.
 - 12) A mennyei Jeruzsálemben van a Báránynak Istennel együtt *királyi széke* (22,1.3), amelyből az élet vizének folyója árad, és együtt uralkodnak örökkön-örökké (22,5). Uralkodásuknak nincs vége.

12 Vö. PERES Imre, Isten mennyei könyvei, in: *Vallástudományi Szemle* 3/1 (2007), 68–82.

13 Vö. PERES Imre, Eschatológiai asztalközösség, in: BÉKESI Sándor (szerk.), *Ostium in Caelo. Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiai professzor 75. születésnapjára*, Budapest, KGRE HTK, 2006, 75–82.

3. *Az anti-bárány szimbóluma*

Az egész Bárány-felsorolásban van a Jelenések könyvében valami démoni, félelmetes is.¹⁴ János, a látnok arról is tud, hogy a *hamis Bárány* is felbukkan – az álcázott fenevad: a földből jött fel, két szarva volt, hasonló, mint a Bárányé, de úgy beszélt, mint a sárkány (11,13). Nagy jeleket tett, és megtévesztette a föld lakóit, de kiderült a száma, amely 666.¹⁵ Ez jelzés arra, hogy a démoni alvilág is gyárt szimbólumokat, hasonlókat, imitáló képeket, amelyeket lop a mennytől, és hamisít a földön lakók megtévesztésére. Ez igazolás arra, hogy a kisázsiai apokaliptikus gyülekezetek vegyék észre, hogy nemcsak a „Bárány bőrében”, hanem alakjában és nevében, imitálva és utánozva Őt is lehet kápráztatni és ámítani, de ahogy kiderül, mindez aljasság, hamisság, démoni művelet a naiv emberi lelkek megrontására.

4. *A mennyei Bárány hármas szerepköre*

Az eddig elmondottakból talán észre lehet venni, hogy a mennyei Bárány tulajdonképpen hármas szerepkörben szerepel.

- 1) Az egyik oldalon látjuk őt, ahogy a mennyei (mondhatjuk azt is, hogy kozmikus) világban fontos szerepe van az Atya mennyei királyi udvarában, hiszen együtt ül a trónuson, fogadja a mennyei seregek hódolatát, készíti a menyegzői vacsorát a majdan odaérkező menyasszonyának, és küzd pl. a démoni világ hadaival.

14 Vö. Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, ZBK NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1987, 118.

15 A pozitív apokaliptikus számok mellett a Jelenések könyvében démoni számok is jelentős szerepet játszanak. Vö. PERES Imre, A megváltottak apokaliptikus száma, in: PERES Imre–NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztény világ (III.): Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 9–19.

- 2) Ugyanakkor a mennyei Krisztus fontos szerepet tölt be a földön is, mert védi és vigasztalja az üldözött egyházát, oltalmazza őt a démoni világ szörnyetegeivel szemben, csitítja a szenvedőket, buzdítja a földi apokaliptikus gyülekezeteket a kitartásra, és tanítja őket a Bárány himnikus mennyei énekére.
- 3) Mindezen kívül tagadhatatlan, hogy a mennyei Báránynak még kimondottan eszkatológiai szerepe lesz, amire készül, hogy leszámoljon minden ellenséggel, hogy véghezvigye az utolsó ítéletet, hogy örökre lezárja az alvilágot és annak minden démoni alakját, és elkészítse és előhossa a mennyei Jeruzsálemet, amelyben várja menyasszonyát, a földi egyházát, hogy vele legyen zavartalan közösségben.

Már ebből is látjuk, hogy mennyi szimbolikus kép, cselekmény, és teológiai orientáció formálódik a kis-ázsiai apokaliptikus gyülekezetek vízióiban.¹⁶ A továbbiakban még egy igen sajátos momentumra szeretnék utalni, amely különös módon hozza előtérbe azt a szimbolikus szimbiózist, amelyben a Bárányt és az egyházat látjuk a jánosi látomásokban.

A Jelenések könyve szimbólumvilágának a csúcsa talán az a kapcsolat, ami a könyv végén lepleződik le, s amely a könyv elején küszködő gyülekezeteknek az apokaliptikus történések végén bekövetkező reményét teljesíti ki. Ez pedig a következő „jelenet”. Minden reménység szerint a földi egyház végre és végérvényesen találkozik a mennyben a mennyei Krisztussal, a Báránnyal. A találkozásra a mennyei városban kerül sor, s ahogy kiderül, maga a város az egyház, s egyben a menyasszony, akinek ura s egyben vőlegénye a Bárány. S itt valósul meg második fokon az, ami a földön jött létre: a földi Krisztus alapította a földi, történelmi egyházat, az apostolok segítségével, a mennyei Bárány alapítja mennyei egy-

16 Vö. PERES Imre, Az apokaliptikus egyház mai üzenete, in: *Református Tiszántúl* 26/1 (2018), 8–13.

házát, menyasszonyát, a mennyei várost. Annak a „matrikuláját”, vagyis az élet könyvét, a városi polgári jegyzéket, a Bárány kezeli, s Ő tudja, hogy szív szerint igazán ki tartozik oda. És ebből bontódik ki aztán számtalan további szimbólum a mennyei Jeruzsálemben, aminek legalább néhány momentumát ragadhatjuk meg. A Bárány ott van egyházával együtt. Sőt, maga mellé ülteti egy időre a trónusra. Ez a szimbolikus együtturalkodás azt jelenti, hogy a Bárány nem szakadt el a földi egyháztól, hanem méltóságteljes helyet biztosít számára a mennyben. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy onnan, a Bárány trónusáról nézheti a világ folyását, új látással, és új módon szolgálhatja a Bárány uralmát. És talán még az is megemlítendő, hogy a trónusról az egyház nézheti, ahogy elmúlik a világ (benne a császárok, a birodalmak, a pokol és az egész alvilág), de Krisztus uralma, Krisztus országa az egyház életével együtt egy új világrendben örökké megmarad.¹⁷ A Bárány lámpásként világít a mennyei Jeruzsálemben, mert ő volt és marad az örök fény forrása. Isten és a Bárány trónusából kiáramlik az élő víz, ami azt jelenti, hogy abban a városban a Bárány az élet forrása. A mennyei Jeruzsálem tehát az a hely, ahol az Isten és a Bárány örökké dicsőségben élhetnek, aminek részese lesz a most még Kis-Ázsiában küszködő apokaliptikus egyház.

5. A mennyei Jeruzsálemmel kapcsolatos Bárány-szerepkörök

William Reader magyarázatát követve röviden így foglalhatjuk össze a mennyei Jeruzsálemmel kapcsolatos Bárány-szerepköröket: a Bárány vőlegény – az apokaliptika szimbólumvilágában lehet a szertetet ajándékozója. Ő a város alapköve, vagyis az új világ alapítója. Ő a templom, vagyis a hit centruma, az üdvösség központja. Ő a

17 Vö. Thomas WITULSKI, *Kaiserkult in Kleinasien. Die Entwicklung der kultisch-religiösen Kaiserverehrung in der römischen Provinz Asia von Augustus bis Antonius Pius*, NTOA 63, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, 73–174.

lámpás, vagyis a tiszta fény forrása. Ő az élet könyvének tulajdonosa, vagyis csak Rajta keresztül lehet a mennyei Jeruzsálembe – Isten országába belépni. Ha trónusából élő vízforrás fakad – Ő az igazi élet ajándékozója. Ha Ő az Isten trónján együtt ül az Atyával – Ő együtt uralkodik Vele, és ebben a méltóságteljes uralomban maga mellé veszi az egyházát is.

Mindabból, amit eddig elmondtunk, egyértelmű lehet, hogy a Bárány-szimbólumok a Jelenések könyvében nagyon gazdagok, nagyon sokrétűek, és nagyon sok inspirációt sugalltak a kis-ázsiai egyháznak küzdelmes életében. Láthattuk, hogy mennyire összefonódnak a szimbólumok jelentései a földi egyház életével, és mennyi reménységet, és erőt jelenthettek a hit megőrzésében. Annak is tanúi lehetünk, hogy az egyes szimbólumok bizonyos fokozatban felerősödnek, ha a történelmi helyzet erre kedvező, vagy kényszerállapotokat hoz. Ugyanakkor máskor a szimbólumok elhalványulhatnak. Azonban minden időben szükség van éber teológiai ismeretre és kritikus szemléletre, hogy a szimbólumok jelentősége az egyház hasznára, áldására, és ne elszektásodására adjon alapot. Jó, hogy a Jelenések könyve nekünk ilyen gazdag szimbólumvilágot hagyott örökségbe. Rajtunk áll, hogy ezt maximális értéknek vegyük, és az egyház gazdagítására fordítsuk.

6. Összefoglalás

Az újszövetségi eszkatológia szimbólumvilága nagyon sok motívumot rejt magában, amelyek különböző tárgyakra, lényekre, folyamatokra és terekre vonatkoznak. Tanulmányunkban figyelmünket a mennyei Krisztusra, mint Bárányra irányítjuk. Keressük a választ arra, hogy milyen sokszínű volt a mennyei Bárány szimbólumvilága, és mi volt ennek a szimbólumhasználatnak a „csúcsa”. A mintegy 12 Bárány-szimbólum rövid kifejtése után szó esik az anti-bárány szimbólumáról is. Arról is értekezünk, hogy a mennyei Bárány szimbólumvilágának a legfelsőbb fokozata a mennyei Jeruzsálem,

mint a Bárány menyasszonya, és a Bárány-Vőlegény egyesülése. tanulmány előadás kibontja ennek módozatait, és választ fogalmaz meg arra is, hogy a kis-ázsiai egyház milyen apokaliptikus látásmódot alkotott, amikor ezeket a Bárány-szimbólumokat teológiai kapaszkodókká tette.

Felhasznált irodalom

- BÖCHER, Otto, *Die Johannesapokalypse*, EdF 41, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975.
- BOLYKI János, *A Jelenések könyvének magyarázata*, Budapest, 1983.
- CHAN, Common Lung Pun, *Die Metapher des Lammes in der Johannesapokalypse*, NTOA / SUNT 99, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.
- JOHNS, Loren L., *The Lamb Christology of the Apocalypse of John*, WUNT 167, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003.
- PERES Imre, A megváltottak apokaliptikus száma, in: PERES Imre – NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztény világ (III.): Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 9–19.
- PERES Imre, A mennyei-apokaliptikus Krisztus, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 5/1–2 (2012), 51–62.
- PERES Imre, Az apokaliptikus egyház mai üzenete, in: *Református Tiszántúl* 26/1 (2018), 8–13.
- PERES Imre, Eschatológiai asztalközösség, in: BÉKÉSI Sándor (szerk.), *Ostium in Caelo. Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiai professzor 75. születésnapjára*, Budapest, KGRE HTK, 2006, 75–82.
- PERES Imre, Isten Báránya János látomásaiban, in: *Közösség. Református Magazin* 8/3 (2017), 4–5.
- PERES Imre, Isten mennyei könyvei, in: *Vallástudományi Szemle* 3/1 (2007), 68–82.
- PERES Imre, Kerberosz, in: *Vallástudományi Szemle* 4/1 (2008), 75–92.

ROLOFF, Jürgen, *Die Offenbarung des Johannes*, ZBK NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1987.

WITULSKI, Thomas, *Kaiserkult in Kleinasien. Die Entwicklung der kultisch-religiösen Kaiserverehrung in der römischen Provinz Asia von Augustus bis Antonius Pius*, NTOA 63, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

Dr. Peres Imre



Ebból nincs visszaút, mert nem lehet

A fenevadak imádatának pszichológiája

„És láttam, hogy a tengerből feljön egy fenevad, tíz szarva és hét feje volt, szarvain tíz korona, és a fejein istenkáromló nevek. Ez a fenevad, amelyet láttam, párduchoz hasonlított, lába, mint a medvéé, szája, mint az oroszláné: a sárkány átadta neki erejét, trónját és nagy hatalmát. Láttam azt is, hogy az egyik feje szinte halálosan megsebesült, de halálos sebe meggyógyult. Az egész föld csodálta a fenevadat: imádták a sárkányt, mivel átadta a hatalmat a fenevadnak, imádták a fenevadat is, és így szóltak: Ki hasonló a fenevadhoz, és ki tudna vele harcra kelni? És adatott neki nagyokat mondó és istenkáromló száj, és adatott neki hatalom a cselekvésre negyvenkét hónapon át: és megnyitotta száját káromlásra Isten ellen, hogy káromolja az ő nevét és sátorát, azokat, akik a mennyben laknak. Megadatott neki, hogy badat indítson a szentek ellen, és legyőzze őket, megadatott neki a hatalom minden törzs és nép, minden nyelv és nemzet felett: hogy imádjá őt mindenki, aki a földön lakik, akinek nincs beírva a neve a megöletett Bárány életkönyvébe a világ kezdete óta. Ha valakinek van füle hallja! Ha valakire fogság vár, fogságra jut: ha valakinek kard által kell meghalnia, kard által hal meg. Itt van szükség a szentek állhatatosságára és hitére.”

Jel 13,1–10

A Jelenések könyvében megjelenő fenevad leírásában ószövetségi utalásokat is használ a szerző. Dán 7,3–8 négy, tengerből feljövő fenevadat ír le, melyekben a tenger a népek, nemzetek sokaságát s a fenevad valláspolitikai hatalmat jelent.

A Római Birodalom Domitianus császár uralkodása végén, császárímádatra kényszerítette a keresztyéneket, akik súlyos testi-lelki-szellemi-érzelmi-értelmi gyötrelmeknek voltak kitéve.

A jánosi fenevad ötvözete a Dánielének, s messze túltesz az előbbi birodalmakon. A vadállat egy torz vallásos propagandával manipulált valláspolitikai hatalomnak sejlik, egy vezér, imádni való diktátor vezetése alatt, ki magnetikus hipnotizmussal befolyásolja a tömeget. Elfojtott ösztönökre, indulatokra, érzelmekre játszik rá

s ez sikerének titka, ugyanis a tömegben feloldódik a személyiség, feloldódnak a gátlások, az értelem elveszíti szerepét. A fenevad szuggeszciót fejt ki, mely erősen hat a libidóra, mely olyan elemi ösztönök energiahalmaza, melynek gyökere a testiség, az érzéki szerelem. Álszeretetet az erosz hatalmában, mely személyhez, a ve-zérhez, a diktátorhoz láncolja. Imádja.

A történések palettáján megjelenik a tömeghisztéria, mely je-lenség egyfajta „fekete lyuk” e sötét korszak idején. Tömegpsi-chózis egészségtelen, romboló tünetei lépnek fel a megmanipulált s a diktátor által demagógiával hipnotizált tömegben. Zavaros lelki állapot, felborult lelki egyensúly és kreténizmusig leépült értelem jellemzi. Imád és gyűlöl.

A fenevad legálissá teszi a szégyellni való gondolatokat, indu-latokat, érzelmeket s hazugságokkal, primitív „tannal” fertőzi a tömeg lelkét s képes a tudattalanból a tudatba áthozni butaságot és ostobaságot. Uszít, s a kisebbrendűségi komplexus túlkompén-zálására ösztönöz. Ő maga paranoid személyiségzavarban szenved. Bizalmatlan, gyanakvó, rosszindulatú. Apa, anya komplexusából fakadóan dühös, ellenséges, feszült, ingerlékeny, féltékeny, sértődé-keny. Csak őt kell imádni, amolyan imádom engem.

A keresztyénekben mindez ellenállást vált ki s még nagyobb ra-gaszkodást, szeretetet, imádatot életük Urához, Jézushoz.

A fenevadakat, vagy vadállatokat egy deformált vallásos propa-gandával, istenkáromlással,¹ ünneprontással,² törvénytelenséggel,³ manipulált valláspolitikai hatalomnak minősíthetjük, mely egy ve-zér, imádni való diktátor vezetése alatt, magnetikus hipnotizmussal befolyásolja a tengert, ahonnan kiemelkedik, azaz a népek, nem-zetek sokaságát, a tömeget. A vadállat mindig a krízishelyzeteket használja ki, amennyiben nincs, teremt, rombol, hogy utána fel-építse saját képére és hasonlatosságára a saját világát⁴. Káoszból

1 Dán 13,6a

2 Dán 7,25b

3 uo.

4 FÜREDI János (szerk.), *A pszichiátria magyar kézikönyve*, Budapest, Medicina

egy tömegbefolyásolt rendszer, melyben a vadállat „megübereli” a kisebbrendűségi komplexussal, apa és anya komplexussal leterhelt, megterhelt és sérült kollektív tudattalant, megoldatlan, frusztrált élethelyzetekre megoldást kínáló álcával mámorítja el a tömeget⁵. Vakmerő, gátlástalan, durva, paranoid személyiségzavarban⁶ is szenvedő, tudathasadásos szörnyeteg, mely sötét hatalmaktól kapott erejével meglátja a tömeggé verődött tengernép elfojtott gondolatait, árnyékba préselt, elfogadhatatlannak tűnő ÉN-jét s azt ki és meg meri mondani. Ő a felerősödött tömeg szócsöve, aki hazugságokkal és féligazságokkal, gázságokkal, hiszen atyja is az, hergeli a tengert, aki a megalomania periodica (nagyzási téveszmés periodikus elmezavar) és a megalomania paranoia (nagyzási téveszmés tébolyodottság) jegyeit bőven kimeríti⁷. A vadállat csatlósaitól, lehet mondani híveitől engedelmességet, csodálatot sőt imádatot követel, ám aki vele nem egy élvonalban küzd, azzal szemben elutasító, féltékeny, ingerlékeny, sértődékeny, bizalmatlan és gyanakvó, mindent rosszindulatúan értelmez s dühös megtorló intézkedéseivel tisztogat. Megöli, megöleti, megsemmisíti, ellehetetleníti vélt vagy valós ellentáborát. Mindent s mindenkit kontroll alatt szeretne tartani. Gőgös, büszke, kompromisszumra képtelen, vádló és vádaskodó, bűnbakkereső, szélsőségesen agresszív, harcias, omnipotenciával (mindenhatóság érzésével) áthatott, döllyfős, épp olyan, mint akitől erejét kapja.

Nem csak a vadállatok „betegek”, hanem azok is, akik őt kiszolgálják, szolgálják, imádják, akik meg vannak győződve, hogy bennük megtalálták a „Messiást”, a megmentőt. Ez jellemző minden kisebbrendűségi-, apa-, anyakomplexussal megvert népre, akik

1998, 410 kk.

5 Carl Gustav JUNG, Diagnose der Diktatoren, in: H. Heinrich BALMER, *Die Archetypen theorie von C. G. Jung*, Berlin–Heidelberg–New York, Springer Verlag, 1972, 134–151.

6 FÜREDI (szerk.), *A pszichiátria magyar kézikönyve*, 409.

7 Zdenek BOLELOUCKY, *Hranicní stavy v psychiatrii*, Praha, Grada Avicenum, 1993, 58kk.

a vadállatokra nézve kitalálták a „szabadító” vigasztaló eszméjét, aki egységes erővé forrasztja őket egybe s megmenti őket válságukból, kilátástalanságukból. Azt akarják, hogy egy erős férfi, azaz egy vezér és egy asszony, tehát eszme, idea uralkodjék fölöttük, hiszen az eszme nőnemű fogalom.⁸

Egy tömeggé zsugorított emberben mindig azok a tulajdonságok sokszorozódnak meg, melyek mindenkiben megvannak. Nem mindenkinek vannak érényei, de mindenki rendelkezik alantas ösztönökkel, a mélységesen primitív befolyásolhatósággal, vad gyanakvással és érzéki szenvedélyekkel.⁹ A tengernép szörnyeteg, mely nagy katasztrófákhoz vezet, akár csak a fenevadak, hiszen erősen szuggerálható, mely által késztetést érez az utánzásra, s így válik befolyásolttá, minden logikai megfontolás nélkülivé. Erősen felkorbácsolt libidó befolyása alatt van, mely olyan elementáris nemi ösztönök energiája, melyek végső fokon minden tevékenységre kihatnak s melynek magját a nemi szeretkezés alkotja. A testiség s az érzelmi alapokon nyugvó érzékiség a tömeg lelke, melynél nincs nagyobb egységesítő erő, és a hatás. Az egyszerű erosz.¹⁰

A fenevadhoz való kötődés s az egymáshoz fűződő viszony identifikációs tulajdonságokat is magán visel, melyek alakítják, formálják a kollektív képződményt, mindez nem más, mint a vadállatra való testi-lelki-szellemi-érzelmi-értelmi kötődés.¹¹ Ez a legprimitívebb libidózus kötődési forma, melyre a tömegben, a megmanipulált tengernépen ráismerhetünk.

A demagógiával elkábított tömeg, ösztöneitől fűtve, mely egységben tartja őt, megegyezik egyfajta hipnózissal, amikor egy eszme már tárgyá fokozódik, szerelme tárgyává, akivel identifikálódik. Magatartását csak a vadállat, a vezér, a diktátor személyén keresztül értjük meg s a hozzá fűződő libidó által, melytől addiktívvá válik. Imádni, szeretkezni a vezetővel, lélekben a fantázia és érzékek vi-

8 JUNG, Diagnose der Diktatoren, 134–151.

9 Sigmund FREUD, *Psychológia masy a analyzanjá*, Bratislava, Archa, 1996, 26.

10 Sigmund FREUD, *Nespokojenost v kulture*, Praha, Hynek, s.r.o., 1999, III, 90.

11 JUNG, Diagnose der Diktatoren, 134–151.

lágában. Vele azonosulni, hozzá hasonlónak lenni, az ő gesztusait, szavait, nyelvezetét, nézetét, uniformisát viselni. A megmanipulált eszme által, mely a tömeg régi, rejtett vágya, avagy új célkitűzések vágyálma, mely elemi erővel vonz, kiélni a leghatékabbiat s az addig lehetetlent. Fontos az autoritás, a csodálat tárgya, személye, aki előtt leborul, aki uralkodik fölötte, aki akár szado-mazochista, rejtett, árnyékba tolt szenvedélyeit felszabadítja. Ez egyfajta átvitt vágy a hiányzó apa után, mely minden emberben él gyermekora óta. Vágy a határozottság, az akarati erősség, a tettek energiatöltete után, melyek mind az apakép tartozékai, ám mindenekelőtt a nagy emberek önállósága, függetlensége, az isteni gondtalanság teszi vonzóvá a vadállatot s talán az is, hogy nincs tekintettel senkire és semmire. A tömegember ezt a torzszüleményt csodálja, hisz neki, imádja. Kész nézeteket talál nála, melyek megmértelyezik lelkét, szellemét, érzelmeit, egész lényét.

Egy gondolat, egy érzés, egy törvény s kialakul a kollektív tudat, mely a kollektív tudattalan megfertőzött bábja. Ez a tömeg lelke, ahol elveszik a személyiség s hatalmat kap a psziché abnormalis, primitív rétege.¹² A befolyásolt tömeg így válik impulzív, változékony és lobbanékony. Vágyait azonnal kiéli és akárcsak a fenevad, ő is a mindenhatóságtól ittas. Képekben gondolkodik, melyek irányított asszociációkban, fantáziaképekben jelennek meg. Érzései egyszerűek, túlzottak, extrémek. Intelligenciahányadosa egyenlő azzal, akinek a tömegben a legalacsonyabb.

Formában tartani a tömeget azt jelenti: sokszor ismételni a tévít, igazi és alapos agymosást végezni, ugyanis a szavak és képek mágikus hatásától válik még jobban illúzió hajhászóvá.¹³

Egy nyáj, mely képtelen vezér nélkül létezni. Ő azt akarja, hogy valaki uralkodjon rajta, ki „korlátlan” erővel bír. A tömegbe verődött ember a gyalázatig lesüllyed, s hisztérikus tömegmasszává válik. Meggondolatlanul cselekszi azt, amit egyébként nem tenne s

12 Gustave LEBON, *Psychologie d'aveu*, Praha, KRH, 1994, 95.

13 i. m., 128.

belezuhan egyfajta „fekete lyukba”, sötét, démonikus jövőbe. Túldramatizál, kedélyvilága ingadozó, erősen szuggesztibilis, izgatott. A népek tengere csődületté válva tömegpszichózist is produkál, melyet erősen feldúlt lelki állapot, megbomlott lelki egyensúly, sőt retardáltság jellemez. Képes gátlástalanul imádni, csodálni imagináris világot, sötét erőktől vezérelt fenevadat. Lehetetlen megnevelni avagy fegyelmezni. Kezelhetetlen, fanatizált, beszűkült értelem-és érzelemvilág jellemzi.

Nem csak a vadállat, hanem imádói is megbízójának egyetértésével, erejével cselekszenek. Végrehajtó hatalma az őt delegálónak. Célja az imádat, mely akkor is, s ma is a hűség próbája volt s lesz.

Az apostoli s a korai keresztyén korban a Bárányt imádók s Istennek vallók nem engedték magukat pszeudovallásos jelszavakkal álcázott, demonizálódott hatalomtól befolyásolni, megtéveszteni, bár voltak, kikben az első szeretet már nem volt meg, hitválságba kerültek, nehéz testi-leki-szellemi-érzelmi-értelmi próbát álltak ki, akik olykor megtűrték a pszeudo-tanok beszivárgását, sőt voltak, akik meghaltak hitükben, avagy langyosakká váltak. Voltak akik meghaltak hitükért és hűségükért. Voltak, akik megtántorodtak sőt elárulták egymást. Voltak megtévesztettek s a szeretet sokakban meghidegült. Ám voltak mindvégig kitartók, akik hirdették elemi erővel az Evangéliumot. Voltak menekülők, nyomorúságban tengődők, kik állhatatosan várták Egyedüli Urukot, Jézust, az egyedül imádandót, eljönni úgy, mint azt megígérte. Voltak józanok a vérszomjas s diadalittas lelki-szellemi részegségben tántorgók között. Voltak, akik kitartóan szerették Istent, felebarátjukat, testvérüket ellenségüket s magukat. Voltak, akik Igében és Lélekben erősek maradtak s vigasztalták egymást. Voltak megtérők, hitre jutók, hitükben mélyre evezők. Győztesek és sajnos vesztesek egyaránt.¹⁴

¹⁴ Jel 2,1–29; 3,1–22.

A kisázsiai keresztyének lelki élete a mában folytatódik. Legyünk éberek, legyünk bölcssek, legyünk hűek a Bárányhoz, ki egyedül méltó a dicsőségre, a tisztességre, a hatalomra.

„Utaidat, Uram, ismertesd meg velem, ösvényeidre taníts meg engem.” Zsolt 25,4

Dr. Drenkó Zoltán

Felhasznált irodalom

BOLELOUCKY, Zdenek, *Hranicní stavy v psychiatrii*, Praha, Grada Avicenum, 1993.

FÜREDI János (szerk.), *A pszichiátria magyar kézikönyve*, Budapest, Medicina, 1998.

FREUD, Sigmund, *Nespokojenost v kulture*, Praha, Hynek, s.r.o., 1999.

FREUD, Sigmund, *Psychológia masy a analyzanjá*, Bratislava, Archa, 1996.

JUNG, Carl Gustav, *Diagnose der Diktatoren*, in: H. Heinrich BALMER, *Die Archetypen theorie von C. G. Jung*, Berlin–Heidelberg–New York, Springer Verlag, 1972, 134–151.

LEBON, Gustave, *Psychologie d'aujourd'hui*, Praha, KRH, 1994.



Feltűnik

Képek és jelképek az újszövetségi apokaliptikus irodalom legjelentősebb iratában, a Jelenések könyvében

Bevezetés

Az ember emberségétől elválaszthatatlan a szimbólumalkotás. „*A szimbolikus gondolkodás nemcsak a gyermekek, a költők, vagy az elmebetegek kizárólagos felségterülete: az ember legalapvetőbb sajátja, korábbi, mint a nyelv és a következtető gondolkodás. A szimbólum a valóság legmélyebb rétegeit tárja fel, amelyek a megismerés bármely más eszközeinek ellenállnak. A képek, a szimbólumok, a mítoszok a pszichének nem holmi fölösleges teremtményei; szükségletet elégítenek ki és funkciót töltenek be: a létezés legtökesebb módját fedik fel.*”¹

Olyannyira igaz ez, hogy nem csupán a teológia, a filozófia, a művészettörténet, a művészetfilozófia és a vallástörténet foglalkozik ezzel a kérdéskörrel, hanem a biológia, a pszichológia és az összehasonlító magatartástudomány is. E tudományterületek szakemberei arra a megállapításra jutottak, hogy a szimbólumképzés biológiai értelemben is az emberi faj sajátja, azaz „*differencia specifica*” (az ember megkülönböztető jegye).²

Az ember szimbólumalkotó képességét tehát lényegétől, egzisztenciájától elidegeníthetetlen jellemzőként definiálhatjuk. Ezt bizonyítja annak az ősi tudásanyagnak a létezése is, amit a mélylélektan kollektív tudattalannak nevez, mely az ember által „ismert” legősbibb képek, az úgynevezett archetípusok hordozója. Ezek a képek

1 Mírcae ELIADE, *Képek és jelképek*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997, 14.

2 Újvári Edit Jean Piaget erre vonatkozó kutatásaira hivatkozik, amit a *Szimbólumalkotás gyerekkorban* című munkájában fejtett ki, lásd ÚJVÁRI Edit, Szimbólumfelfogásunk, in: PÁL József – ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, 2001, digitális kiadvány, elérhető: http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm, letöltés dátuma: 2018.05.18.

a szakrális művészetben képek által, az egyes embernél pedig az álmokban nyilvánulnak meg.³

Ennek alapján megállapítható az, hogy a szimbólumok, jelképek tulajdonképpen az ember szellemi-lelki „tevékenységével” hozhatók kapcsolatba, azaz elválaszthatatlanok a vallásoktól, művészetektől. *„A szimbólum a legmagasabb értelmében metafizikai, azaz természetén túli igazságokhoz vezet el, vagyis a hétköznapi valóságon túl megélhető igazságról szól. Az ember azért hozta tehát létre a szimbólumokat, hogy kifejezze velük a tudatosan megtapasztaltat, de másképpen kifejezhetetlent: az emberi tudatnak olyan állapotait és lehetőségeit, amelyre nincs szó, legfeljebb kép, jelkép – és ennek megértése már kulcs is lehet a megtapasztalásához.”*⁴

Hamvas Béla ikonológiai alapállásnak⁵ nevezi azt a tényt, hogy az ember önmagát képnek tartja és másolatnak.⁶ *„Az ember nem önálló lény, - mondja – mása és lenyomata valami magasabbnak.”*⁷

Ennek az összetartozásnak a tudata, a Magasabbhoz való kötődés fejeződik ki a képekben, szimbólumokban, jelképekben. Érvényes ez minden kultúrára és történelmi korszakra, enélkül a spirituális alap nélkül ugyanis, Eliade megfogalmazása szerint minden *„kultúra „történelembe zuhanás”, következképp határok közé szorulás”* lenne.⁸

3 uo.

4 SZILÁRD József, A színek szimbolikája a Bibliában, 2. Digitális kiadvány, elérhető: http://www.megbekelestempolom.hu/files/006_Szinek.pdf, letöltés dátuma: 2018.05.18.

5 HAMVAS Béla, Az ikon, in: DÜL Antal (szerk.), *Művészeti írások I. Öt meg nem tartott előadás a művészetéről*, Budapest, Medio Kiadó, 2014, 9.

6 Itt a Mózes első könyvében található bibliai kijelentésre gondolhatunk, amely szerint az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett (1Móz 1,26–27).

7 HAMVAS, Az ikon, 9.

8 ELIADE, *Képek és jelképek*, 223.

Azt is megállapítja, hogy a Képek ablakot nyitnak egy történelmen túli világra, és ha ez nem volna, akkor a „*legnagyobb és legsodálatosabb kultúrába is belefutnánk.*”⁹

Ezzel szoros összefüggésben áll az a tény, hogy a világ vallásai is mindig jelképek által közvetítették hitüket, részint, hogy érzékeltesék a világegyetem hatalmát, részint, hogy kifejezzék rejtettebb, titkos igazságait.¹⁰

1. A szimbólumok szerepe és jelentősége az apokaliptikus irodalomban

Az apokaliptika világtól is elválaszthatatlan a szimbólumok, jelképek világa. Mivel a látomásokban, hallucinációkban részesülő próféták, szerzők olyan valóságon túli tapasztalatok birtokába jutnak, amelyek az ember racionális gondolkodását messze felülmúlják, azok kifejezése, átadása, csak egyfajta szimbolikus nyelv segítségével történhet meg. Másrészt a gazdag szimbólumhasználat az apokaliptikus irodalomban arra is utal, hogy a szerző egyfajta „titkos” tudást akar feltárni, de az csak a valódi beavatottak számára lesz érthető. Ennek az ellenkezője is igaz lehet: csak az válik beavatottá, aki előtt feltárul e szimbolikus nyelv, a képek, számok sokasága.

E szövegeknek a sokrétősége azonban gyakran az értelmezés rovására ment a történelem folyamán. Karner Károly szerint egyetlen bibliai irathoz sem írtak annyi magyarázatot, mint a Jelenések könyvéhez,¹¹ de ezeknek a magyarázatoknak egy része már meghaladott, illetve teológiai szempontok szerint elfogadhatatlan. Sok esetben a rajongó, szektás irányzatok vállalták fel a

9 ELIADE, *Képek és jelképek*, 223–224.

10 ROBERT ADKINSON (szerk.), *Szent szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok*, Budapest, Corvina Kiadó, 2009, 8–9.

11 KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990, 17.

képek, szimbólumok, apokaliptikus szövegek értelmezését, azért, hogy saját álláspontjukat ezáltal igazolhassák.¹²

Az ókorban és a középkorban többnyire az úgynevezett egyháztörténeti és világtörténeti magyarázatot kedvelték. Ennek a lényege az volt, hogy a Jelenések könyve tulajdonképpen a világ-és az egyház jövőjét jövendöli meg. A könyv leírásai alapján próbálták magyarázni a történelem egyes eseményeit. Ez a szemlélet azonban többnyire önmagát cáfolta meg, és egy idő után oda vezetett, hogy például a reformáció egyházai, szinte napjainkig tartózkodtak a könyv magyarázatától. Ma már azonban egyre több tudományos írás foglalkozik a Jelenések könyve értelmezésével, mind műfaji, mind teológiai szempontok figyelembe vételével.¹³

„A Jelenések könyvének magyarázatát nem lehet egyoldalú módszerekkel megoldani. A könyv sajátos jellege ellenáll minden sematizálásnak. A megfelelő magyarázati módot úgy találhatjuk meg, ha a könyv tudományosan megállapított műfaját és sajátosságát komolyan vesszük, alkalmazkodunk abhoz és tudományos pontossággal feltárjuk jelképrendszerét, valamint a mögötte rejlő mondanivalót.”¹⁴

Ez a megállapítás irányadó lehet az apokaliptikus irodalom minden írásának magyarázatához, értelmezéséhez, annál is inkább, mivel sokszor azonos kép-és jelrendszeren belül mozognak a szerzők.

2. A Jelenések könyvében található szimbólumok és képek elemzése

Mint a műfaj „ősmintája” a Jelenések könyve is annak a tudat-és állapotváltozásnak a leírásával kezdődik, amelyen szinte minden apokaliptikus szerző, próféta átesik. Ezen az élményen keresztül

12 uo.

13 KOC SIS Elemér, János Jelenéseinek magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás Magyarázata*, III. kötet: *Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 428–464, ebben lásd 431.

14 uo.

lehet ugyanis részese az isteni kinyilatkoztatásnak. A Jelenések könyvének szerzője „elragadtatásról” számol be, aminek során feltárultak előtte a mennyei történések és istentisztelet. Hasonló leírást találhatunk Pál apostolnál is, a 2Kor 12,1–10 verseiben. Pál itt kívülállóként (szinte harmadik személyben) beszél önmagáról és az átélt tapasztalatokról. Az elragadtatást a görög ὑπαύξω igével fejezi ki, ami egyaránt jelentette az alvilágba, a Hádészbe illetve a mennyei szférákba való el- illetve felragadtatást, vagy elrablást.¹⁵ A hellenisztikus világban több felső szféra is létezett, sőt nem csupán vertikális irányban gondolkodtak egyfajta paradicsomi létről, hanem a horizontális, földi síkon is. Ilyen elképzelés volt pl. az Elízium, illetve a „Héraklész oszlopai” nevű világvegi hely.¹⁶

Élményének leírásában azonban nagy valószínűséggel az apostolt inkább a zsidó apokaliptika mennyképzetei befolyásolták. Eszerint az égnek nem csupán három, hanem tíz rétege is van. Nem mindegyik apokaliptikus szerző mutatja be azonban mind a tíz réteget – vannak, akik csupán néhány eget „járnak” be.¹⁷

A harmadik égről, vagy paradicsomról szóló látomások nem mindig azonosak, de az is lehet, hogy az átélt élmények minden egyes szerzőn másképp szűrődnek át. Többnyire azonban a paradicsomban tapasztaltak középpontjában a hely rendkívülisége áll, amely az Isten közvetlen jelenlétéből adódik. E képen belül megjelennek az Isten világához tartozó mennyei lények, valamint az üdvözültek boldog serege is.

A paradicsomról szóló képzetek más vallásokban is jelen vannak. Maga a paradicsom szó is iráni eredetű: azt jelenti „zárt hely”. A közel-keleti világban általában varázslatos helynek képzelték el a paradicsomot, amelyet négy patak táplál, és négy részre oszlik. Ez a gondolat gyakran megjelenik a keleti kertek kialakításában. Például négy részre osztott paradicsomi kertet láthatunk Agrában, a Tádzs

15 PERES Imre, *Pál apostol túlvilági látomásai*, Patmosz Könyvtár 3, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2015, 57.

16 uo.

17 uo.

Mahal körül, illetve az iráni, virágokkal, gyümölcsfákkal, fűszernövényekkel teli kertek a Koránban említett Paradicsom-kertre, a Firdauszra emlékeztetnek.¹⁸

A menny „többrétegűségére” vonatkozó elképzelések sem csupán a keresztyénség, illetve zsidóság sajátjai, hanem szinte minden nagyobb vallásban, sőt még a sámánisztikus elképzelésekben is megtalálhatóak. Az archaikus világképben a kozmosz három részre tagolódott: a déli „boltnak” megfelelő „alsó égre”, az északnak megfelelő „felső égre”, illetve a kettőt elválasztó középső világra. A moldvai csángók hite szerint „hét rend van a mennyországban és hét rend van a pokolban.”¹⁹

A muszlimok is részletesen leírják a mennyországot, amelynek nyolc kapuja van, és ezer lépcsőfok vezet hozzá. Hét szintből áll, amelyeket más és más vallási alakok laknak, kivéve a hetediket, amely kizárólag az Úré, a legmagasabb rangú angyaloké és Mohamedé.²⁰

A buddhizmus – kicsit más megközelítésben – hét létsíkról tud, amelyekben a lélek megtestesülhet az állatoktól egészen az istenig. A legjobbnak az emberi világot tartják, mert ez kínál megszabadulást a szamszarából, azaz a létörvényből, a dharma, vagyis a buddhista tanok gyakorlása, betartása által.²¹

A Jelenések könyvének szerzője ugyan nem nevezi meg az elragadtatás helyét, mégis a további leírásokból kiderül, hogy nagy valószínűséggel ő is egyfajta „mennyei utazáson” vett részt.

A menny, vagy paradicsom képzetéhez szorosan kapcsolódó szimbólumok az élet vizének és az élet fájának a szimbóluma. A Jelenések könyvében ez alkotja a záróképet, mintegy keretet adva az

18 David FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2010, 50.

19 JANKOVICS Marcell, Ég [menny], in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 57.

20 FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, 173.

21 uo.

egész Szentírásnak, illetve a világ történetének. A keresztyén gondolkodásban ugyanis innen, vagyis az élet fájától és vizétől indult el az emberiség története (1Móz 22–24). A bűnbeesés után megszűnt a paradicsomi állapot és az emberiség sorsa akkor teljeseedik be, amikor ebbe az állapotba visszatér. Az életfa és az élet vize is egyetemes jelképek, melyek szinte minden kultúrkörben felbukkannak. Az életfa minden élet középpontja és eredője, világtengely, amelynek gyökerei az alvilágba, míg ágai a mennybe hatolnak. Érdekes módon az Upanishadok és a Zóhár világfája fordított – gyökerei az égbe nyúlnak, hiszen onnan ered az élet minden formája.²²

Időben az életfa a múlt–jelen–jövő egységét, Jungnál pedig a gyökér–törzs–korona hármását a tudattalan–tudat–felettes én hármását jelképezi. A mesék édig érő fája eredetileg kozmikus Tejút-jelkép, a sámánisztikus világképben pedig út, amelyen a sámán, illetve a meshős eljut az égbe, vagy az alvilágba.²³

A keresztyénség²⁴ életfája a kereszt, amely a paradicsomi Élet és Halál Fájának szimbolikus örököse.

Az élet vize szintén nagyon összetett jelkép, és általában a születéshez (élet forrása, teremtés, Ősvíz, Őskáosz), illetve az újjászületéshez (megtisztulás eszköze, keresztség, megtermékenyítő erő) kapcsolódik.

Életet adó volta mellett a halálnak, a káoszba fordulásnak a lehetőségét is magában hordozza, tehát teremtő és romboló erőként szerepel az élet kezdetén és végén.²⁵

Az Ószövetség Jahvét nem egyszer hasonlítja életet adó esőhöz, illetve az élő vizek forrásához (Zsolt 36,10; Jer 2,13) vagy egysze-

22 FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, 34.

23 JANKOVICS Marcell, Fa, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 60.

24 JANKOVICS, Fa, 62.

25 SZEMADÁM György, Víz, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 238.

rűen csak forráshoz (Zsolt 42,2–3) hangját vizek zúgásához (Zsolt 93,3–4). Az Újszövetségben pedig Jézus úgy definiálja magát, mint az élő vizek forrását (Jn 4,7–26).

Ez a kép teljeseedik ki a Jelenések könyvének végén, ahol az élet vize és forrása az Isten és a Bárány trónjából fakad.²⁶

E mennyei trónusnak a képe szintén központi jelentőséggel bír a szerző látomásában, hiszen e köré gyűlnek a mennyei seregek, illetve az üdvözültek. A trónszék a hatalom ősi szimbóluma, amely egyúttal a középpontot is jelképezi.²⁷ Megfigyelhető, hogy a trónszék szinte Isten megjelenésének kifejeződésévé válik, hiszen míg Istenről nem ad leírást a szöveg, addig a trónust nagy részletességgel mutatja be. Annak dicsősége, fényessége, díszei a legmagasabb rendű uralomra utalnak.

„Aki a kapun belépett, az a földi hierarchia tükröképét látta: megközelíthetetlen fenségben trónol a Mindenható, emberfeletti erőktől őrzött uralkodó, körülötte tanácsosai.”²⁸

A szövegben arra nézve nem találunk utalást, hogy e trónszéket körülvevő udvartartás, a huszonnégyszög és a négy élőlény valójában kiket jelenít meg. Nagy valószínűséggel nem megdicsőült emberekről, hanem mennyei lényekről, angyali teremtményekről van szó.

A négy élőlényről feltételezzük, hogy az állatöv tizenkét csillagjegye közül azt a négyet szimbolizálják, amelyek jegyében a nap állása egy-egy új évszakot hirdetett meg: a bika a tavasz napéjegyenlőséget, az oroszlán a nyári napfordulót, a skorpió az őszi napéjegyenlőséget, a vízöntő pedig a téli napfordulót. Mivel a skorpiót félelmetesnek tartották, a szomszédos sas csillagképpel helyettesítették. Ezekkel az élőlényekkel már az Ószövetség lapjain is találkozhatunk, méghozzá Ezékiel látomásának leírásában

26 SZEMADÁM, Víz, 239.

27 NAGY András, Szék [és trón], in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 201

28 CIFKA Péter – FRISS Gábor – KERTÉSZ István – TÓTHFALUSI István, *Képek és jelképek*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1998, 192.

(Ez 1,10), ahol ez a négy élőlény hordozza Isten trónusát és ők képviselik az egész teremtést, annak legfejlettebb formájában: az oroszlán testesíti meg a fizikai erőt, a bika a termékenységet, a sas a gyorsaságot és az ember a szellemet.²⁹

Az ősegyházban a négy evangélistával azonosították ezeket a lényeket, akik ott állnak Krisztus körül, rámutatnak és bizonyosságot tesznek róla. Eszerint „*Máté az ember, mert evangéliuma a születéstörténettel kezdődik, azaz Jézus emberi származását hangsúlyozza, Márk az oroszlán, mert evangéliuma Keresztelő János bűnbánati felhívásával kezdődik, Lukács a bika, melyre utalás történik Zakariás áldozatánál, János pedig a sas, mert az ő evangéliumából szól leghatalmasabb szóval a szellem, a magasból csapva le a földre, akár a sas.*”³⁰

Egy másik értelmezés szerint pedig a négy élőlény Jézus megtestesülésének, áldozati halálának, feltámadásának és mennybemenetelének szimbóluma.³¹

E seregből mindenképpen kitűnik, és kiemelkedő fontossággal bír a Bárány, aki egyedül méltó arra, hogy az élet könyvének pecsétjét feltörje. A Bárány egyértelműen Krisztus-szimbólum, aki mint áldozati bárány magára vette bűneinket és a halált. Egyetemes értelemben véve a bárány a tisztaságot, ártatlanságot, szelídséget, türelmet jelképezi. Ezért sok vallásban fontos szerepet játszott, főként az áldozás gyakorlatában. Az áldozati állatnak ugyanis tisztának és sértetlennek kellett lennie, azaz az ártatlanság képmásának, amit a bűnbe esett ember ez által az áldozat által akar újra elnyerni.³²

A bárány a megtestesült Isten jelképe lett. „*Ennek a báránynak azonban semmi közös vonása nincs az őt körülvevő és neki szolgáló négy élőlényvel. Voltaképpen az ellentéte mindezeknek a szuperlatívuszoknak, a sikeres, öntudatos és minden kapcsolatában erős teremtés ellenpontja. Éppen mert semmit nem birtokol ebből az erőből, azért lett a bárány annak a Jézus*

29 Basilius DOPPELFELD, *Szimbólumok III. Ember és állat*, Bencés Lelkiségi Füzetek 19. Pannonhalma, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., 1998, 92.

30 i. m., 93.

31 uo.

32 i. m., 88.

*Krisztusnak a szimbóluma, aki istenségében emberré lett, egy közülünk, nem szuperember, hanem teljes egészében ember; önmagunk és egyben saját gyengeségünk képmása...*³³

A mennyei istentisztelet központi „aktusa”, amikor a Bárány felnyitja a hét pecséttel lepecsételt könyvet, vagy tekercset, amely tartalmazza a végidők Isten által elrendelt eseményeinek sorát. A könyv, mint szimbólum általában a bölcsesség és az isteni titkok tárházának jelképe, amelynek nyitott, vagy csukott volta, annak kinyilvánított, vagy ki nem nyilvánított voltára utal. A Jelenések könyvében egyenesen pecséttel van lezárva, ami még inkább annak titkos tartalmára irányítja a figyelmet.

Pilinszky János *Introitus* című verse az Apokalipszisnek azt az egyetlen momentumát írja le, amikor a Bárány-Krisztus teljes hatalma megnyilvánul. A pecsét feltörése és a könyv felnyitása ugyanis elindítja a világ átrendeződését. Eközben olyan erők támadnak fel, amelyek ellen az ember már nincs felvértezve. Ezeket az eseményeket egyedül az isteni erő és hatalom képes kézben tartani.

*„A bárány az, ki nem fél közülünk,
egyedül ő, a bárány, kit megöltek.
Végigkocog az üvegtengeren
és trónra száll. És megnyitja a könyvet.”* – mondja Pilinszky.³⁴

A könyvszimbólum többször visszatér a Jelenések könyvében. Egyszer, mint nyitott könyv (Jel 10,8–11), amit meg kell ennie a szerzőnek, azaz meg kell „emésztenie”. Ez az átadandó üzenetre, próféciára utal, úgy, mint az Ószövetségben Ezékiel könyvében is (Ez 2,8–3,3).³⁵

33 i. m., 94.

34 PILINSZKY János összegyűjtött versei, Budapest, Századvég Kiadó, 1992, 60.

35 *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése, magyarázó jegyzetekkel*, Budapest, MBT – Kálvin Kiadó, 1996, 1521.

A 20. részben pedig még egy könyv nyitattik meg, az élet könyve (12. vers), amelyben az élők és holtak cselekedetei vannak feljegyezve, hogy azok alapján ítéltessenek meg.

Krisztus nagyon sok ábrázoláson ezt a bizonyos könyvet tartja bal kezében, míg a jobb kezét áldásra emeli.

Az egyiptomi kultúrában az úgynevezett Halottak könyve olyan szent formulákat tartalmazott, amelyek a halottakat „igazolták” a túlvilágon. Ezért ezt a könyvet a temetéskor a halottak mellé helyezték.³⁶

A hétpecsétetes könyv feltárulása után, mint egy képeskönyvben végigszemlélhetjük az utolsó idők eseményeit, szereplőit.

Elsőként a négy apokaliptikus lovas megjelenését láthatjuk. Ezek az akkoriban elterjedt nézet szerint elindítják a végidők borzalmas történéseit: háborúkat, éhínséget, pestist, üldözéseket, föld-rengést bocsátanak a világra.³⁷

A ló az ókorban a gyorsaság, az erő, a nemesség jelképe volt. Ennek az állatnak a története szorosán összekapcsolódik az emberrel. Az ember ugyanis miután háziasította, sokféleképpen „használta” a lóban rejlő erőket: egyrészt munkára fogta, másrészt hátasállatként állította szolgálatába.³⁸

Napszimbólumként is számon tartják a lovat. Erre utal, hogy a mitológiában lovak húzzák a nap szekerét, vagy akár Illés próféta tüzes szekerére is gondolhatunk (vö. 2Kir 2,11k).

A fehér ló uralkodói jelkép, a római császártól kezdve Krisztusig, míg a fekete gyakran az ördögöt szimbolizálja.³⁹

36 SZEMADÁM György, Könyv, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 127.

37 *Biblia, magyarázó jegyzetekkel*, 1518.

38 DOPPELFELD, *Szimbólumok III*, 63.

39 uo.

A jelenések könyvében megjelenő lovak esetében is nagyon fontos szerep jut a színszimbolikának.

Egyértelmű, hogy az első, fehér lovon megjelenő győztes lovas Krisztus. A későbbiekben ez még nyilvánvalóbbá válik (Jel 19,11–16). Ezt olvasva az őskeresztyének a római császárok diadalmenetére asszociálhattak, és a kép által a római császárok hatalmát Krisztusra „ruházták”.

Ennek a képnek a konkrétságán túllépve, felismerhetjük benne a transzcendens jelentést is. A fehér lovon ülő Krisztus, a legnagyobb ellenséget, a Halált legyőző Úrként jelenik meg. Ilyen értelemben a fehér ló a feltámadás szimbóluma, ahogyan az néhány kora-keresztényen síron is látható.⁴⁰

A második ló vörös színű, ami a legősibb időktől kezdve a vérre és egyúttal az életre, a tűzre, a napra utal. Ez a lovas az öldökléssel, háborúkkal, békétlenséggel áll kapcsolatban.

A fekete szín az európai kultúrkörben a halál, a gyász, a veszteség és a fájdalom színe. Egyetemes értelemben a fény hiányaként kártékony erőket képvisel, emellett a romlottságot, a vétket, a semmit, az ősi sötétséget is magába foglalja.⁴¹ A Jelenésekben feltűnő fekete lovas kezében levő mérleg az éhínségnek a jele (vö. Mk 13,8). Az ókori asztrológiai kalendáriumokban a mérleg a csilagképben rossz termést és aratást jelentett.⁴²

A negyedik lovas egy fakó, vagy lehetséges, hogy sárga színű lovon jelenik meg, a Halál és Pokol követeként. A sárga szín általában az aranyat helyettesíti és gyakran a Napot jeleníti meg. Kínában pozitív képzetek kapcsolódnak hozzá, a nyugati kultúrában azonban a sárga szín az irigységet, betegséget jelképezi, sőt gyakran a sár fogalmával is összekapcsolódik. Erdélyben a sárga a gyász színe, tehát egyértelműen a halálhoz kötődik.⁴³

40 uo.

41 FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, 115.

42 KOC SIS, János Jelenéseinek magyarázata, 442.

43 SZEMADÁM György, Színek, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó,

Albrecht Dürer metszetén⁴⁴ a négy lovas nem egymás mögött, hanem egymás mellett száguld, keresztülgázolva az emberiségen.⁴⁵ Ez az elképzelés jelenik meg egyes írásmagyarázóknál is, ami szerint a négy apokaliptikus lovas együtt hoz szerencsétlenséget a földre.⁴⁶

Az apokaliptikus hagyomány szerint e bekövetkező szerencsétlenségek után a hívők üldözésére kerül sor, ezért a következő képekben a mártír egyházzal találkozhatunk. Talán ezek a képek utalnak leginkább a korabeli történelmi eseményekre. Mint láttuk az apokaliptikus irodalom mindig megpróbál ezekre egyfajta választ, magyarázatot adni, de egyúttal túl is mutat azokon.

A további képeken, amelyeket a végidők könyve feltár előttünk, olyan lényekkel és történetekkel találkozhatunk, amelyek inkább a mitológia világába „visznek el” bennünket, bár ezek is hordoznak utalásokat a történelemből. Heroikus küzdelmek jelennek meg előttünk, amelyek végleg eldöntik a világ sorsát. Itt határozottan kirajzolódik az apokaliptika dualisztikus szemléletmódja, amely szerint a sötétség és világosság erői harcban állnak egymással. Ezek a szakaszok (12–14. rész) képezik az egész könyv középpontját.⁴⁷

A női minőséget képviseli a napba öltözött asszony, aki az ókori mitológiák menny királynőjére emlékeztet, és akit isteni anyaként tiszteltek. A kozmikus „ruházat”, csillagöltözet elterjedt kép volt az ókorban, itt azonban nem hordoz asztrális utalásokat, csupán jelképes szerepet tölt be: az asszony kozmikus méreteire utal.⁴⁸

1994, 206.

44 Albrecht Dürer 1498-ban készített egy 15 lapból álló fametszet-sorozatot az Apokalipszis témájában, lásd CIFKA–FRISS–KERTÉSZ–TÓTHFALUSI, *Képek és jelképek*, 192.

45 CIFKA–FRISS–KERTÉSZ–TÓTHFALUSI, *Képek és jelképek*, 192.

46 *Biblia, magyarázó jegyzetekkel*, 1518.

47 *Biblia, magyarázó jegyzetekkel*, 1522.

48 KOCSIS, János Jelenéseinek magyarázata, 448.

Mivel a 6. és következő versekben úgy jelenik meg, mint a Messiás anyja, a későbbi korokban Máriával azonosították. Valószínűbb azonban, hogy inkább az anyaszentegyházat, vagyis az igazi Isten népét testesíti meg.⁴⁹

Az ő ellenpontjaként jelenik majd meg a nagy parázna, akinek az öltözéke, a bíbor és skarlát ruha, mindenféle díszítéssel, uralkodói voltára utal. A Babilon név mögött valójában a Római Birodalom rejtőzik, a paráznaság pedig az Istentől való elfordulást, a bálványimádást jelenti.⁵⁰

A mitológiai képek közül meghatározó még a sárkány képe, aki vel a napba öltözött asszonynak meg kell küzdenie, aki elől menekülni kényszerül gyermekével. A küzdelem, amely itt nyilvánvalóvá válik már a kezdetektől fogva zajlik: „*Akkor ezt mondta az Úristen a kígyónak: [...] Ellenségeskedést támasztok közötted és az asszony között, a te utódod és az ő utódja között: ő a fejedet tapossa, te meg a sarkát mardosod*” (1Móz 3,15).

Szimbolikáját tekintve a sárkány az egyik legellentmondásosabb jelkép. Általában a vele kapcsolatos képzetek összefonódnak a teremtetéstörténetekkel és mitológiákkal. Többnyire a még differenciálatlan őslétezés és káoszba visszasüllyedő pusztulás erőit szimbolizálja, azaz a kezdet és a vég kozmikus eseményeinek állandó szereplője. Ugyanakkor megjelenik benne az alvilági kígyó és az égi madár, a fény és a sötétség, tehát egyaránt kapcsolatban áll az éggel és a földdel. Erre utal az, hogy szárnyai vannak, de testét pikkely borítja.⁵¹

A kínai hagyományban a sárkány nagyon fontos szerepet tölt be. Egyszerre testesíti meg a legvadabb erőket, ugyanakkor alapjában véve jóindulatú védelmező.⁵² Nevének jelentése: „kiváló értel-

49 *Biblia, magyarázó jegyzetekkel*, 1522.

50 uo.

51 SZEMADÁM György, Sárkány, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 185.

52 FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, 87.

mű lény” és a legfőbb bölcsesség, a halhatatlanság és gyógyító erő birtokosa.⁵³

Ezzel szemben a keresztyénségben a Gonoszt jelenti, és ez a Jelenések könyvében válik nyilvánvalóvá. A végső harc a sárkány ellen Mihály arkangyal által veszi kezdetét, és a Logosz győzelmével ér véget.⁵⁴

A könyv szimbólumainak elemzésénél nem lenne teljes a kép, ha a számokról nem esne szó. A számokban ugyanis minden kultúra a kozmosz és az ember, illetve az ember és a föld harmóniáját látta. Azt feltételezték, hogy közvetlen kapcsolatban állnak a Világtörvénnyel és bennük örök ideák fejeződnek ki.⁵⁵ Az apokaliptikus irodalom sajátja a szimbolikus számok használata, amelyet gyakran a teremtés rendjével magyaráznak.

A legfontosabb szent szám a hetes, ami a Jelenések könyvében is gyakorta feltűnik.⁵⁶ A hét a teljességre utal, azaz a menny (három) és föld (négy) egységét jelképezi. Az ókor és a zsidó –keresztyén hagyomány is ezt tartotta a tökéletes számnak.⁵⁷

A Jelenések könyvében második leggyakrabban előforduló szám a négyes. A négy a teremtett, az érzékelhető világ teljességére utal, annak tökéletessége, harmóniája, szilárdsága jelenik meg benne. Az elemek, a négy égtáj, az évszakok, az emberi vérmérsékletek, az életkorok és az emberi nedvek száma.⁵⁸

A szerző e művében következetesen él a számszimbolika eszközeivel, méghozzá egyfajta ritmus szerint alkalmazza azokat:

53 SZEMADÁM, Sárkány, 185.

54 KOC SIS, János Jelenéseinek magyarázata, 449.

55 SZEMADÁM György, Számok, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 194.

56 KARASSZON István, Apokaliptika, in: BARTHA Tibor (szerk.), *Keresztyén Bibliai Lexikon I.*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 94–97, ebben lásd 96.

57 FONTANA, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, 118.

58 SZEMADÁM György, Számok, 195.

7 pecsét, 7 harsona, 7 csésze 3 sora, amely sorok mindegyike 4+3 tagolást mutat.⁵⁹

„Mindebből előre megtervezett, egységes írásműre lehet következtetni. Az a nézet, amely szerint a Jelenések könyve több zsidó és keresztény írás átdolgozása, illetve régi források összeötvözése révén keletkezett, ma már eléggé általánosan elvetik. A legvalószínűbbnek azt a fóltevést tartják, hogy a szerző különböző hagyományokat nagyon önállóan dolgozott fel.”⁶⁰

3. Befejezés

Jelen téma mind teológiai mind kultúrtörténeti szempontból olyan nagy anyagot foglal magába és olyan szerteágazó, hogy ennél a pontnál inkább abba hagyni lehet, mint befejezni.

Mircae Eliade szerint *„egy szimbólumrendszer történetének a kutatása nemcsak izgalmas vállalkozás, de hasznos is, mert segítségével betekintést nyerhetünk az ún. kultúrfilozófiába.”⁶¹*

A titokzatos, jelképekkel teli történetek mindig is megmozgatták az emberi fantáziát és felkeltették a figyelmet. Nincs ez másként ma sem, amikor a tobzódunk az apokaliptikus témájú filmekben, a fantasy műfajú könyvekben, amelyek úgy teremtenek saját mitológiát, hogy felhasználják a „régiekből” ismert képeket, szimbólumokat. Gyakran ez nem tudatos választás eredménye, mindössze arra utal, hogy ezek az ősi, archetipikus képek ma is léteznek, és ugyanolyan erővel bírnak, mint bármely más korszakban.

Teológusként azonban a hiteles írásmagyarázat mellett kell elköteleződni, ami mentes a szélsőségektől, a belemagyarázásoktól. Különösen is igaz lehet ez a bibliai apokaliptikára, amelynek értelmezéséhez *„meg kell találnia az exegézisnek a módot arra, hogy megkülönböztesse a Jelenések könyvének a maga korához, tehát az első olvasóhoz*

59 Herbert HAAG, *Bibliai Lexikon*, Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989, 809.

60 HAAG, *Bibliai Lexikon*, 810.

61 ELIADE, *Képek és jelképek*, 222.

*szóló üzenetét, az utolsó időkre szóló eschatológiai tanítástól. Ugyanakkor kutatnunk kell, hogy a Jelenések könyve mindkét műfaji formájából milyen időszzerű üzenet, vigasztalás, bátorítás, intés, felelősségre való felhívás szólalhat meg napjaink egyházának, a mi nemzedékünknek.*⁶²

Felhasznált irodalom

ADKINSON, Robert (szerk.), *Szent Szimbólumok. Népek, vallások, misztériumok*, Budapest, Corvina Kiadó, 2009.

Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése, magyarázó jegyzetekkel, Budapest, MBT – Kálvin Kiadó, 1996.

CIFKA Péter – FRISS Gábor – KERTÉSZ István – TÓTHFALUSI István, *Képek és jelképek*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1998.

DOPPELFELD, Basilius, *Szimbólumok III. Ember és állat*, Bencés Lelki-ségi Füzetek 19. Pannonhalma, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., 1998.

ELIADE, Mircae, *Képek és jelképek*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997.

FONTANA, David, *A jelek és szimbólumok titokzatos világa*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2010.

HAAG, Herbert, *Bibliai Lexikon*, Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1989.

HAMVAS Béla, Az ikon, in: DÜL Antal (szerk.), *Művészeti írások I. Öt meg nem tartott előadás a művészetről*, Budapest, Medio Kiadó, 2014, 9–12.

JANKOVICS Marcell, Ég [menny], in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 57.

62 KOC SIS, János Jelenéseinek magyarázata, 431.

- JANKOVICS Marcell, Fa, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 60–62.
- KARASSZON István, Apokaliptika, in: BARTHA Tibor (szerk.), *Kereszttyén Bibliai Lexikon I.*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1993, 94–97.
- KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990.
- KOCSIS Elemér, János jelenéseinek magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás Magyarázata*, III. kötet: *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Mértékek, táblázatok, térképek, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 428–464.
- NAGY András, Szék [és trón], in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 201–202.
- PERES Imre, *Pál apostol túlvilági látomásai*, Patmosz Könyvtár 3, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2015.
- PILINSZKY János összegyűjtött versei, Budapest, Századvég Kiadó, 1992.
- SZEMADÁM György, Könyv, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 127–128.
- SZEMADÁM György, Színek, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 205–206.
- SZEMADÁM György, Sárkány, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 185–187.
- SZEMADÁM György, Számok, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 194–197.
- SZEMADÁM György, Víz, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 1994, 238–240.

Internetes források

ÚJVÁRI Edit, Szimbólumfelfogásunk, in: PÁL József – ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Balassi Kiadó, 2001, digitális kiadvány, elérhető: http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm, letöltés dátuma: 2018.05.18.

SZILÁRD József, A színek szimbolikája a Bibliában, digitális kiadvány, elérhető: http://www.megbekelestempolom.hu/files/006_Szinek.pdf, letöltés dátuma: 2018.05.18.

Kustárné Almási Zsuzsanna



Nem Látomás, Valóság

Mennyei üvegtenger

Bevezetés

A szimbólumok, képes beszédek világa titkosnak, sejtelmesnek tűnik. E komplex, rejtett világ megfejtésre vár. Gondolkodásmódunk alapvető sajátossága a jelképek, analógiák használata, recepciója. Az ember azonban nemcsak szimbólumalkotó, hanem szimbólumfejtő lény is, amely abból a vágyból fakad, hogy a titkos, rejtett tartalmakat megérteni, értelmezni, feltárni kívánja. Célja minél közelebb kerülni ahhoz a valósághoz, igazsághoz, ami a szimbólumok, hasonlatok, képek mögött rejlik. Ez vagy sikerül a kíváncsi kutakodónak vagy örökre némák, semmitmondóak maradnak számára. Mounce szerint a szimbólumok értelmezése művészet, valamint egy „tudomány”.¹

Az eszkatológiában, ezen belül a Jelenések könyvében rengeteg szimbolikus képpel találkozunk. A szimbólumalkotó, szimbólumhasználó újszövetségi szerzők sokszor képek, hasonlatok segítségével fejezik ki az eszkatológiai reménység tárgyait. Megfejtésük, interpretációjuk egyszerre csábító, hívogató, ugyanakkor bonyolult, sokrétű, háttértudást igénylő, sok buktatót rejtő vállalkozás. Talán a mennyei üvegtenger képe, első hallásra és olvasatra, hasonlóan sok más képhez a Jelenések könyvében szokatlannak, ismeretlennek, idegenszerűnek hathat, hiszen korábban ebben a megfogalmazásban sehol máshol nem találkozunk vele. A Jelenések könyvén belül is csak két helyen fordul elő, ami tovább nehezíti a hasonlat megértését, a szóképhez kapcsolódó jelentést. E tanulmány célja, hogy ne maradjon számunkra néma az üvegtenger képe, ahogyan hiszem a Jelenések könyve címzettjeinek sem volt az. Kiderüljön vajon mit

1 Robert H. MOUNCE, *The Book of Revelation*, NICNT, Grand Rapids – Cambridge, Eerdmans, 1998, 445.

jelentett az üldöztetések közepette élő kis-ázsiai keresztyéneknek az által, ahogy és amilyen formában közvetíti az apostol látottakat a múlt, jelen és jövő összefüggésében.

1. Mennyei üvegtenger mint szimbólum

A mennyei üvegtenger képe a Jel 4,6 illetve 15,2 részekben jelenik meg. „*A trón előtt mintha üvegtenger lett volna, kristályhoz hasonló*” (καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου ὡς θάλασσα ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ), valamint „*És láttam valami üvegtengerféléit (ὡς θάλασσαν ὑαλίνην), amely tűzzel volt vegyítve (μεμιγμένην πυρὶ) és láttam azokat, akik legyőzték a fenevadat, annak képmását és nevének számát, amint az üvegtengernél álltak az Isten hárfáival.*”

Az apostol látása mindkét részben egy pozitív, mennyei üdvhely felé irányítja a mi figyelmünket is, s egy igen különleges, emberi szavakkal nehezen leírható teret lát. A nehézség, amellyel az apostol a látomás továbbadásakor szembesül, nem csak az ő nehézsége, minden látnok számára fejtörést okoz körülírni a mennyei teret, illetve annak topográfiáját, állapítja meg Peres Imre. A zsidó irodalomban is találkozunk hasonlóval, ahol a látnokok hasonlóan földi emlékképekhez nyúltak vissza, viszont egyre inkább gazdagították, bővítették ezeket a képeket, különböző részletekkel. A görögöknél is észrevehetünk hasonló tendenciát, törekvést, mert ők is keresték, az égi, mennyei terek, istenek lakhelyeinek, valamint még az alvilági, földalatti helyek leírasi módját is.² A látnok itt a mennyei teret képszerűen és ószövetségi emlékképek segítségével, felhasználásával tudja körülírni, jellemezni. Nyilvánvaló, hogy amit az apostol látott, szinte lehetetlen teljesen visszaadni, annyira különbözött mindattól, amivel korábban a földön találko-

2 PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 252 (516. láb.).

zott, hogy egy ellentmondásos kijelentés leírására kényszerült. Egy oximoron segítségével próbálja kifejezni a kifejezhetetlent. Isten trónja előtt mintha tenger lett volna, amely hasonló az üveghez, kristályhoz, sőt a második helyen már úgy jelenik meg, amely tűzzel van vegyítve. A görög szöveget úgy is lehet fordítani: „hasonló a jéghez”.³ Robert Mounce megjegyzi, hogy ellentétben a félig átlátszatlan antik üveggel, a mennyei üvegtenger áttetsző, átlátszó volt, mint a kristály.⁴ Bármit látott is János, nyilvánvalóan mind a tenger, mind az üveg és kristály minőségéhez, tulajdonságához hasonlított. Az Isten trónusát olyan térség övezi, amelyet inkább csak hasonlati kapcsolat köt a térhez. Erre utaló jelzők, amelyet az apostol használ: a *ὄψ* és *ὁμοία*.⁵ De vajon miért pont ezzel a hasonlattal szemlélteti, jeleníti meg az apostol az olvasók, a gyülekezetek számára a látottakat? Milyen jelentősége, hátterei vannak a hasonlatnak és milyen jelentések társulhatnak hozzá?

A mennyei üvegtenger képének lehetséges hátterét, ószövetségi párhuzamát illetően megoszlanak a kutatók, a kommentáráírók véleményei. Ám abban egyetértenek, hogy ennek a „mintha”-ábrázolásnak ősi, konkrét, valamikor foghatónak, érthetőnek vélt mitikus és ószövetségi motívumok felelnek meg.⁶

A 4,6 magyarázatánál sokan összekapcsolják a mennyei üvegtenger képét az égi tenger zsidó képzetével. David Aune, Robert Mounce, Karner Károly, Varga Zsigmond és mások, így a teremtés és Isten trónusának kapcsolatából indulnak ki.⁷ A kifejezések arra

3 ALCORN, Randy, *Heaven*, Wheaton, Tyndale House Publishers, 2004, 147.

4 MOUNCE, *The Book of Revelation*, 109.

5 PERES, *A Jelenések könyve*, 116.

6 VARGA Zsigmond, *Jelenések könyve 1–10*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1986, 81–82.

7 Lásd David E. AUNE, *Revelation 1–5*, WBC 52a, Dallas, Word Books Publisher, 1997, 296; MOUNCE, *The Book of Revelation*, 109; KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990, 79; GERÉB Zsolt, *A Jelenések könyvének magyarázata* (I–V. Fejezet), in: uő, *Újszövetségi tanulmányok* (1969–2004), Nagyvárad, Partium Kiadó, 2005, 33–82, ebben lásd 72; VARGA, *Jelenések könyve*, 82.

emlékeztetnek bennünket, hogy a mennyboltot kifeszített kárpitnak „boltozatnak” képelték el. Isten a teremtés második napján elválasztotta a mennyezet alatt lévő vizeket a mennyezet felett lévő vizektől (1Móz 1,7; Zsolt 148,4).⁸ Isten trónja pedig a mennybolt felett levő vizeken lett elhelyezve (Zsolt 104,3; 148,4).⁹ Ősi mitikus elképzelés tehát, hogy a mennybolt az óceánon nyugodott, a világtengeren.¹⁰ Isten a háborgó világtengert megfékezte, korlátok közé szorította. Lehetséges, hogy talán ez az óceán „terül el” a maga feltűnő és Isten hatalmára utaló megfékezett állapotával a mennyben hatalmának trónja előtt.¹¹

A mennyei üvegtenger egy olyan vizuális jelenség, amely óriási, félelmetes ragyogást ad hozzá a tróntermi helyszínhez. A kristályszerű, üvegszerű felület mivel a trón előtt áll, visszatükrözi a trónból kiáradó fényt, ragyogást, s ez által a látnok számára az isteni fenség és méltóság kimondhatatlan érzetét, légkörét teremti meg.¹² A 2Móz 24,10 egy hasonló régi tradíciót tartalmaz. Mózes, Áron, s mások látták Istent, a lába alatt egy úgynevezett zafírféle követet, burkolat terült el, amely tiszta volt, mint maga az ég.¹³ Itt rögtön meg kell említenünk egy ezékieli látomást (1,22), amely szintén párhuzamként szolgálhat, és szintén lehetséges háttere a mennyei üvegtenger képének a 4,6 leírásában: „*az élőlények feje fölött mintha boltozat lett volna, amely félelmetesen csillogott, akár a jég*”. Ezékiel az égboltozatot egy nagy jégtérhez, jégmezőhöz hasonlítja. Ezékielnél a tengerre utaló kristály vagy jég, Isten mennyei trónjának padlóját,

8 Az ősi egyiptomi mitológiában, Nun, „az istenek atyja”, az ősi, eredeti vizek megszemélyesítője. Ő jelképezi a káosz vizeit, erőit, lásd AUNE, *Revelation 1–5*, 297.

9 Azzal a koncepcióval, hogy Isten trónja az égi, mennyei óceánon terül el, kánon kívüli zsidó irodalomban is találkozunk: 1Hénókh 54,7; TestAbr. 8,3; TestAdam 1,5; TestLevi 2,7; ApPal 21. AUNE, *Revelation 1–5*, 297.

10 2Hénókh 3,3-ban a próféta az első égben látott egy „*nagyon nagy tengert, nagyobb, mint a földi tenger*”. MOUNCE, *The Book of Revelation*, 109.

11 PERES, *A Jelenések könyve*, 253.

12 MOUNCE, *The Book of Revelation*, 109.

13 AUNE, *Revelation 1–5*, 297.

előterét képezi, alkotja, akárcsak a Jelenések könyvében.¹⁴ Feltűnő, hogy Ez 1 és Jel 4 sok hasonlóságot mutat, ebből következtethetünk arra, hogy látnok ezékieli próféciára, látomásra is támaszkodva írja le a mennyei szférát.¹⁵ Az imént felsorakoztatott lehetséges párhuzamok, emlék- és előképek összességében arról árulkodnak, hogy Isten trónjának előterére, Isten közvetlen közelére az átláthatóság, tisztaság, ragyogás jellemző.

Takács Gyula még arra hívja fel a figyelmünket, hogy mivel az üvegtenger a Jel 4,6-ban hasonló a kristályhoz, üveghez a mennyben a tengerrel már szilárd állapotban találkozunk. A földi tenger legfőbb sajátossága, hogy folyton mozog, s nem szilárd. Az embert elpusztítja, ezért semmiképpen sem jelent biztonságos helyet az ember számára. Ám ijesztő, fenyegető hatalma megszűnik a mennyben. Ez a szilárdsága, érthetősége, tisztasága az élet szimbólumává tette.¹⁶ Caird szerint a tenger kifejezés kapcsán asszociálhatunk még a gonoszagra, a veszedelemre. Azzal érvelt, hogy a tenger a kozmikus gonoszsgót is jelentheti, mert gyakran van egy ilyen árnyalata, megjelenése az Ószövetségben és néhány helyen a Jelenések könyvében is.¹⁷ A tenger ugyanis a kaotikus állapot, az Istentől elszakadt, ellenséges erők szimbóluma, jelképe.¹⁸ Sőt,

14 Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999, 327.

15 Martin Karrer kommentárjában azt mondja, hogy a látnok a Jelenések könyvében egy viszonylag fiatal metaforát, szimbólumot használ. Az üveg, amely Ezékiel könyvének és a görög természetfilozófia idejében még nem volt ismert, a látnok számára itt szintén segített leírni, körülírni a mennyei égbolt csillogását, fényességét Isten trónja előtt. Ugyanakkor később a görög természetfilozófiában ezzel fejezték ki a stabilitást, és az egész égboltozatot, lásd Martin KARRER, *Die Johannesoffenbarung 1,1–5,14*, EKK.NT 24/1, Göttingen, Patmos Verlag – Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, 422.

16 1Hénokh 14, 9-11-ben is arról olvasunk, hogy az égi tenger szilárd, mint a kristály, lásd TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000, 119.

17 vö. Jel 13,1; 21,1.

18 George Bradford CAIRD, *The Revelation of St. John the Divine*, Black's New Testament Commentary, Rossendale, A & C Black Publishers, 1966, 65–68.

az üvegtenger a maga mitikus jellegével még azt a motívumot is magába foglalja, hogy mivel a tenger az ókorban a démonok lakhelyének számított, ezért a gonosz szférájának tekintették. A mennyei tenger mivel áttetsző, nem sötét, nincsenek benne démonok. Tisztult, gonosz erőktől mentes állapotban található a mennyben.¹⁹

„*A mennyben már nem arról a tengerről van szó, amely félelmetesen csapkodó hullámaival az életet veszélyezteti, hanem jelszóje által érzékelhető módon egy döntően megváltozott, egészen más jellegű, végtelenül nagy nyugalmat, fényt sugárzó hozzá hasonló létezőről.*”²⁰

G. K. Beale, Martin Karrer szerint a hasonlat ószövetségi hátterét illetően még a következő lehetőségeket vehetjük figyelembe: mennyei üvegtenger utalhat Salamon templomának bronzmedencéjére (1Kir 7,23). Jelentheti a szent Isten elkülönülését és ragyogását a mennyben, de különösképpen lehet a Vörös-tenger mennyei analógiája. Ezek pedig nem összeférhetetlen, összeegyeztetetlen lehetőségek. Ezek, s a már fentebb említett lehetséges párhuzamok közül egyik sem zárja ki a másikat.²¹

A Vörös-tengerre való utalás valószínűbb a 15,2–4-ben, amely közel azonos kifejezéssel rendelkezik (ὡς θάλασσαν ὑαλίνην). Meglátásom szerint ugyanarról a mennyei üvegtengerről van szó mindkét részben. Mindkét részben a mennyei üvegtenger képe Isten trónjának (elő)terét képezi, hasonló konnotációkat társíthatunk hozzá, azonban a 15,2–4-ben a motívum, a szimbólum gazdagodik. A tenger a 15,2-ben azonosul tehát az új exodus Vörös-tengerével és Mózes új dalával. Mekilta Rabbi Ishmael is azt mondja, hogy a két rész a 2Móz 15,8 vers talaján áll („megmerevedett a mélység a tenger szívében”), hisz a Vörös-tengeri esemény egyik csodája az volt, hogy a tenger megdermedt, ezáltal biztosítva az egyiptomi fáraó elől menekülő nép számára a kettős szabadulást.²² Szabadu-

19 PERES, *A Jelenések könyve*, 254 (518. láb.).

20 LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011, 177.

21 BEALE, *The Book of Revelation*, 327; KARRER, *Die Johannesoffenbarung*, 422.

22 A két részt az a tény is összekapcsolja, hogy mindkét esetben a szöveg a

lást a fáraótól és szabadulást a tenger mélységétől. Továbbá az sem véletlen egybeesés, hogy a zsidó exegetikai hagyomány, úgy kezdte el ábrázolni, lefesteni a kettévált Vörös-tengert, mint üveg tengert. Az exodus atmoszférája is megfigyelhető a 15,1-ben a „csapások” említése által, amelyeknek modelljéül egyértelműen az Egyiptomi csapások szolgálnak.²³ Boring is arra világít rá, hogy a Jelenések könyvének szerzője gyakran igénybe veszi a kivonulás történetet, mely az eszkatológikus szabadulás modelljéül szolgál, saját „Egyiptomjától”.²⁴

A Jel 15,2-ben győztesek énekelnek az üvegtengernél Mózesnek, Isten szolgájának énekét és a Bárány énekét. A fenevad vereséget szenvedett, legyőzött, akárcsak a fáraó, és a szentek akárcsak Istennek az Egyiptomból kivonuló népe, az üvegtengernél átélik a győzelem örömteli következményét, eredményét és dicsérik érte Istent. Az üvegtengeren azok állhatnak, akik a fenevaddal szemben diadalra jutottak. Nem vallottak kárt Krisztusba vetett hitükben, és az Antikrisztus nem tudta befolyásolni, megtéveszteni őket. Nem csoda, hogy énekelnek. S mivel Mózesnek és a Bárány énekének dallamai csengnek fel az üvegtengernél, Peres Imre a következőket állapítja meg: *„ez a tűzes üvegtengerféle olyan átvonulást jelképez itt, amelyen a jánosi egyház – a zsidók mintájára – átvonult a maga üldözött állapotában.”*²⁵

Az üvegtenger a második esetben már tűzzel volt vegyítve. A tűz arra az ítéletre is utalhat, melyet nemsokára a hét angyal elkezd végrehajtani.²⁶ Azonban vannak, akik úgy vélik, hogy nem feltét-

győztesek és az élőlények fogalmát olyan személyekre alkalmazza, akik vagy a tenger körül vagy a tengernél állnak és Istent dicsőítő himnusszal magasztalják, lásd BEALE, *The Book of Revelation*, 327.

23 i. m., 789.

24 Eugene M. BORING, *Revelation*, Louisville, John Knox Press, 1989, 173.

25 PERES, *A Jelenések könyve*, 254.

26 Vannak, akik azonban a tűzzel összekeveredő tenger képében a keresztyének vízkeresztiségének szimbolikus képét látják, így például Käsemann. Továbbá szerinte itt a hangsúlyos az, hogy Krisztusnak a minden emberért elszenvedett ítélete alapján kaptak az Isten követői lehetőséget arra, hogy az

lenül az eljövendő ítéletre utal, hanem valószínűbb, hogy a tűzzel vegyített üvegtengerféle arra a tengerre utal, amely sok veszélyt és félelmet jelentett Izraelnek egyiptomi kivonulása után, de mégis ezzel a veszéllyel szembe nézve Isten közbenjárásával és segítségével győztesen átvonulhatott. Az üvegszerű tengerfelületen az isteni fényesség tükröződik. Abban a helyzetben, amelyben az keresztyén egyház él, benne foglaltatik az isteni jelenlét.²⁷

2. Következtetések

Mircea Eliade a *Képek és jelképek* c. könyvében írja, hogy a képek többjelentésűek, és ha egy képnek egyetlen jelentését fordítjuk le, ha a benne rejlő utalások közül csak egyet veszünk figyelembe, a csonkításnál is rosszabbat teszünk, hiszen a képet megsemmisítjük és alkalmatlanná tesszük, hogy a megismerés eszköze legyen. Ezt figyelembe véve a következőket állapíthatjuk meg:

Isten a teremtéskor megküzdött a káosz erőivel, megfékezte, korlátok közé szorította. Az ellenséges hatalom nem tőle független hatalom, a trónja előtt van, azaz uralma alatt. Istennek a tengervíz feletti uralmát hirdeti. Gondolhatunk itt akár Jézus vízen járására, vagy a tenger lecsendesítésének történetére.

A mennyben nem ugyanazzal a földi tengerrel találkozunk már, csak hasonló, ám minőségében teljesen megváltozott állapotában. Az Isten trónja előtt elterülő tenger tiszta, átlátható. A világító, fényes kristályszerű kép a mennyei tisztaság kifejezője, Isten környezetére a tisztaság jellemző. Isten közvetlen közelében semmi, senki nem kaphat helyet, ami vagy aki, nem az.

ítéletet jelző tenger felett álljanak, amely Isten nélkül a halált jelentené, lásd Ernst KÄSEMANN, *Exegetische Versuche und Besinnungen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, 443–451.

27 PERES, *A Jelenések könyve*, 254; MOUNCE, *The Book of Revelation*, 215.

A mennyei üvegtenger nem egy félelmet keltő tenger, meg van fosztva a démonikus erőktől, nem a gonosz szférája, felségterülete, hanem Istené, amit az ő tisztasága, fensége, dicsősége, hat át.

A mennyei üvegtenger biztonságot sugároz. Nincs mélysége, amely elnyelhetné az embert. Az üvegtenger az égi szférában van ezért semmiképpen sem jelent veszélyt Isten gyermekeinek, meg van fosztva minden ilyen tulajdonságától. Rá lehet lépni anélkül, hogy sülyedés bekövetkezne. Sőt, ahogyan az új és új föld leírásában látjuk a Jel 21-ben, ott már tenger sincs többé.

Isten nemcsak a teremtéskor mutatta meg hatalmát, hanem számtalanszor Izráel népe, a keresztyén egyház életében. Ahogyan Vörös-tengeren való átkelésnél a nép megszabadult a tenger mindent elnyelő mélységétől, az üldözött keresztyénység, a jánosi egyház mintha szintén átvonult volna a tenger veszélyei között, ami azt jelentette, hogy bár nagy szenvedések közepette, de hűségesen kitartottak a Bárány mellett, állhatatosak maradtak, nem engedtek a megtévesztésnek, legyőzték Isten segítségével a fenevad kísértéseit, és nem hódoltak neki. A próbák tűzében való kitartásuk, állhatatosságuk jutalma pedig, hogy Isten közvetlen közelében az üvegtengernél állhatnak és immáron minden fizikai és lelki tehertől megszabadulva magasztalhatják, méltathatják szabadulást adó Urukát.

Dienes Dénes találóan foglalja össze: *„Isten tegnap, ma és mindörökké ugyanaz a szabadító Isten. Szabadító tetteit minden nemzedék megtapasztalhatja, átérezheti. Egyszerre visszauemlékezhet rá és az ismeretlen, sötétnek tűnő jövő felé tekintve is bízhat a Szabadító Úrban. Az üvegtengernél éneklők győzelmében benne van a múlt hitvalló élete és a diadalmas jövő ígéréteinek beteljesedése egyaránt. Mindebben pedig az a biztatás és vigasztalás, hogy Isten minden nemzedék életében megismétli szabadító tetteit és beteljesíti ígéréteit. A küzdő, harcoló egyház és a diadalmas, győztes egyház dialektikus valóság.”*²⁸

28 DIENES Dénes, Énekeljétek az Úrnak, in: *Igazság és Élet* 2/2 (2008), 16–22, ebben lásd 17.

Ma emlékezhetünk Isten szabadító tetteire, ma is átélhetjük szabadítását, a jövő felé tekintve pedig reménykedhetünk, hogy az nem sötét, kiszámíthatatlan, átláthatatlan a Bárány szabadítása által. A gonosz erők elleni harc, küzdelem ma sem nem hiábavaló, s Isten hűséges gyermekeinek ajándéka kétségbevonhatatlan. Ezért csakis áldani lehet a mindenség Urát: „*nagyok és csodálatosak a te műveid, mindenható Úr Isten, igazságosak és igazak a te utaid, népek királya*” (15,3).

3. Felhasznált irodalom

- ALCORN, Randy, *Heaven*, Wheaton, Tyndale House Publishers, 2004.
- AUNE, David E., *Revelation 1–5*, WBC 52a, Dallas, Word Books Publisher, 1997.
- BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- BORING, Eugene M., *Revelation*, Louisville, John Knox Press, 1989.
- CAIRD, George Bradford, *The Revelation of St. John the Divine*, Black’s New Testament Commentary, Rossendale, A & C Black Publishers, 1966.
- DIENES Dénes, Énekeljete az Úrnak, in: *Igazság és élet 2/2* (2008), 16–22.
- GERÉB Zsolt, *A Jelenések könyvének magyarázata* (I–V. Fejezet), in: uő, *Újszövetségi tanulmányok* (1969–2004), Nagyvárad, Partium Kiadó, 2005, 33–82.
- KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990.
- KARRER, Martin, *Die Johannesoffenbarung 1,1–5,14*, EKK.NT 24/1, Göttingen, Patmos Verlag – Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.
- KÄSEMANN, Ernst, *Exegetische Versuche und Besinnungen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.
- LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011.

- ELIADE, Mircea, *Képek és jelképek*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997.
- MOUNCE, Robert H., *The Book of Revelation*, NICNT, Grand Rapids – Cambridge, Eerdmans, ²1998.
- PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000.
- VARGA Zsigmond, *Jelenések könyve 1–10*, Debrecen, Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1986.

Kallós Lilla Katalin



Egyszerre történik

Az alvás mint a halál metaforája az 1. Thesszalonikai levélben

Bevezető gondolatok

Az alvás képe a halálra alkalmazva olyannyira általános a Szentírásban, hogy nem lehet mint teológiailag érdektelent elmellőzni. Már Kálvin is megjegyezte, *hogy alig van a Szentírásnak más ismertebb szólama*.¹ Könnyen lehet, hogy *az alvás a legkevésbé alkalmas kifejezés a keresztény értelemben vett síron túli élet bemutatására* – miként Bultmann véli² – ám, úgy tűnik, az újszövetségi szentírók, Pál, az evangélisták, Péter, a Jelenések szerzője eléggé alkalmasnak találták a képet arra, hogy más képekhez, metaforákhoz hasonlóan (újjászületés, víz, szőlőtő etc.) teológiai üzenetet hordozzon. Továbbá, aligha lehet véletlen, hogy az Újszövetség valahányszor kifejezetten krisztushívők vagy ószövetségi kegyesek haláláról beszél, következetesen az alvás képét használja (Mt 27,52; ApCsel 3,36; 7,60; 1Kor 7,39; 2Pt 3,4), amikor viszont Krisztus haláláról beszél – az 1Kor 15,20-ban szereplő *ἡπαρχή τῶν κεκοιμημένων* (az elaludtak közül az első, az elaludtak zsongéje) kivételével – ugyancsak következetesen nem él az alvás metaforájával, minthogy az alvás képe Krisztus halálára

1 Szó szerint: *ut vix alia phrasis scripturae sit familiarior* 'nincs a Szentírás számára familiárisabb kifejezés'. Valószínű, hogy ez valójában nem Kálvin véleménye, hanem idézet az anabaptisták érveiből. A tényt viszont Kálvin maga sem tagadja. Lásd: KÁLVIN János, *Psychopannychia* (ford. Rábold Gusztáv), Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1908, 51.

2 Lásd Rudolf BULTMANN, *κοιμύομαι*, in: GLNT IV, 175kk, idézi őt Ortensio da SPINETOLI, *Máté, az egyház evangéliuma*, Szeged, Agapé, 1998, 297.

alkalmazva gyengítenié annak jelentőségét.³ Ugyancsak nem használatos a kép kívülállókkal vagy súlyosan vétkező, „halálos” bűnt elkövető hívőkkel kapcsolatban (ApCsel 12,23; ApCsel 5,5). Állítható-e hát komolyan, akár az előbbi megállapítás figyelembe vételével, hogy az Újszövetségben az alvás semleges kifejezés, pusztán eufemizmus, mindig sztereotíp módon használva, tehát abban az értelemben, ahogy – példának okáért – egy temetési prédikációban ma használjuk az „elhunyt” kifejezést? Nem fanyalogva azon, hogy az alvás képe nem elég adekvát vagy éppen zavaró és homályos, figyelembe véve a kontextust és az 1. Thesszalónikai levél eszkatológiai látásmódját, megkíséreljük meghatározni, hogy az alvás metaforája hordoz-e – s ha igen, milyen – teológiai üzenetet.

1. *Alvás-metafora a páli levelekben*

Pál apostol korai leveleiben gyakran beszél úgy a halottakról, mint akik alszanak (κοιμωμένοι) vagy elaludtak (κοιμηθέντες), a későbbi levelekben azonban már egyáltalán nem jelenik meg ez a kép. Vajon miért nem találta az apostol egy idő után alkalmasnak, hogy a holtakról, mint alvókról beszéljen? Elképzelhető lenne, hogy missziós útjai során egyre gyakrabban találkozott olyan görög sírfeliratszövegekkel, melyek az alvást/álmot olyan alvásként/álomként jelenítik meg, mely örök, és amelyből nincs ébredés, következésképpen arra gondolhatott, hogy az alvás képe több zavart okoz, mint amennyit érzékeltet a feltámadás reményességéből!⁴ Ha így vol-

3 Leon MORRIS, *1 and 2 Thessalonians*, Nottingham, Inter-Varsity Press, 1984, 50.

4 Arra nézve, hogy Pál ismerhette a görög sírfeliratok szövegeit, lásd: PERES Imre, *Görög sírfeliratok nyomai Pál apostol leveleiben* (Kézirat: A „Szent Pál és a pogány irodalom” c. konferencián elhangzott előadás írott anyaga), Szeged, 2009. szeptember 24–26. Pál többek között ilyen sírfeliratokat olvashatott a halállal mint alvással/álommal kapcsolatban: „*Mi mind, hatalmas, erős, bölcs férfiak, / mibelyt meghalunk, süketen a föld gyomrában/ erős (alapos), bosszú, vég nél-*

na, a későbbekben sem a keresztény íróknak, sem – a keresztény sírfeliratok tanúsága szerint – a keresztény embereknek nem voltak ilyen fenntartásaik.⁵ Mindenesetre a thesszalonikaiak vigasztalása során, majd a korinthusi feltámadás tagadókkal szemben Pál apostol a halálra az alvás, illetve a holtakra az alvók képét alkalmazni megfelelő gondolatnak tartotta. Az a tény, hogy a későbbiek során – bármilyen okból is tette volna – feltűnően kerüli az alvás metaforáját, jelzi, hogy semmiképpen sem pusztá eufemizmussal vagy semleges kifejezéssel van dolgunk, hanem egy olyan szóhasználat, ami specifikus üzenetet kívánt hordozni.

2. *Isten előhozza az elaludtakat (1Thessz 4,13–15)*

Az újszövetség-kutatók véleménye megoszlik abban, hogy a páli szóhasználat szimplán eufemizmusnak tekintendő-e, bármiféle teológiai tartalom nélkül, vagy jelentős metafora, mely fontos eszkatológiai mondanivalót hordoz. Olyan vélemény is akad, mely szerint Pál a halál-álomban egy olyan teljesen újszerű képi konstrukciót alkotott meg, mely különösen is alkalmas volt arra, hogy az apostol mintegy belesűrítse eszkatológiai vízióját. Mielőtt megkísérelnénk vázolni, hogy – meglátásunk szerint – milyen konkrét tartalma van/lehet a halál-álm metaforájának, néhány, főként kortárs újszövetség-kutató véleményét ismertetjük.

Anthony C. Thiselton úgy gondolja, hogy az 1Thessz 4,13–15-ben az alvás metaforája, amennyiben Krisztusban hívő emberek, a Krisztusban meghaltak (οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ) számára a halált jelöli, egyértelmű, szinte „szájbarágós”. Böven idézve az egyházatyák

küli álmat alszunk, amiből nincs ébredés”, idézi: Marbury B. OGLE, *The sleep of Death*, in: *Memoirs of the American Academy in Rome* 11 (1933), 84.

5 Lásd pl. a Peres Imre által idézett 3–4. századi keresztény sírszöveget, Imre PERES, *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, WUNT 157, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, 178. Lásd továbbá az Ogle által tematizált keresztény sírfeliratokat, OGLE, *The sleep of Death*, 111.

korától a XIX. századig terjedő kommentárirodalmat,⁶ megállapítja, hogy az alvás egy olyan állapot, mely feltételezi a felébredés momentumát. A kifejezés elsődlegesen a felébredésre vonatkozik, csupán másodlagosan és mellékesen utalhat az öntudat elvesztésére, illetve csökkenésére. Ezért lehetett adekvát módon és következetesen alkalmazni a keresztény emberek halálának leírására. Thiselton megjegyzi, hogy később az egyházatyák is átvették és megbecsülték ezt az újszövetségi (páli) szóhasználatot.⁷ Beale szerint, noha az alvás bárkire vonatkoztatható, aki meghalt, és nem szükségképpen sejteti azt, hogy aki elaludt fel is ébred (2Pt 3,4), mégis azon textusokban, melyek a feltámadásról beszélnek, az alvás egyedülálló módon találó kifejezés, lévén, hogy a feltámadást ébredésként is el lehet gondolni. A levél kontextusában Pál az alvás kifejezése által, mely önmagában is hordozhat valamilyen fokú reménységet,

6 Thiselton többek között idézi Mopsuestiai Theodoroszt, aki szerint azért használjuk az „alvók” (dormientes) kifejezést, mert Krisztus visszajövetelében és azt követően a halottak feltámadásában reménykedünk (Henry Barclay SWETE /ed./, *Theodori Episcopi Mopsuesteni. In Epistolas B. Pauli Commentarii*, Vol. 2, Cambridge, The University Press, 1880, 27.28); Aquinói Tamást, aki az alvás és a feltámadás kapcsolatát illetően arról beszél, hogy alvás után az ember felfrissülve és megújulva ébred (*postea homo resurget magis refectus et vegetus*, Super I Thes. cap.4. lec.2, lásd AQUINAS Thomas, *Commentary on the Letter of Saint Paul to the Philippians, Colossians, Thessalonians, Timothy, Titus, and Philemon* /transl. Fabien R. Larcher/, Latin/English Edition of the Works of St. Thomas Aquinas, Vol. 40, Lander, Aquinas Institute, 2012); Kálvint, aki úgy gondolja, Pál azért beszél alvókról, mert ezáltal csökkentve van a halál zordsága, lévén, hogy nagy különbség van az alvás és a megsemmisülés között. Az alvás a testre vonatkozik, mely a feltámadásig mintegy pihen, és semmiképpen nem a lélekre (KÁLVIN János, *Kommentár Pál apostolnak Thesszalonikabelébe írt leveleibe* /ford. Csabai Tamás/, Felsőörs, Aeternitas, 2003, 50); Lightfootot, aki az alvással kapcsolatban azt írja, hogy az alvás fogalma elsősorban a megnyugvást, békét, másodsorban a felébredést tartalmazza (Joseph LIGHTFOOT, *Notes on the Epistles of St. Paul*, Grand Rapids, Zondervan, 1957.), lásd Anthony C. THISELTON, *1 & 2 Thessalonians through the centuries*, Blackwell Bible Commentaries, Chichester, Wiley-Blackwell, 2011, 120kk.

7 THISELTON, *1 & 2 Thessalonians*, 116.

arra utal, hogy noha a hívő testileg meghal, lelke tovább él.⁸ Alfred Plummer az alvók kifejezést metaforának vagy eufemizmusnak tartja, ugyanakkor megjegyzi, hogy nem keresztény eredetű, és nem is a feltámadás reménysége sugalmazta.⁹ Ám a keresztény írók valószínűleg azért kezdték el alkalmazni, mivel összhangban volt a feltámadás reménységével és maga Jézus is használta (Mk 5,39; Jn 11,11). Figyelemre méltónak tartja, hogy miközben Pál a kereszténykről, akiknek feltámadása a jövőben fog végbemenni, mint alvókról beszél, addig Krisztusról, akinek a feltámadása immár valóság, mindig úgy, mint aki *meghalt*.¹⁰ Leon Morris is lényegesnek tartja, hogy Pál soha nem beszél Jézus alvásáról. Jézus *meghalt*, a halál teljes borzalmát szenvedte el, ezáltal alvássá változtatva követői számára a halált. Az Újszövetség sehol nem mondja azt, hogy a hívők meghalnak, hanem csupán elalszanak vagy alszanak. Krisztus ellenben nem *elaludt*, hanem *meghalt* értünk.¹¹ David Luckensmeyer éppen ellenkezőleg, úgy gondolja: az a tény, hogy az Újszövetség kizárólag csak a krisztushívőkre alkalmazza az alvók kifejezést, merő véletlen. A halál-álmok képzelete annyira intuitív és kézenfekvő, hogy sem a páli, sem a korábbi szóhasználatot nem lehet egyértelműen akár a zsidó, akár a görög tradíciókhoz kötni. Pál ugyan keresztény zöngét ad a kifejezésnek, ám az alvásba szemantikailag valószínűleg nincs belevonva a jövőbeli feltámadás reménysége, azaz nem történik szemantikai egyesítés az alvás és a feltámadás között.¹² Luckensmeyer úgy véli, hogy Pál eufemizmus-

8 Gregory K. BEALE, *1–2 Thessalonians*, IVP New Testament Commentary Series 13, Leicester, Inter-Varsity Press, 2003, 71.73.

9 Az alvás és a feltámadáshoz kapcsolatáról hasonlóan vélekedik R. H. Charles is. Abból indul ki, hogy az alvás motívumát olyan ószövetségi könyvek is alkalmazzák, melyek nem ismerik a feltámadás tanát. Lásd Robert Henry CHARLES, *Eschatology. The doctrine of a future life in Israel, Judaism, and Christianity. A critical history*, New York, Schocken Books, 1963, 132.

10 Alfred PLUMMER, *A Commentary on St. Paul's First Epistle to the Thessalonians*, London, Robert Scott, 1918.

11 MORRIS, *1 and 2 Thessalonians*, 50.

12 Luckensmeyer Baileyre hivatkozik, aki elismeri, hogy az alvás megvilágítja

sal él midőn a halottak kifejezés helyett alvókról beszél, noha – jegyzi meg a szerző – az alvás és a halál nem teljesen szinonimák. Azt is elképzelhetőnek tartja, hogy Pál egyszerűen átveszi a thesszalonikaiak szóhasználatát.¹³ Gene L. Green szerint, midőn Pál alvókról beszél, egy eufemisztikus kifejezést használ, noha nem ódzkodik a „holtak” kifejezéstől sem (16. vers). Ha a Szentírás olykor úgy beszél a holtakról, mint alvókról, azt a megelőlegezett feltámadásra való tekintettel teszi. Ám minthogy az alvás-motívum mind a görög, mind a latin irodalomban, illetve sírfeliratokon fellelhető, tehát egy közhelyes és általános beszédmóddal van dolgunk, az alvást egyszerűen a halál szinonimájaként kell felfognunk, anélkül, hogy komolyabb teológiai értelmet keresnénk benne.¹⁴ Peres Imre azt írja, hogy a halálnak, mint alvásnak a képe a páli szóhasználatnak egyik alapvető szimbolikus kifejezése. Ugyanakkor figyelmeztet: nem szabad elfelejtenünk, hogy az alvás csupán egy kép, mely az élet újonnan történő kibontakozását hivatott kifejezni egy új dimenzióban. Szerinte – még ha ez a kép nincs is kifejtve részletesen a páli levelekben – feltételezhető, hogy az emberi lélekkel kapcsolatos, mely a halálban – akárcsak a nappali tevékenység az alvás során – valamiféle visszaszorításon megy át. A kép lényege tehát az, hogy miként az élet az álomban nem szűnik meg, csupán redukálódik valamelyest, úgy a halálban sem pusztul el, hanem mintegy alvásban van tartósítva. Pál talán azért kapcsolja össze az alvás és halál fogalmát, mert az előbbi tartalmazza a felébredés pillanatát, ami azt jelenti, hogy a halálból van új éltre kelés, azaz feltámadás.¹⁵ Végül említsük meg Martin Ramey meghökkentő,

ugyan a halál és a feltámadás eszméjét, de csupán kontextuális levezetés és értelmezés által. Lásd Robert E. BAILEY, Is “Sleep” the Proper Biblical Term for the Intermediate State?, in: ZNW 55/2 (1964), 161–167.

13 David LUCKENSMAYER, *The Eschatology of First Thessalonians*, NTOA/SUNT 71, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009, 213–214.

14 Gene L. GREEN, *The letters to the Thessalonians*, PNTC, Grand Rapids, Eerdmans, 2002, 195–196.

15 PERES Imre, Metaforikus beszéd Pál apostol eszkatológiájában, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 2/2 (2009), 25–48.

ám ugyanakkor elgondolkodtató elméletét, mely szerint az alvás nem eufemizmus, még csak nem is egyszerűen metafora. Pál a thesszalonikiak vigasztalása érdekében egy egészen új fogalmi tartományt (*conceptual domain*) alkotott, midőn összekapcsolta az alvás fogalmát a halál fogalmával. Szerinte ezzel olyasmi történt, ami legjobban a fogalmi elegyítés (*conceptual blending*) elméletével írható le: Pál az alvás és a halál fogalmának elegyítésével létrehozott egy olyan mentális teret, ahol mind az alvás, mind a halál immár egészen mást jelent azok számára, akik „belépnek” ebbe a térbe. Azt mondhatjuk, hogy ebben a Pál által alkotott mentális térben az alvás hasonlít is, meg nem is a mindennapi alváshoz. Ugyanakkor a halál is hordoz szokatlan jellemvonásokat, ugyanis az ember felébredhet az álomból, ám nem ébred fel a halálból. Pál azzal vigasztalja a gyülekezetet, hogy elmondja, mi fog történni az alvókkal vagy azokkal, aki elaludtak. Csakhogy az alvásnak ebben az új fogalmi tartományban olyan jellegzetességei vannak, melyek ismeretlenek a mindennapi tapasztalat számára. Ha valaki ugyanis elalszik, tudja (vagy inkább reméli), hogy felébred, de nem tudja: mikor. Pál azonban az alvásnak ezt az állapotát úgy írja le, hogy thesszalonikiak tudni fogják majd az ébredés idejét, hiszen maga Isten ébreszti fel őket a trombita hangjával, mi több – úgy tűnik – először éppen ők, az alvók fogják meghallani a trombita hangját, és nem az élők, ahogy azt várnánk. A közönséges alvókkal ellentétben, akik ugyanazok ébredéskor, mint amikor álomba merültek, a Pál által említett alvók mások lesznek felébredéskor. Továbbá alvásuk – mivelhogy Isten kezében van, akárcsak ébredésük – biztonságos alvás, ellentétben az öntudatlan sebezhetőséggel, melynek a közönséges alvók ki van téve. Pál tehát nemcsak a halál félelmetes vonásait csökkenti, hanem az alvását is, mindkettőnek olyan jellegzetességeket tulajdonítva, melyek egyik állapotra sem jellemzőek a mindennapi gondolkodásban. Azok, akikért a thesszalonikiak szomorkodnak halottak, de nem „szabályszerűen” halottak: Krisztusban holtak. Akik alszanak, átváltozva ébrednek fel, vagyis

az alvás olyan erővel bír, ami egyáltalán nem jellemző a mindennapi alvásra.¹⁶

Mindenekelőtt az szorul tisztázásra, hogy miért *szomorkodott* a thesszalonikai gyülekezet? Green, több más kutatóhoz hasonlóan, összefoglalja a kérdést illető különböző elméleteket, és megállapítja, hogy az elméletek többsége – noha mindenik mellett tetszősen lehet érvelni – nem kielégítő.¹⁷

1) Annak az elméletnek miszerint Pál nem beszélt a halottak feltámadásáról Thesszalonikában (vagy ha beszélt is, csupán érintőlegesen), ellene lehet vetni, egyrészt, hogy az apostol missziós igehirdetése során aligha mellőzött volna egy olyan lényegbe vágó tant, mint a feltámadás, másrészt, hogy a gyülekezet egyáltalán nem kérdőjelezte meg, sőt szívvel-lélekkel hitt az Úr eljövételében és a halottak feltámadásában (1Thessz 1,10; 4,14), harmadrészt, hogy Pál mindenféle magyarázat nélkül használja a *Krisztusban meghaltak* kifejezést, ami jelzi, hogy a közösség értette, hogy mire céloz az apostol.

2) Az előbbinél tetszetősebb az az elmélet, mely megkísérli az 1Kor 11,30 kontextusába helyezni a thesszalonikaiak szomorúságát. Eszerint a gyülekezet szomorúságának az lehetett az oka, hogy a halált büntetésnek tartották, következésképpen arra gondoltak, hogy elhalálozott szeretteik ki lesznek zárva Isten országából.¹⁸ Ez az elmélet azonban nem magyarázza meg kellőképpen, hogy miért kapcsolja össze Pál annyira magától értetődően Krisztus feltámadását a benne hívőknek a feltámadásával.

3) Egy harmadik elmélet abból indul ki, ami első olvasásra is egyértelműnek tűnik a kontextusból, tudniillik a gyülekezet azt gondolta volna, hogy a halottak hátrányban vannak a Krisztus visszajövelekor még életben lévőkkel szemben. Az elmélet hiányossága, hogy nem ad elfogadható magyarázatot a túlságos szo-

16 Martin RAMEY, Conceptual Blending and the Sleep and Death Motif, in: *Style* 39/2 (2005), 175–186.

17 GREEN, *The letters to the Thessalonians*, 193kk.

18 MORRIS, *1 and 2 Thessalonians*, 134–135.

morúságra; ez a szomorúság indokolatlan lenne abban az esetben, ha a közösség úgy gondolta volna, hogy a halottak egy későbbi időpontban támadnak fel.

4) Az általunk is leginkább elfogadható elmélet abból indul ki, hogy a gyülekezetnek nem jelentett hitproblémát a halottak feltámadásának tana, még kevésbé a holtak feltámadásának, illetve az élők elragadtatásának kronológiája, egyszerűen arról lehetett szó, hogy a halál közvetlen megtapasztalása elhomályosította a feltámadásban való reménységüket. Hitük ellenére is túlságos tragédiaként éltek meg egy-egy halálesetet, ami a többiek (οἱ λοιποὶ) pesszimista felfogásának kontextusában teljesen érthető is lenne. Megtörténhet, hogy a gyász hatása alatt a thesszalónikai hívőket, mint akik *a bálványoktól fordultak Istenhez* (1Thessz 1,9), megkísértette az a pogány gondolat, hogy a holtak alvása hosszú, vég nélküli állapot, amiből nincs ébredés.

Peres Imre is a οἱ λοιποὶ felől értelmezi a gyülekezet szomorúságát, vagyis a Thesszalónikában is bőven fellelhető sírszövegek alapján arra gondol, hogy a közösség tagjai vagy szkepszissel néztek a halál elébe vagy ébredés nélküli örök álomnak tartották a halált. Ezért az apostolnak vigasztalnia kellett őket, és megtámogatni eszkatológiai reménységüket.¹⁹ Könnyen lehet, hogy – miként arra Luckensmeyer céloz – az apostol a thesszalónikaiak szóhasználatát vette át, midőn a halottakról úgy beszél, mint alvókról vagy elaludtakról.

Míndez azt jelentené, hogy Pál vigasztalni igyekszik a gyászoló thesszalónikaiakat, mely gyász mindenféle háttérindok feltérképezése nélkül is teljesen érthető. Eszerint az igeszakasz beilleszthető lenne az ókori vigasztalások, *consolatio*k hosszú sorába.²⁰ Ezek a kortárs, vagy részben valamivel korábbi, részben későbbi *consolatio*k a következő témákat variálják: 1) *Belenyugvás a megváltoztathatatlanba*. A végzet erejét senki sem képes megtörni. Ha az ember végleg el-

19 PERES, *Griechische Grabinschriften*, 177–178.

20 VÖ. GREEN, *The letters to the Thessalonians*, 195.

alszik (*perpetuus sopor urget*) legjobb eltűrni azt, amit megváltoztatni nem áll módunkban (*sed levius fit patientia / quidquid corrigere est nefas*).²¹ 2) *Mértékletes, derűs gyász*. A híres elődök negatív és pozitív példája arra int, hogy a gyászban a halott felidézése, ha kellő mértékletességgel gyászolunk, gyötrellem helyett földéri a szívet.²² 3) *A halál a természet műve*. Következésképpen a halál hasznos, és mint a természet művétől, nem kell félni tőle. Az embernek jó szívvel, nyugalommal kell távoznia az életből, mint aki hajóba szállt, utazott és megérkezett.²³ 4) *A halál teljes megsemmisülés*. Ez azt jelenti egyrészt, hogy a halálban nincs érzés, tehát fájdalom sincs, másrészt megváltunk a rossztól, amit az élet jelent.²⁴ 5) *A lélek halbatatlan*. Eszerint a halál egyáltalán nem rossz, sőt szerencsés dolognak nevezhető, minthogy az ember az istenek társaságába kerül.²⁵ Pál azonban, a *consolatio*k bevett témáival ellentétben, a Krisztus feltámadása és visszajövele reménységével vigasztalja a thesszaloniaiakat, és arra kéri híveit, hogy egymást is ezzel a reménységgel vigasztalják.

Amennyiben feltételezzük, és kitartunk amellett, hogy az alvók kifejezést Pál a thesszaloniai szomorkodóktól vette át, el kell felejtünk, hogy ez egy teológiailag semleges kifejezés. Ez esetben ugyanis arról lenne szó, hogy az apostol teljesen más tartalommal tölt meg egy eredetileg, a gyülekezet szóhasználatában pesszimista zöngéjű kifejezést. Nem tehetünk úgy tehát, mintha nem lenne

21 Quintus HORATIUS FLACCUS, *Oeuvres d'Horace. Texte latin avec un commentaire critique et explicatif* (ed. Frédéric PLESSIS – Paul LEJAY), Párizs, Librairie Hachette, 1911. Ódák I/24. Magyarul lásd: TÓTFALUSI István (szerk.), *Horatius legszebb versei*, Budapest, Móra, 1993.

22 Lucius Annaeus SENECA, *Marcia vigasztalása* (ford. Révay József), in: RÉVAY József – KURCZ Ágnes (szerk.), *Vigasztalások, erkölcsi levelek*, Budapest, Európa, 1980, 4–22.

23 MARCUS AURELIUS *Elmélkedései*, Téka (ford. Huszti József), Bukarest, Kriterion, 1983, II/12.

24 Marcus Tullius CICERO, *Tusculanumi eszmecsere*, I. könyv: *A halál megvetéséről* (ford. Vekardi József), Budapest, Allprint, 2004, 35.36. Lásd még: MARCUS AURELIUS *Elmélkedései*, III/3.

25 CICERO, *Tusculanumi eszmecsere*, 31.

különösen is fontos, de minimum teológiailag izgalmas kérdés az *alvók* kifejezés speciális tartalmának a kibontása. De vajon ugyanez érvényes-e abban az esetben is, ha az „alvók” Pál saját szóhasználatára? Nos, aligha gondolhatja bárki is komolyan, hogy pusztán eufemizmussal van dolgunk, hiszen ha így lenne, Pál nem használná váltakozva az igeszakaszon belül az *alvók* (1Thessz 4,14), illetve a *halottak* (1Thessz 4,16) kifejezést. Még ha túl merésznek és meghökkentőnek is találnánk Martin Ramey fentebb ismertett gondolatait, azt semmiképpen sem tekinthetjük véletlennek, hogy az igeszakaszban Pál különös módon összekapcsolja a *Jézus által elaludtak* (κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ)²⁶ kifejezést a *Krisztusban meghaltak* (οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ) kifejezéssel. Úgy tűnik, az apostol az alvók kifejezést kimondottan alkalmasnak találta arra, hogy szemléltesse a hitben meghaltak különleges állapotát, illetve reménységét. Hogy ez a kép konkrétan mit hivatott kifejezni, érzékeltetni, prezentálni, arra a következő, 5. fejezet kontextusában tudunk megnyugtató(bb)an válaszolni, bár – miként látni fogjuk – az 1Thesz 5,10 egy rendkívül talányos mondat, valódi *crux interpretum*, mely igencsak fejtörést okoz az értelmezőnek.

26 Vita folyik arról, hogy διὰ τοῦ Ἰησοῦ (Jézus által) a halottakra (οἱ νεκροὶ) vagy az előhozta (ἔξει) igére vonatkozik-e. Mindkét elmélet mellett lehet érvelni, illetve fel lehet hozni ellenük ésszerű ellenvetéseket. Amennyiben a διὰ τοῦ Ἰησοῦ a halottakra vonatkozna, el kell ismernünk, hogy ez a „Jézus által halottak” nem egy könnyen értelmezhető kifejezés, ha pedig arra hajlalnánk, hogy a διὰ τοῦ Ἰησοῦ az *előhozta* igével áll kapcsolatban, felhozható ellene, hogy ez a „Jézus által, vele együtt” megfogalmazás fölöslegesen tautológikus. Mindenesetre, ha a διὰ τοῦ Ἰησοῦ a halottakra vonatkozik, egy szép parallelizmust kapunk: a) Jézus meghalt – feltámadt. b) a Krisztus által elaludtak – előhozta vele együtt. Eszerint a κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ a οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ szinonimája lenne. A problémáról lásd: LUCKENSMAYER, *The Eschatology of First Thessalonians*, 190kk.222kk.

3. *Az ébrenlét vagy az alvás Krisztustól nem választ el (1Thessz 5,10)*

Még ha szórszálhasogató módon nem is kötünk bele abba, hogy az 1Thessz 5,10-ben Pál a *καθεύδω* igét használja a *κοιμάω* helyett (már csak azért sem, mert az Újszövetségben a *καθεύδω* is használatos metaforikus értelemben a halál jelölésére, lásd Mk 5,39; Lk 8,52), azt mindenképpen észre kell vennünk, hogy viszont a *γρηγορέω* ige az Újszövetségben sehol sem szerepel élni, élő jelentésben. Arra nézve, hogy a *γρηγορέω* ige mégiscsak használatos élni, élő jelentésben Philóra szokás hivatkozni szövegtanúként,²⁷ *ἄλλοτε μὲν ζῶν καὶ γρηγορῶς ἄλλοτε δὲ τεθνεῶς ἢ κοιμώμενος* 'olykor élve és éberem, olykor holtan vagy aludva', ahol az 'élve' és 'éberem' mint szinonimák ellentétben állnak a halállal vagy az alvással. Ám kérdés, hogy valóban annyira grammatika-e a teológia, hogy ragaszkodnunk kellene a Pál által használt kifejezések általános újszövetségi vagy akár görög irodalmi használatához, mely használat behatárolná az igevers értelmezését?

Luckensmeyer úgy véli, hogy a vers megértéséhez a hermeneutikai kulcsot Pálnak a levélben kifejtett eszkatológiája, azaz a vers szűkebb kontextusa adja, és arra a következtetésre jut, hogy a *γρηγορέω*, illetve a *καθεύδω* az éberségre és a tunyaságra vonatkozik. Azaz Pál azt akarná mondani: az a tény, hogy Krisztus eljövetelkor a thesszalonikaiak vele fognak élni, nem függ a hívek éberségétől vagy tunyaságától, vagyis, hogy mennyire éberem vagy tunyán várják Krisztus eljövetelét. Eszerint a 10. vers egyenesen kötődne a 8. vershez („*mi azonban, akik a nappal fia i vagyunk, legyünk józanok*”), a 11. vers intése pedig, hogy „*építse egyik a másikat*”, arra vonatkozna, hogy az éber testvéreknek fel kell ébreszteniük a hitben, szeretetben, reménységben tunyaságra hajlamos testvéreiket.²⁸ Az elméletnek nyilvánvaló előnye az, hogy a *γρηγορέω*, illetve a *καθεύδω* igéknek nem kell teljesen más értelmet tulaj-

27 Lásd LUCKENSMAYER, *The Eschatology of First Thessalonians*, 308.

28 i. m., 312.

donítanunk annál, mint amilyen értelemben használva vannak a megelőző versekben. Nem ad azonban magyarázatot arra, hogy az alvásnak, a megelőző versekben abszolút negatív képét, mely az éjszakával, a sötétséggel, a részegséggel kapcsolatos, és kizárólag a *többiekre*, a kívülállókra értendő, miért alkalmazza Pál hirtelen a gyülekezetre vagy a gyülekezet bizonyos tagjaira? Továbbá a fenti elmélet arra sem ad kielégítő magyarázatot, hogy miért lenne ennyire engedékeny az apostol az esetleges thesszalónikai tunyákkal szemben, főként, ha figyelembe vesszük, hogy a buzdítások kifejezetten az éberségre vonatkoznak. Az éberségre való buzdítások kontextusában érthetetlen lenne ez az apostoli *lasses faire*, mely megengedné, hogy a gyülekezetben tunya, közönyös, az Úr napját csak ímmel-ámmal váró tagok is legyenek. Végül az elmélet nagy hiányossága, hogy homályban hagyja: mit is jelentene/jelenthetne a hívők vonatkozásában a $\kappa\alpha\theta\epsilon\upsilon\delta\omega\mu\epsilon\nu$, amennyiben tunyát vagy közömböst jelent, így pedig a Mt 25,5-el állna kapcsolatban, azaz többé-kevésbé etikai értelemben kellene értenünk?

Ám nem teljesen problémamentes az a nézet sem, mely szerint az igevers metaforikus szóhasználattal élőkről és holtakról beszél.²⁹ Ez ugyanis azt jelentené, hogy Pál két olyan kifejezésnek, melyeket a megelőző versekben következetesen etikai értelemben használ, hirtelen teljesen más értelmet ad. Ez pedig nyilván zavaró lehetett, és megnehezítette az értelmezést a kortárs olvasók számára is. Mégis azt kell mondanunk, hogy ez az értelmezés, az igevers szűkebb, illetve bővebb (az 1Thessz 4,13–15) kontextusában kevésbé problematikus. Így arról lenne szó ugyanis, hogy az apostol *consolatio*ként már nem csupán azt mondja, hogy az alvók/elaludtak nincsenek/nem lesznek hátrányban az élőkkel szemben, hanem hangsúlyozza, hogy Krisztussal együtt élnek. Ám kérdés, hogy valóban azt akarja-e hangsúlyozni Pál, hogy a hívő akár életben van, akár meghalt *mindjárt* ($\acute{\alpha}\mu\alpha$) Krisztussal él, Krisztussal van? Green úgy

29 Ezt a véleményt képviseli, többek között, Green. Lásd: GREEN, *The letters to the Thessalonians*, 217.

véli, hogy bár csábító arra gondolni, hogy a holtak (alvók) akárcsak az élők, már jelenleg is Krisztussal élnek, azaz tulajdonképpen élők Krisztus társaságában, észre kell vennünk, hogy az előző igeversek (1Thessz 5,8–9) a hívők eszkatológiai reménységéről beszélnek, tehát jövőbeli eseményről.³⁰ Tény, hogy Pál a még életben levő olvasóinak írja a levelet, akiknek szempontjából a Krisztussal való élés mindenképpen jövő idejű, de a halottakkal (alvókkal) kapcsolatban vajon ugyancsak jövő idejűnek gondolja-e el a Krisztussal való élést? Azaz úgy gondolja-e, hogy a holtaknak valamilyen alváshoz hasonló, összezsugorodott, visszafogott létállapotban várniuk kell még arra, hogy Krisztussal együtt éljenek? Mindenesetre az igevers egyik viszonylag korai és jelentős szövegvariánsa az *aoristos conjunctivus* ζήσωμεν helyett az *imperfectum praesens* ζῶμεν alakot hozza,³¹ ami jelzi, hogy már igen korán létezett egy olyan értelmezés miszerint az alvók/halottak Krisztussal együtt élnek. Minthogy a mondat logikája mindenképpen kötőmódot kíván meg, lehetetlen minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy valóban arra gondolt-e Pál, hogy az alvók már a jelenben Krisztussal együtt élnek. Ha kijelentő módban fogalmazott volna (aki meghalt értünk, így akár ébren vagyunk, akár alszunk vele együtt élünk), egyértelműen állíthatnánk, így azonban csupán megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy az alvás képe az 1Thessz levélben nem annyira egy visszafogott, a halált követően amolyan stand-by módba állított élet metaforája kívánt lenni, hanem sokkal inkább azt próbálta érzékeltetni, hogy amiképpen az alvás során is él az ember, csak másképp, halálában is él a Krisztusban hívő ember. Persze ugyanúgy „másképp”, de mindenképpen Krisztussal együtt. Eszerint az igevers párhuzama Róm 14,8 lenne: *akár éljünk, akár haljunk, az Úrői vagyunk* (ἐσμεν).³² Tény, hogy a későbbiekben Pál egyre inkább azt hangsúlyozza, hogy a

30 uo.

31 BEALE: *1–2 Thessalonians*, 83. A szövegvariánsokhoz lásd *Novum Testamentum Graece* post Eberhard et Erwin NESTLE communiter ediderunt Barbara et Kurt ALAND, 27. rev. Aufl., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

32 Vö. még Róm 8,38–39.

meghalás nyereség, mert a hívő együtt lehet Krisztussal, és az *jobb*, az a *valódi otthon* (Fil 1,21–24; 2Kor 5,8). Ezt a gondolatot az alvás metaforája – lévén, hogy a visszafogott, valamiképpen összezsugorodott, tehát nem teljes életre is utalhatott – már nem tudta adekvát módon hordozni; talán ezért is kopott ki az apostol szóhasználata-ból. És végül talán amiatt is, mert az alvás, mint ami a sötétség szférájához tartozik, szemben a világossággal, hovatovább negatív etikai töltetűt kapott az apostol képes beszédében (Róm 13,12; Ef 5,13–14).

4. *Konklúzió*

A fentebb bemutatott textusok nem adják könnyen magukat, így csaknem biztosan annyi állítható, hogy az alvás Pál apostol használatában nem pusztán eufemizmus, hanem egy beszédes metafora. Feltevésként azonban megkockáztatható, hogy az alvás az 1Thessz levélben talán nem annyira vagy nem feltétlenül egy visszafogott, a halált követően amolyan összezsugorodott, jobbára öntudatlan élet metaforája, hanem, mint kép – meglehet, nem túl szerencsésen – azt kívánja érzékeltetni, hogy éppúgy ahogy az alvás nem emel ki az életből, a halál sem választ el Krisztustól, akivel halálon átívelő kapcsolata van a hívő embernek.

Felhasznált irodalom

- AQUINAS, Thomas, *Commentary on the Letter of Saint Paul to the Philippians, Colossians, Thessalonians, Timothy, Titus, and Philemon* (transl. Fabien R. Larcher), Latin/English Edition of the Works of St. Thomas Aquinas, Vol. 40, Lander, Aquinas Institute, 2012.
- BAILEY, Robert E., Is “Sleep” the Proper Biblical Term for the Intermediate State?, in: ZNW 55/2 (1964), 161–167.

- BEALE, Gregory K., *1–2 Thessalonians*, IVP New Testament Commentary Series 13, Leicester, Inter-Varsity Press, 2003.
- CHARLES, Robert Henry, *Eschatology. The doctrine of a future life in Israel, Judaism, and Christianity. A critical history*, New York, Schocken Books, 1963.
- CICERO, Marcus Tullius, *Tusculanumi eszmecsere*, I. könyv: *A halál megvetéséről* (ford. Vekardi József), Budapest, Allprint, 2004.
- SPINETOLI, Ortensio da, *Máté, az egyház evangéliuma*, Szeged, Agapé, 1998, 297.
- GREEN, Gene L., *The letters to the Thessalonians*, PNTC, Grand Rapids, Eerdmans, 2002.
- HORATIUS FLACCUS, Quintus, *Oeuvres d'Horace. Texte latin avec un commentaire critique et explicatif* (ed. Frédéric PLESSIS – Paul LEJAY), Párizs, Librairie Hachette, 1911.
- KÁLVIN János, *Psychopannychia* (ford. Rábold Gusztáv), Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1908.
- KÁLVIN János, *Kommentár Pál apostolnak Thesszalonikabeliekhez írt leveleibez* (ford. Csabai Tamás), Felsőörs, Aeternitas, 2003.
- LIGHTFOOT, Joseph, *Notes on the Epistles of St. Paul*, Grand Rapids, Zondervan, 1957.
- LUCKENSMEYER, David, *The Eschatology of First Thessalonians*, NTOA/SUNT 71, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.
- MARCUS AURELIUS *Elmélkedései*, Téka (ford. Huszti József), Bukarest, Kriterion, 1983.
- MORRIS, Leon, *1 and 2 Thessalonians*, Nottingham, Inter-Varsity Press, 1984.
- Novum Testamentum Graece* post Eberhard et Erwin NESTLE communiter ediderunt Barbara et Kurt ALAND, 27. rev. Aufl., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.
- OGLE, Marbury B., The sleep of Death, in: *Memoirs of the American Academy in Rome 11* (1933), 81–117.
- PERES Imre, *Görög sírfeliratok nyomai Pál apostol leveleiben* (Kézirat: A „Szent Pál és a pogány irodalom” c. konferencián elhangzott előadás írott anyaga), Szeged, 2009. szeptember 24–26.

- PERES Imre, Metaforikus beszéd Pál apostol eszkatológiájában, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 2/2 (2009), 25–48.
- PERES, Imre, *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, WUNT 157, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003.
- PLUMMER, Alfred, *A Commentary on St. Paul's First Epistle to the Thessalonians*, London, Robert Scott, 1918.
- RAMEY, Martin, Conceptual Blending and the Sleep and Death Motif, in: *Style* 39/2 (2005), 175–186.
- SENECA, Lucius Annaeus, *Marcia vigasztalása* (ford. Révay József), in: RÉVAY József – KURCZ Ágnes (szerk.), *Vigasztalások, erkölcsi levelek*, Budapest, Európa, 1980, 4–22.
- SWETE, Henry Barclay (ed.), *Theodori Episcopi Mopsuesteni. In Epistolas B. Pauli Commentarii*, Vol. 2, Cambridge, The University Press, 1880.
- THISELTON, Anthony C., *1 & 2 Thessalonians through the centuries*, Blackwell Bible Commentaries, Chichester, Wiley-Blackwell, 2011.
- TÓTFALUSI István (szerk.), *Horatius legszebb versei*, Budapest, Móra, 1993.

Ledán M. István



Kiárad(ás)

Isten trónusa és egyéb trónusok

Tanulmányomat három részre osztottam. Az első részben a trón kifejezés ószövetségi és újszövetségi használatát körvonalazom. A második részben arra figyelek, hogy milyen összefüggésben használja a trón fogalmát a Jelenések könyve, és végül előadásomat rövid összefoglalóval zárom.

1. A trón fogalma az Ószövetségben és az Újszövetségben

1.1. A trón fogalma az Ószövetségben

A héber כִּסֵּא több jelentést hordoz. Jelenthet egyszerű széket, amit elhelyeznek a szobában (pl. 1Sám 1,9; 4,13; 2Kir 4,10), de jelenti a királyi széket is, amelynek nagysága és díszítése a király gazdagságát kívánja bemutatni (1Kir 10,19). Jelentheti a bírói széket, ahonnan a király jogot és igazságot szolgáltat (2Kron 9,8). Az Ószövetségben a királynak is van trónja, és Istennek is van trónja. Lehet a földi uralkodó pogány, ő is trónon ül (Jer 43,10), vagy Izrael királya, neki is trón az ülőhelye (1Kir 10,18–20). A földi király trónját az igazság teszi szilárddá (Péld 16,12). Az Isten trónja a mennyben van (Zsolt 11,4), és amikor a trónra ül mint igaz bíró, igazságot szolgáltat (Zsolt 9,5), mert az ő trónjának támasza az igazság és a jog (Zsolt 97,2). Ézsaiás látomásában látta az Urat, amint a trónon ült, és palástja betöltötte a templomot. Ezékiel is látta látomásban a zafírfényű trónust, Dániel pedig több trónust lát, amelyek közül az egyiket egy fehér ruhába öltözött öregkorú foglalt helyet (Dán 7,9).

1.2. A trón fogalma az Újszövetségben

Az Újszövetségben a θρόνος kifejezés ,ülés'-t, ,szék'-et és ,trón'-t jelent. Jelentése kapcsolható a földi királyokhoz (Lk 1,52), Dávid

trónjához (ApCsel 2,30), az apostolokhoz, akik az eljövendő időben trónszékekbe ülnek, és ítélni fogják Izráel tizenkét törzsét. A kifejezés kapcsolható az Emberfiához, aki beül dicsőségének trónszékébe, Istenhez, aki trónján uralodik és Jézushoz, aki ennek a trónnak a jobbára ült (Zsid 12,2), és ezért ez a trón a kegyelem trónja is (Zsid 4,16). De kapcsolható a Sátánhoz is, akinek szintén van trónja (Jel 2,13).

1.3. A trón kifejezés a Jelenések könyvében

Az Újszövetségen belül hatvankét alkalommal fordul elő a *θρόνος* szó, de központi szerepet a Jelenések könyvében kap, ahol negyvenhét alkalommal használja a könyv szerzője ezt a kifejezést. A Jelenések huszontét fejezetéből mindössze öt olyan fejezet található, ahol nem fordul elő ez a trón.¹ A negyvenhétszer használt *θρόνος* szó a trónon ülőket figyelembe véve a következőképpen osztható:² Isten trónja: **36**; az Isten és a Bárány trónja: **3**; a Bárány trónja: **1**; a huszonnégy vén trónja: **3**; az ítéletet tartók trónja: **1**; Isten ellenségének a trónja: **3**.

2. Isten trónusa és egyéb trónusok

2.1 Az Isten trónja

A Jelenések 4. és 5. részében 25 versben 19 alkalommal olvasunk a trónról. A hét gyülekezetnek megküldött levél után mindjárt a mennyei trónus leírása következik. A színhely változik. A földön küzdő egyház után betekintést nyerünk a mennyei magaslatokba (Jel 4,5). Nyitva van egy ajtó a mennyben. A vele beszélő így szólítja meg Jánost: „*Jöjj fel ide!*” János elragadtatott és hirtelen a mennyei trónus elé került. A trón kifejezés használatának sorában

1 Lásd 9., 10., 15., 17. és 18. fejezet.

2 GALLUSZ László, *The throne motif in the book of Revelation* (PhD Diss.), Budapest, KRE HK 2011, elérhető: http://corvina.kre.hu:8080/phd/gallusz_laszlo.pdf, letöltés dátuma: 2018.06.19.

Máté a második. Viszont ő mindössze öt helyen említi. Ebből arra következtethetünk, hogy János prófétai könyvének az olvasói sok mindent tudtak a földi trónokról, és nagyon sok aggodalmat váltott ki bennünk a császár trónja. Jánosnak ezért fontos volt emlékeztetni az olvasóit, hogy minden földi trón fölött van egy mennyei trón.³

2.1.1. A trón nem üres

János, a könyv szerzője nem részletezi a trón alakját, kinézetét, anyagát, arról sem számol be, hogy miképpen került a trón a mennybe. Számára az volt a fontos, hogy a trón mennyben van, és nem üres. A trónon ült valaki. Valaki, akinek a nevét nem lehet megnevezni. Kimondhatatlan és leírhatatlan. Az ószövetségi párhuzamot az Ézs 6-ban és az Ez 1-ben találhatjuk. Ézsaiás így szól: „*Láttam az Urat, amint egy trónon ül. Magasztos volt és fenséges,*” Ezékiel pedig ezt mondja: „*A fejük fölött lévő boltozaton fölül egy zafírfényű trónus alakja látszott, a trónus alakja fölött pedig emberhez hasonló alak látszott.*”⁴

2.1.2. A trónon ülő van a középpontban

A mennyei liturgia központjában a trónon ülő van, akinek a neve kimondhatatlan. Őt veszik körül, mint egy koncentrikus körök, a körülötte állók. A huszonnégy vén és a négy élőlény, valamint a Bárány. A trón körül a liturgia megkezdődik: A Bárány átveszi a könyvet, a trónon ülő jobb kezéből, és amikor átvette, elkezdődik az ének. Először az élőlények és a vének énekelnek, majd angyalok kezdenek énekelni. Számuk tízezerszer tízezer. Végül minden teremtmény a mennyben és a földön, a föld alatt és a tengerben dicséri a Bárányt. A hetedik fejezetben a hangos kiáltásba kapcsolódnak a vértanúk is. Azok, akik minden nemzetből és törzsből, népből és nyelvből ott állnak a trón előtt és a Bárány előtt. Az ének folytatódik a további fejezetekben is (Jel 11; 15; 16; 19).

3 Leon MORRIS, *Revelation*, TNTC 20, Grand Rapids, Michigan, 1989, 85.

4 Lásd még Dániel 7,9; 1Énók 14,18; 4QS 1.

2.1.3. Különös jelenségek a trón körül

A trónon ülőre vonatkozó szavak, ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος tiszteletteljes leírása a kimondhatatlannak, ezért annak megnevezése helyett a fények, a színek és drága kövek érzékeltetik, hogy kinek a trónja előtt állt meg János. A színek ragyogásában János sejti, hogy ki van a háttérben.⁵ „*Aki ott ült ragyogott, mint a jáspis és a karneol*” (Jel 4,5). A Jel 21-ben újra előfordul a jáspis, ahol a mennyből alászálló Jeruzsálem telve van Isten dicsőségével, és ragyog, mint a kristályfényű jáspis. Egyes kutatók azt feltételezik, hogy a jáspist, a karneolt és a többi drágakövet az Exodusban leírt főpapi mellvértén található 12 kőhöz lehet kapcsolni. (Ex 28,17–21).⁶ A fények után a trónból villámok törtek elő, hangok és mennydörgés. Ezeknek a motívumoknak is megtaláljuk az ószövetségi előképét (Ex 19,16–19; 1Kir 19,11–12). A trón előtt János látott valamit, amit csak hasonlattal tud leírni. Olyan volt mintha üvegtenger lett volna, kristályhoz hasonló. Witherington szerint ez egy ókori képe a káosznak, és összefüggésbe hozza a Jel 13,1 verssel: „*És láttam, hogy a tengerből feljön egy fenevad...*”. Ennek alapján úgy gondolja, hogy a tenger a rossz erőket és a káoszt prezentálja Isten trónja előtt, ami azt jelenti, hogy Isten ezt is ellenőrzése alatt tartja.⁷ A trón körül négy élőlény is volt. A leírás alapján különös képek jelennek meg előttünk. Elöl és hátul tele voltak szemekkel és mindegyiknek hat szárnya volt. Ők is fontos részei a trón előtti mozgalmas és étellel teli eseményeknek. Az egyik oroszlánhoz, a másik bikához volt hasonló, a harmadiknak emberi arca volt, a negyedik sashoz hasonlított (Ez 1,10; Dán 7). Egy 3. századból származó – talán régebbi – rabbinikus tanítás szerint a Mindenható a madarak között a sas, a házi állatok között a bika, a vadállatok között az oroszlán, a Mindenható azonban mindenek felett ember.⁸

5 Jirí MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, ČEK 21, Praha, Kalich, 2009, 66.

6 MORRIS, *Revelation*, 86.

7 Ben WITHERINGTON III, *Revelation*, New Cambridge Bible Commentary, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 117.

8 MORRIS, *Revelation*, 89.

2.1.4. A trón körül istentisztelet folyik

A trón körül istentisztelet folyik. Egy vég nélküli liturgia részese mindenki, aki körülveszi a trónt. Ebben az liturgiában olyan elemeket is találhatunk, amelyeket abban a korban az őskeresztyén egyház használt.⁹ Az „ámen”, a „alleluja” kifejezések, vagy „méltó vagy Urunk és Istenünk” formulákat közvetlenül a megszokott liturgiából vették át.¹⁰ Hasonlóképpen a Bárányt, akinek vére vált-ságdíj az emberekért.¹¹

2.2. *Az Isten és a Bárány trónja*

A Bárány fontos szerepet tölt be a trón körül. Az ötödik fejezetből kiderül, hogy Ő is ott van a trón, a négy élőlény és a vének között. Ő vette át a könyvet a trónon ülő jobb kezéből, és a mikor átvette, a négy élőlény és a huszonnégy vén leborult előtte, ugyanúgy, ahogy a trónon ülő előtt. Majd Őt is a teremtmények éneke dicséri. Itt még a trón mellett áll, de a Jelenések utolsó fejezetében a mennyei Jeruzsálemben már együtt van az Istennel: „*Az Isten és a Bárány trónja.*” Ebből a trónból ered az élet vizének a folyója, amely olyan ragyogó, mint a kristály. Az élet az Istentől származik, de a Bárány jelentőségét mutatja, hogy Ő is helyet kap azon a trónon, ahonnan

9 Petr POKORNÝ, St. John's Revelation. Structure and Message, in: Panagiotis N. DOUKELLIS (ed.), *1900th Anniversary of St. John's Apocalypse. Proceedings of the International and Interdisciplinary Symposium (Athen–Patmos, 17–26 September 1995)*, Athen, Holy Monastery of St. John, 1999, 499–512, ebben lásd 504.

10 Vö. Róm 16,27: „*egyedül a bölcs Istennek legyen dicsőség Jézus Krisztus által örökkön örökké. Ámen.*”. Római Kelemen első levele a Korinthusiakhoz: „*Mivel mi mindezeket tőle kaptuk, illik, hogy köszönetet is mondjunk neki, akinek dicsőség örökkön-örökké, Ámen.*”

11 Róm 5,9: „*Ha tebát már most megigazított minket az Ő vére által, még inkább meg fog minket menteni a haragtól.*” Hozzá tehetjük: a trónon ülő haragjától. 1Pt 1,2.19: „*drága véren, a hibátlan és széplőtlen Báránynak, Krisztusnak a vérén.*”. Jürgen Roloff hozzáteszi: A trónus körül elhangzó himnuszok új prófétai alkotások, de alakjukban és funkciójukban kapcsolódnak a keresztyén istentisztelet akkor használt himnuszaihoz, lásd Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984.

az élet vizének folyója kiárad. Mivel a Bárány győzött, helyet kapott az Atya mellett a trónon (Jel 3,21). A város főutcáján a folyó két ágra oszlik és középen található az élet fája. A mennyei városon belül, mint egy központi park, megnyílik az Édenkert. A mennyei Jeruzsálemben nem lesz semmi átok alatt. Ahol az Isten és a Bárány uralkodnak, ott semmi sem maradhat átkozott. A trónon ülőket pedig szolgálak fogják imádni. A menny nem a lustálkodó semmittevés helye, hanem olyan hely, ahol az Isten és a Bárány trónját szolgálat veszi körül.¹²

2.3. A Bárány trónja

A Bárány trónjáról külön csak a harmadik részben olvashatunk. Itt is az uralkodásra vonatkozó szimbolikus értelemben (Jel 3,1). Akik győznek, azok helyet kapnak a Bárány trónján. Azonban később azt is olvashatjuk, hogy akik győznek, azok az ítélő hatalmat is kapnak. A huszadik fejezetben ők a vértanúk, akiknek fejüket vették a Jézusról való bizonyágtételükért. Ők azok, akik hűséggel kitartottak Jézus mellett, nem imádták a fenevadat, és ezért életükkel fizettek. Ők Krisztussal együtt fognak uralkodni. Az Ef 2,6 -ban említett *συνεκρόθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις* egyes fordítások szerint a trónra ülést jelenti.¹³ Egyes kutatók szerint az Efézusiakhoz írott levél, és lehet, hogy a Kolossébeliakhoz írott levél is inkább a Laodiceai gyülekezetnek szól.¹⁴ Ennek alapján azt is feltételezhetjük, hogy az Efézusi szenteknek szóló üzenet szorosan összekapcsolódik a Laodiceai gyülekezetnek szóló ígérettel. A szinoptikus hagyomány szerint nemcsak nekik szól ez az üzenet, hanem minden Jézust követő tanítványnak (Mt 19,28; Lk 22,29–30). Együtt érthetjük meg az ősgyülekezetekkel: „ti is trónszékbe ültök”.

12 MORRIS, *Revelation*, 249.

13 Pl. a Cseh Ökumenikus fordítás: „*Spolu s ním nás vzkřísí, a spolu sním nás uvedl na nebeský trůn v Kristu Ježíši.*“

14 MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, 60.

2.4. *A huszonnégyszáz véné trónja*

János látomásában két helyen olvashatunk a huszonnégyszáz véné trónjáról (Jel 4,4; 11,16). Isten trónja körül található még huszonnégyszáz más trón, amelyen huszonnégyszáz véné ül fehér ruhába öltözve fejükön aranykoronával. Itt János egyfajta mennyei udvartartást lát a trón körül. Elképzelhető, hogy a huszonnégyszáz szám az Úr házában szolgálatot teljesítő papok és léviták számához kapcsolható. A mennyei liturgiában ők is ott lesznek.¹⁵ Egyes kutatók szerint (pl. Zimmern, Gunkel) ez a szám a babiloni asztrológiához kapcsolható, mások szerint ez kizárt (Beasley-Murray).¹⁶ Vannak, akik az egyházat szimbolizáló számot, az ószövetségi tizenkét pátriárka és az újszövetségi tizenkét apostol számát vélik benne felfedezni. Mit tesz a trónon ülő huszonnégyszáz véné? Leborulnak a trónon ülő előtt, imádják őt, és leteszik a koronájukat a trón elé. Az ókorban a koronát letenni egy másik trónon ülő elé a teljes alárendeltség elismerését jelentette. Ezzel kifejezték azt, hogy bármit is szimbolizáljon az ő trónjuk vagy koronájuk, Istennek vannak alárendelve. A vének hódolása kifejezi azt is, hogy az ő trónjuk egy alacsonyabb értékű trón, és az ő hatalmuk csak delegált hatalom, és jelenti azt is, hogy egyedül Isten rendelkezik mindazzal, amit a trón kifejez.¹⁷

2.5. *Az ítéletet tartók trónja*

Erről egyetlen helyen olvasunk. A Jel 20,4-ben a trónokon azok foglalnak helyet, akik ítélő hatalmat kaptak. Ők azok, akiknek fejüket vették a Jézusról való bizonyágtételért és az Isten igéjéért, akik nem imádták a fenevadat, és ők azok, akik uralkodnak Krisztussal ezer esztendeig. Valószínűleg ez a gondolat ahhoz a korai keresztény hagyományhoz kapcsolódik, amelynek nyomai Pál levelében

15 MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, 66.

16 Robert H. MOUNCE, *The Book of Revelation*, The New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids – Cambridge, Eerdmans, 1977, 135.

17 GALLUSZ, *The throne motif*, 203, elérhető: http://corvina.kre.hu:8080/phd/gallusz_laszlo.pdf, letöltés dátuma: 2018.06.19.

is megtalálhatók: „*Vagy nem tudjátok, hogy a szentek a világ felett fognak ítélkezni...*“ (1Kor 6,2a), és az említett szinoptikus hagyományban (Mt 19,28). Ez az esemény még a feltámadás előtt megy végbe, hiszen János csak lelkekről beszél: „*azoknak a lelkeit, akiknek fejüket vették...*“ Rávilágít arra, hogy bár a feltámadás csak az ezer éves uralom után következik, de a vértanúk, azok, akiket gyalázatosan megölték, a mennyben vannak Krisztussal, és nemcsak tovább élnek, hanem ezer évig Krisztussal fognak uralkodni. Ők azok, akik megkapták az uralmat.¹⁸

2.6. Isten ellenségének a trónja

2.6.1. A Sátán trónja

Isten ellenségének a trónját három helyen említi a Jelenések könyvének a szerzője. Először a Sátán trónjáról ír (Jel 2,13), majd kétszer a fenevad trónjáról (Jel 13,2; 16,10). Mit jelent a Sátán trónja? A Sátán trónját a Pergamoni gyülekezetnek írt levélben említi a szerző. Egyes kutatók szerint a városban virágzó pogány kultusszal hozható kapcsolatba. Már Kr. u. 29-ben emeltek egy hatalmas szentélyt Róma istennő és Augustus császár tiszteletére. Utalhatott ez a kifejezés Aszklepiosz kultuszára is, aminek a főszékhelye Pergamon városában volt. A gyógyulni vágyók keresték fel ezt a helyet, és Aszklepioszt úgy emlegették, mint σωτήρ-t, azaz megmentőt. Ez a szóhasználat elfogadhatatlan volt a keresztyének számára. Ráadásul Aszklepiosz szimbóluma a kígyó volt, és a kígyó a Jelenések könyvében a Sátán neve. Több kutató azon a véleményen van, hogy itt Pergamont, mint a császárkultusz központját kell látnunk, ahonnan az üldözések kiindultak, és a keresztyénekkal szemben az ítélethozatalok megtörténtek.¹⁹ A pergamoni keresztyénekek

18 MORRIS, *Revelation*, 231.

19 MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, 45. Mrázek ez utóbbiban látja a Sátán trónja elnevezésének az okát. Véleménye szerint nem a római vagy görög kultuszt nevezi János a Sátán trónjának, hanem a császárkultusz központját. Az államhatalom a sátáni, amely el akarja venni a lelkiismereti szabadságot, átlépi a jogkörét és Istennel szembe lép fel.

az egyedüli feladata, hogy ebben a helyzetben is ragaszkodjanak Krisztus nevéhez.

2.6.2. A fenevad trónja

A fenevadnak tíz szarva és hét feje volt. A párduchoz hasonlított, de lába olyan volt, mint a medvéé, és a szája, mint az oroszláné. Megkapta a sárkány trónját és hatalmát. Ez a kép szorosan kapcsolódik Dániel ószövetségi prófécijához (Dán 7,1–8). Akkor Dániel a nagy hatalmak sorát foglalja bele szimbolikusan a prófétai látásába,²⁰ most ezt a képet választja János, hogy rámutasson az akkori kor elnyomó hatalmára, a római birodalomra. A fenevad sokfejű és sok arcú, mindenhová elér, nincs előle menekvés. Ma úgy mondanánk, olyan polip, amelynek a csápjai mindenhová elérnek. A szarvak pedig azt üzenik, hogy ennél a fenevadnál koncentráldik minden erő. A fenevad a trónra ül, és ezzel a megszerzett hatalmat legitimálni akarja.²¹ De eljön az idő, amikor a szentélyből elhangzik az utasítás: „*menjetekek el, és öntsétekek ki Isten haragjának a hét poharára*” (Jel 16,1) és akkor a fenevad trónja is elnyeri a büntetését (Jel 16,10). Az országa elsötétül (vö. Ex 10,21–29) és mindenki kínok között gyötrődik. Paradox módon János hozzáteszi, „*de nem tértek meg cselekedeteikből*”. Ezzel azt emeli ki, hogy még ezek az utolsó katasztrófák sem szükségszerűen jelentik a teljes megsemmisülést, sőt inkább a megtéréshez akarnak elvezetni.

3. Összefoglalás

A Jelenések könyvében jelentős szerepe van a trón motívumnak. A trón a szuverén, mindenek felett való hatalmat jelenti, és a kimondhatatlan nevű ül a trónon. A trónon ülőnek, Istennek, dicsősége és ragyogása leírhatatlan. A trón körül egy véget nem érő

20 Babilón, Perzsia, Makedónia, Szeleukidák stb.

21 MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, 145.

istentisztelet folyik. Egy valaki érdemelte még meg, hogy együtt üljön Istennel a trónon, a Bárány. Isten trónja körül huszonnégy másik trón is van. A vének trónja. Ők a hatalmukat Isten megbízása alapján kapták, Isten előtt ők is hódolnak és énekelnek. A mártírok is odaülhetnek a Bárány trónjára, hogy együtt uralkodjanak vele. A sátán és a fenevad trónja erősnek és hatalmasnak tűnik, de ez csak átmeneti. Eljön az idő, amikor kiárad rájuk az Isten büntetése, és megszűnik minden hatalmuk és erejük. János mindezt azért írja le, hogy kortársait és az elkövetkező nemzedékek sorát is biztassa: „Légy bű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját” (Jel 2,10).

Felhasznált irodalom

- GALLUSZ László, *The throne motif in the book of Revelation* (PhD Diss.), Budapest, KRE HK 2011, elérhető: http://corvina.kre.hu:8080/phd/gallusz_laszlo.pdf, letöltés dátuma: 2018.06.19.
- MORRIS, Leon, *Revelation*, TNTC 20, Grand Rapids, Michigan, 1989.
- MOUNCE, Robert H., *The Book of Revelation*, The New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids – Cambridge, Eerdmans, 1977.
- MRÁZEK, Jiří, *Zjevení Janovo*, ČEK 21, Praha, Kalich, 2009.
- POKORNÝ, Petr, St. John's Revelation. Structure and Message, in: Panagiotis N. DOUKELLIS (ed.), *1900th Anniversary of St. John's Apocalypse. Proceedings of the International and Interdisciplinary Symposium (Athen–Patmos, 17–26 September 1995)*, Athen, Holy Monastery of St. John, 1999, 499–512.
- ROLOFF, Jürgen, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984.
- WITHERINGTON III, Ben, *Revelation*, New Cambridge Bible Commentary, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Orémus Zoltán



Az ember helyzete 2018-ban

Az Isten temploma szimbólum az apokaliptikában

A templom a maga fizikai valóságában az Isten és az ember kapcsolatának színtere.¹ A templom elsősorban tehát az Istennel való kapcsolat szimbóluma. A templom fogalma az apokaliptikában is tartja ezt a jelentését. A fogalom megértéséhez elsőként a ναός első századi jelentéskörét kell rekonstruálnunk. Ehhez egyfelől az ószövetségi háttér feltárása, másfelől a templom fogalmának elhelyezése szükséges a korabeli zsidó, illetve keresztény gondolkodásban. E területek áttekintését követően juthatunk el az Isten temploma szimbólum exegetikailag megalapozott értelmezéséhez.

1. A templom ószövetségi háttére

Az „Isten temploma” fogalom az Ószövetség alapján értelmezhető földrajzi, építészeti, etimológiai, etikai, irodalmi és spirituális síkon. Ezeket a dimenziókat Isten jelenléte fogja egybe. Az ókori közel-keleti vallásgyakorlatban – és ezzel összhangban az ószövetségi héber kultusz világában – a templomi istentiszteletnek nem elsősorban misztikus színezete van, hanem Isten fizikai jelenlétének helyszíne. A Sínai-hegy, a Szent Sátor és kellékei, illetve a kőből épített templom Isten jelenlétének terei és egyazon progresszív kultuszfejlődési folyamat részei.² Ezt tükrözi a Dávidhoz intézett isteni kérdés, amely a 2Sám 7,5-ben így hangzik: „*Házát akarsz-e nekem építeni, hogy abban lakjam?*” A hetvenes fordításban itt az οἶκος, οἰκοδομέω, illetve κατοικέω szavak szerepelnek, amelyek naturális módon Isten földi életterére utalnak. Az Úr temploma (ναὸς κυρίου) kifejezés a Septuagintában először az 1Sám 1,9-ben szerepel, ahol még

1 Otto MICHEL, ναός, in: TDNT 4 (1967), 880–890.

2 Ronald Ernest CLEMENTS, *God and Temple*, Oxford, Blackwell, 1965, 1–16.

nem épült fel a salamoni templom. A ναός a dávidi zsoltárok görög fordításában is megjelenik, főként a héber לְיְהוָה vagy a שֶׁנֶּהַן szó görög megfelelőjeként. Összegezve tehát a ναός, Isten jelenlétének lokatív értelemű gyűjtőfogalma.

2. Az „Isten temploma” fogalom újszövetségi háttere

A második vonatkozás, amelyet röviden áttekintek az újszövetségi kontextuális háttér. Ez az ószövetségben elkezdődő progresszív folyamat újszövetségi kiteljesedése. Az újszövetségi előfordulások alapján a ἱερόν mint a szent hely terminus technicus szerepel és minden alkalommal kifejezetten a jeruzsálemi templomra mutat. Ezzel szemben a ναός nem csak a jeruzsálemi lokációt, de bármely istenség templomát jelentheti. A templom szimbolikája a páli teológiában éri el újszövetségi csúcspontját, amikor az apostol az egyházat, illetve az egyes tagokat jelöli a templom szimbólumával. Az első korinthusi levélben így fogalmaz az apostol: „Nem tudjátok-e, hogy ti Isten temploma vagytok, és az Isten Lelke lakozik bennetek?” (1Kor 3,16). Isten jelenléte a földön élő újszövetségi egyházban nyilvánul meg, amely egyben az újszövetségi templom intézménye is.

3. A második templomhoz való viszony a korabeli zsidóság körében

Everett Ferguson szerint „a templom a zsidó világ középpontját jelentette”³ és ez az első, salamoni templomra minden bizonnyal igaz is. David Flusser azonban a zsidóságnak a második templomhoz való viszonyát jobban árnyalja. E különbségeket mi sem érzékelteti jobban, mint az a vita, amely a Jel 21,22-körül bontakozott ki, és amelyet Flusser *A judaizmus és a kereszténység eredete* című munkájában részletesen ismertet.⁴ A Jel 21,10-től kezdődő szakaszban János, a 22.

3 Everett FERGUSON, *A kereszténység bölcsője*, Budapest, Osiris, 1999, 474.

4 David FLUSSER, *Judaizmus és a kereszténység eredete. Város templom nélkül*, Buda-

versben megemlíti, hogy „*templomot nem látott*” az új Jeruzsálemben. A szakasz körül kibontakozó forráskritikai vita középpontjában az a felvetés áll, miszerint ezt a szakaszt nem írhatta első századi zsidó szerző, hiszen az a gondolat, hogy nem lesz az új Jeruzsálemben templom, teljességgel szemben áll a zsidó apokaliptika víziójával. A későbbiek során Flusser kifejti, hogy „*az ókori judaizmusban két ellentétes irányzat érvényesült, az egyik irányzat középponti jelentőséget tulajdonított a Jeruzsálemi templomnak és az ottani istentiszteletnek, de egy másik úgyszólván periférikus irányzat bírálta, sőt ellenezte a ottani istentiszteletet, a két szélsőség között pedig számos felfogásról van tudomásunk (már az Ószövetségből is)*”⁵. A második templom ellenes álláspont képviselője volt például a kis létszámú nazarénus szekta, de még a farizeusi judaizmuson belül is voltak olyan irányzatok, amelyek fenntartásokat fogalmaztak meg a második templomban folyó áldozat érvényességére vonatkozóan. Azonban jelen volt egyfajta messiási váradalom – a Jel 21,22–23. versekkel szinkronban – amely alapján a templomban megjelenő Messiás Izrael világhosszágaként, ragyogva uralkodik majd.

Összegezve tehát a három áttekintett területet, vagyis az ószövetségi hátteret, az újszövetségi hátteret, illetve az első századi zsidóság templomhoz való viszonyát, megállapíthatjuk, hogy az ószövetségi templomfogalom szent lokációt jelent, ahol Isten jelen van. Az újszövetségben a szent hely (vagyis a *iepón* kifejezése) egybekapcsolódik a Jeruzsálemi templommal, a *vaócs* pedig az újszövetség egyházi közösségét jelenti a páli teológiában. A korabeli zsidóság körében a második templom legitimitása kérdéses, a templom pusztulását követően pedig felerősödik a már addig is megbúvó apokaliptikus váradalom, miszerint a majdani harmadik templom messiási beteljesedést hoz.

pest, Múlt és Jövő, 1999, 354–363.

5 FLUSSER, *Judaizmus és a kereszténység eredete*, 355.

4. *Az Isten temploma szimbólum a Jelenések könyvében*

A ναός kifejezés a Jelenések könyvében 13-szor szerepel. Ebből tíz esetben az „Isten temploma” kifejezés visszatérő motívumként a mennyei istentisztelet helyszínét szimbolizálja.

4.1. *Jelenések 3,12*

A Jelenések 3,12 nem az egybefüggő 10-es sorozat része. A szöveg így hangzik „*aki győz, oszloppá teszem azt az én Istenemnek templomában, és többé onnét ki nem jő*”. Ha ezt a szakaszt viszonyba állítjuk a Jelenések 21,22-vel, amely úgy hangzik, hogy „*templomot nem láttam abban, mert az Úr, a mindenható Isten annak temploma, és a Bárány*”, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a 3,12-ben szereplő templom szimbolikus jelentéssel bír és nem építészeti objektumra utal. A 3,12 és a 21,22 közötti metszéspontot Isten jelenléte adja. Vagyis a 3,12-ben a templom Isten jelenlétét szimbolizálja. A szöveg jelentése tehát az, hogy aki a hit harcát győztesen megvívja, az Isten jelenlétében tartózkodhat örökre.

4.2. *Az Isten temploma szimbólum mint a mennyei kultusz helyszíne*

A fentebb már említett 10 versből álló sorozatban a templom szimbóluma a mennyei trónteremre mutat. E sorozatot a Jelenések 7,15 vezeti be, ahol a megváltottak „*az Isten királyi széke előtt vannak; és szolgálnak neki éjjel és nappal az ő templomában; és aki a királyi székben ül, kiterjeszti sátorát felettük*”. A templom szimbóluma itt Isten uralmát és a megváltottak papi szolgálatát kapcsolja össze.⁶ A Jelenések 4. fejezetétől kezdődően a képi anyag mintegy trónteremként ábrázolja a mennyet, amelyben Isten uralkodik. A trónterem belül értelmezhetetlen a templom, mint építészeti objektum.⁷ A korai zsidó irodalomban a mennyei templom egyben Isten trón-

6 Archibald Thomas ROBERTSON, *Word Picture in the New Testament*, Vol. 6: *The General Epistles and the Revelation*, Nashville, Broadman, 1933, 353.

7 PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 150.

jának székhelye.⁸ Az építészeti kérdéseken túl – Peres Imrét idézve – úgy összegezzük az eddigieket, hogy a megváltottak számára a templom – a Bárány vérének köszönhetően – az Istennel való meghitt, boldog üdvállapot kiindulópontja. A Jelenések könyvében tehát a trónterem és a templom, vagyis a hatalomgyakorlás és az imádat szimbolikája kapcsolódik össze.⁹ A templom szimbóluma a rabbinikus tradícióval szemben nem utal hierarchiára, vagyis Izrael előnyére a prozelitákkal szemben.¹⁰ A 7,15-ben a templom szimbóluma összekapcsolódik a sátor szimbólumával, ami a teljes életközösség és a védelem gondolatát hordozza,¹¹ vagyis a 21,22-ben leírt maximális üdvállapot irányába mutat.¹²

Ezzel a maximális üdvállappal élesen szemben áll a Jelenések 11,19, amely így hangzik: „*És megnyilatkozzék az Isten temploma a mennyben, és megláttaték az ő szövetségének ládája az ő templomában; és lőnek villámlások és szózatok és mennydörgések, és földindulás és nagy jégeső.*” Itt megjelenik a szövetség ládája a templomban, amely a törvény tábláit tartalmazza és az ítéltre utal. Ettől kezdve a mennyei templom a szent Isten bírói székhelye. A Jel 11–16 fejezeteiben a templom fogalma 7-szer szerepel. A 11,19-ben a pecsétekhez hasonló módon a templom felnyílik, amit az *ἀνοίγω* ige fejez ki. A hét pecsét felnyitása a Jel 5–8 fejezetekben olyan szimbolikus cselekmények, amely Isten csapásait vezetik be. A 11. fejezetben megváltozik a dramatikus nézőpont. A szerző már nem belülről az üdvözültek nézőpontjából, hanem kívülről a földi emberiség perspektívájából szemléli a templomot. A perspektívaváltás a 11. fejezet elején a templom felmérése során megy végbe. A Szent Isten jelenléte a megváltottak számára – akiknek a ruhája megtisztult a Bárány vé-

8 David AUNE, *Revelation 6–16*, Word Biblical Commentary 52b, Nashville, Thomas Nelson Publisher, 1998, 476.

9 ALMÁSI Tibor, *A jelenések könyve*, Budapest, Mátyus Bt., 2015, 197.

10 Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation*, NIGTC, Grand Rapids, Eerdmans, 1999, 441

11 ROBERTSON, *Word Picture in the New Testament*, 354.

12 PERES, *A Jelenések könyve*, 150.

rében – az üdvállapotot ígéri, az Istennel szembenálló erők számára azonban a mennyei templom megnyílása az ítéletet vonja maga után. Ezt ábrázolják a „*villámlások és szózatok és mennydörgések és földindulás és nagy jégeső*”. A jelenések drámai színpadán kibontakozó végső ítéletet bevezető csapásokat a 14–16. fejezetekben angyalok közvetítik a lázadó kozmosz felé. A templom - a szentélyhez hasonló módon - a Szent Isten és az ítélet alatt álló emberiség között áll.

4.3. *Jelenések 21,22: a templom intézményének megszűnése*

Az apokaliptikus események lezárásaként megjelenik az új ég és új föld (Jel 21,1), illetve alászáll az égből az új Jeruzsálem (21,2). János leírása alapján, az új Jeruzsálemben nincs templom: „*templomot nem láttam abban*” (21,22). Ennek oka, hogy az új világkorszakban az új körülmények között¹³ Isten és a Bárány maga a templom. Ezt a helyettesítést leplezi le Krisztus¹⁴ az első eljövetelekor, amikor a feltámadott testét templomnak nevezi. Az új Jeruzsálemben Isten maga a templom: „*mert az Úr, a mindenható Isten annak temploma, és a Bárány*”. A templom Ezékiel 40–48-ban leírt előképét Isten és a Bárány teljesíti be az új Jeruzsálemben.¹⁵

Összegezve teát, az építészeti értelemben vett templom a jelenlegi világkorszakhoz tartozó intézmény, amely az apokaliptikus események lezártaival funkcióját veszti és megszűnik. Az emberiség üdvállapota az által teljesedik ki, hogy Isten közvetlen jelenlétében élhetnek a megváltottak, az új ég és új föld körülményei között.

Felhasznált irodalom

ALMÁSI Tibor, *A jelenések könyve*, Budapest, Mátyus Bt., 2015.

AUNE, David, *Revelation 6–16*, Word Biblical Commentary 52b, Nashville, Thomas Nelson Publisher, 1998.

13 i. m., 335.

14 Mk 14,58; 15,29; Jn 2,9–22.

15 BEALE, *The Book of Revelation*, 1091.

- BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation*, NIGTC, Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- CLEMENTS, Ronald Ernest, *God and Temple*, Oxford, Blackwell, 1965.
- FERGUSON, Everett, *A kereszténység bölcsője*, Budapest, Osiris, 1999.
- FLUSSER, David, *Judaizmus és a kereszténység eredete. Város templom nélkül*, Budapest, Múlt és Jövő, 1999.
- MICHEL, Otto, ναός, in: TDNT 4 (1967), 880–890.
- PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- ROBERTSON, Archibald Thomas, *Word Picture in the New Testament*, Vol. 6: *The General Epistles and the Revelation*, Nashville, Broadman, 1933.

Soltész Attila



Szóló Szőlőben...

A halál és a pokol kulcsai

Bevezetés

Tanulmányomban igyekeztem a halál és a pokol kulcsainak a jelentőségét kutatni, hogy mit jelent az, hogy Krisztus a kezében tartja ezeket a kulcsokat, valamint, hogy milyen jelentőséggel bírt ez a kijelentés az akkori keresztyének számára, és mit üzen számunkra mai korunkban. Azonban nem ez az egyetlen tárgy, amit vizsgáltam, hanem Krisztus megjelenésének hatását, önmagáról szóló kijelentésének jelentőségét, illetve a parancs fontosságának komolyan vételét. A halál és a halál utáni élet, bár nem volt mindig tény és kérdés az ember számára, eljött az az időszak is, amikor egyre inkább elkezdtek foglalkozni az ember életének ezzel az elkerülhetetlen szakaszával. A kulcsokkal kapcsolatban különböző kérdésekre kívántam választ találni. Például: mit szolgálnak a kulcsok képileg? Ismeretes, hogy a különböző vallásos felfogásokban az istenek birtokoltak kulcsokat, valamint az, hogy egymással harcoltak a kulcsokért. Honnan kapták ezek az istenek a kulcsokat, amennyiben kapták? Ez hogy csapódik le a keresztyén felfogásban? Mit jelentett a kisázsiai gyülekezeteknek? Ugyanakkor arról is van tudomásunk, hogy a görög mitológiában és a görög felfogásban jelszóval is bizonyítaniuk kellett a halottaknak, hogy ők méltók a túlvilági boldogságra. Vajon ilyen értelmet is hordoznak a kulcsok? Lehet-e ezeket valamilyen ismeretnek, tudásnak, vagy talán beavatási rítusként értelmezni?

1. A feltámadt Krisztus önmeghatározása a Jel 1,18-ban

Mivel Krisztus a Halál és a pokol kulcsaival rendelkezik, így szükséges megvizsgálnunk azokat a kijelentéseket, melyeket saját magáról közölt a Jel 1,18-ban. A Megváltó saját maga lett halottá az embe-

rekért, Aki most már él, pedig korábban meghalt. Az „én vagyok” mondat a Jahve név lefordítása, mely az Isten-voltot fejezi ki. Itt három kiegészítést tesz ehhez a kijelentéséhez.¹ A halálra és feltámadásra tett utalások egyértelművé teszik, hogy ez a megjelent személy maga a feltámadt Úr, azaz az örökkévaló, Jézus Krisztus, az Isten Fia. Ő az egyedüli, aki életet, valódi örökéletet hordoz magával, amit közölhet az övéivel.² Ezekben a felségjelzőkben megjelenik az a motívum, hogy Jézus az, Aki elsőként legyőzte a halált és ezzel jelez követőinek, az üldözött és halálos fenyegetettségben élő egyháznak, hogy nála van a megoldás, a kiút és győzelem földi, és eszkatológiai távlatban is.³ Az „az első és az utolsó” megnevezés arra is utalhat, hogy Ő ott van a születés előtt és a halál után is, mint végső élő valóság, vagy, mint az emberi történelmet kezdő és befejező felsőbbiség. Továbbá az „az első és az utolsó” és „az élő” megnevezések bizonyos krisztológiai triáoszt fejeznek ki, mely az Ószövetségben Isten hatáskörébe tartozott. Jürgen Roloff szerint úgy terjedhetett ez ki a Fiúra, hogy az ősegyházban kidolgozták a preegzisztens-krisztológiát, mely szerint a Fiú már a teremtés előtt Istennél volt. Ebből érthető a többi jánoszi felségjelző, melyeket Krisztusra használ. Az a leírás, hogy „halott voltam” nem azt jelenti, hogy Jézus meghalt és ennek ellenére él, hanem pont azért támadt fel és él örökkön-örökké, mert meghalt, engedelmes volt mindhalálig.⁴ Ezért az Atya feltámasztotta Őt, mert nem maradhatott a halálban sőt, Ő az, aki él örökkön-örökké. Itt bizonyos időperiódusokról van szó, mely egy időn kívülséget is kifejezhet. Valószínűleg ez a megfogalmazás arra utal, hogy Krisztus minden egyes korszakon át él, azaz öröktől fogva, örökké. Mindemellett

1 TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000, 48.

2 KELLER B., *Mennyei jelenések könyve. Írásmagyarázat* (ford: Vargha Gyuláné), Budapest, A fordító kiadása, 1937, 22.

3 PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 43.

4 DÉR Katalin, *A Jelenések Könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2013, 60.

hatalmat adott Neki a halál és a halottak birodalma felett is, melyet azzal ír le, hogy Nála vannak a „halál és az alvilág kulcsai”. Ez a motívum azt az érzetet kelti, hogy Krisztusnak hatalom adatott olyan szférák és hatalmak/isten(ség)ek fölött, amelyek ismertek a görög mítoszvilágból.

2. *A krisztusi hatalom három kulcsa*

Az eredetileg használt kifejezés a κλεις, melynek jelentése: ’zár, rezesz’, ’kulcs’; ’zárt ajtó’. Az Újszövetség inkább képként használja (Mt 16,19; Jel 1,18; 3,7; 20,1), mely a zárás és a nyitás hatalmát jelenti. Igei alakban κλειώ, mely igeként a ’zár, bezár, elzár’ jelentéssel bír, melyet az Újszövetség sok helyen használ.⁵ A kulcs a tekintély, a hatalom jelképe.⁶ A Jelenések Könyvében három Krisztushoz köthető kulcsot találunk, melyeket hatalma alá tartoznak. Ezeket kívánjuk most vizsgálat tárgyává tenni.

A Jelenések Könyvén érezhető a görög hellén kultúra hatása. A görög mitológiában az istenek hadakoztak, küzdöttek a halottak birodalmának kulcsaiért. A görögöknél az alvilág kulcsai olyan istenek kezében van, akik szoros összefüggésben voltak az alvilággal. Ilyen istenek például Hádész, Perszephoné, és Aiakosz.⁷ A kulcsok birtoklása ugyanis az élet-halál és az alvilág feletti uralmat is jelentette. És amennyiben Jézusnál vannak a kulcsok, akkor Ő ezeknek az ura, azaz hatalma van arra, hogy a halottakhoz hozzáférése legyen. Nemcsak le tud menni hozzájuk, de fel is hozhatja azokat, akiket elhív.⁸ A halál és az alvilág kulcsai zsidó képzetek.

5 VARGA Zsigmond J., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1996, 543–544. A κλειώ kifejezést az Újszövetség a következő helyeken használja: Mt 6,6; 23,13; 25,10; Lk 4,25; 11,7; Jn 20,19.26; ApCsel 5,23; 21,30; 1Jn 3,17; Jel 3,7.8; 11,6; 20,3; 21,25.

6 Vö. Ézs 22,22; 36,3; 37,2.

7 PERES, *A Jelenések könyve*, 44.

8 i. m., 45.

Három olyan „kulcs” van, amelyeket Isten megtart a saját kezében: a születés, a feltámadás és az eső kulcsa.⁹ Ebben a versben ezek közül az egyik a halál és az alvilág kulcsa, amely a feltámadás kulcsa, amelyet Krisztus kapott meg.¹⁰ Azért kapta meg ezeket, mert saját maga halálával fizette meg az ember bűneit, ezért jogot kapott arra, akiért meghalt, az emberért, hogy kihozhassa a halálból, az alvilágból. Ezért vannak Nála a kulcsok.¹¹ A mennyek országának kulcsát (Jel 3,7) Péternek adta (Mt 16,19), míg a halál kapujának (meglévő) kulcsai Krisztus birtokában maradnak (Zsolt 9,14; Ézs 38,10.), nem adja, nem adhatja oda azokat másoknak, mivel senki más nem győzte le a halált. A korai egyházban sokan azt a nézetet képviselték, hogy Jézus, azzal hogy feljött a halottak birodalmából, annak kapui összetörték, és mindenkit, akik a rendelt időben (szó szerint idő előtt) Istenben hűségesen megmaradtak, kihozta (onnan). Azonban ezeket a szavakat mindenképpen teljesen végigértelmezve érthetjük meg. Krisztus az egyetlen, Aki megnyitja számunkra a halál ajtaját, és éppen ezért nyugodtak lehetünk sorsunk felől. Ebben a versben a krisztológiai jelzők egyértelművé teszik számunkra, hogy Krisztus, mindenektől fogva, mindenek felett uralkodó Úr, Aki halálból való feltámadásával igazolta ezt.¹²

A másik kulcs, ami Krisztus hatalmához tartozik, a „*Dávid kulcsa*”, mely a Jel 3,7-ben szerepel, melyet a feltámadt Jézus birtokol, hiszen ő egy az Atyával, részes az életben, az élet részese. Mivel pedig senki más nem rendelkezik étellel, egyedül az Isten, így Krisztus is, így a Feltámadott is ura az életnek, hatalma van felette. Így Jézusnak teljhatalma van az új Jeruzsálem felett, melybe biztosítja a bemenetelt. Krisztusnál vannak Isten végidői pa-

9 Vannak ezeken kívül is kulcsok, melyek a „mennyei hatalomhoz” tartoznak, de azokat Isten átengedi. Így a Jel 3,7-ben és a 9,1-ben említettek, melyekkel a későbbiekben foglalkozunk.

10 MUSNAI László, *János apokalipszisének magyarázata*, I. füzet, Gyulafehérvár, Papp György Könyvnyomtatója, 1913, 18.

11 DÉR, *A Jelenések könyve*, 60.

12 GÁL Ferenc, *A Jelenések könyve*, Szeged, Agapé, 1994, 14.

lotájának kulcsai, azaz, az üdvösség ajándékozásának lehetősége. Az Úr nyitott ajtót adott az övéinek, amely elsősorban azt jelenti, hogy a gyülekezetnek megnyitattik az örök élethez, a messiási lakomára,¹³ ugyanakkor utalhat az evangélium terjedésére, terjesztésére is (1Kor 16,8-9; Kol 4,3),¹⁴ bár egyes elképzelések szerint a nyitott ajtó itt nem jelenti a misszió lehetőségét (mint 1Kor 16:9; 2Kor 12:13-ban).¹⁵ Az azonban teljesen biztos, hogy ezt semmilyen hatalom nem képes megakadályozni, ezt a lehetőséget senki nem veheti el a próbák alatt álló gyülekezettől.¹⁶ A Jel 3,7-ben a *Dávid kulcsa* megnevezésének célja, hogy képként szolgáljon. Az idézet az Ézs 22,22-ből származik, ahol a kulcs szintén a hatalmat szimbolizálja, oly értelemben, hogy hozzáférést biztosít a királyi palota kinyitásához, bezárásához.¹⁷ Jézus kijelentésében új jelentést nyer, mégpedig a mennyei Izráelbe való bejutás lehetőségét. Ez a kulcs nem azonos a Jel 1,18-ban levő kulcsokkal, de azonos a Mt 16,19-ben találhatóval.¹⁸ Dávid kulcsa kiegészítés az 1,18 kulcsai mellett, hogy Jézus nem csak a halál és a pokol kulcsait birtokolja, hanem azt a kulcsot is, amely az Isten országába vezető kaput nyitja meg

13 KÖCSIS Elemér, János jelenéseinek magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.): *Jubileumi Kommentár. A Szentírás Magyarázata*, III. kötet: *Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 428–464, ebben lásd 438.

14 Benedikt PETERS, *Jelenések könyvének magyarázata. Feltört pecsétek*, Gyál, Evangéliumi Kiadó, 2007, 33.

15 KÖCSIS, János jelenéseinek magyarázata, 438.

16 uo.

17 Ebben a történetben az Isten Sebná helyett, aki hűtlen lett hozzá, Eljákimot teszi a kulcsok őrzőjévé. Itt a Jel 3,7-ben egyértelműen a feltámadt Krisztusra utal, mint aki egyetlen közvetítő az emberiség és Isten között. Krisztus ugyanígy szabadítja meg minden hűtlen vezetőtől egyházát. Reichert Gyula szerint itt Krisztus saját kezébe veszi a filadelfiai gyülekezet irányítását, lásd REICHERT Gyula, *Ama fényes hajnali csillag. A Jelenések könyvének magyarázata*, I–II. kötet, [h.n.], Evangéliumi Iratmisszió, [é.n.], 92.

18 RAVASZ László, *Az Újszövetség magyarázata*, II. kötet, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1991, 373–374.

(vö Mt 16,19),¹⁹ azaz, a mennyekbe való bejutás lehetőségét nyitja és zárja.²⁰ Spinetoli elképzeltethetőnek tartja, hogy a kulcsok hatalma eredetileg a bűnök megbocsátására vonatkozott. Ily módon a Mt 16,19a a Jn 20,23 párhuzamának tekinthető.²¹ Ez a kulcs biztatás Krisztus népének, kinyitotta előttük az ajtót, hogy az Isten országába jussanak. Ez a kulcs Isten népének eszkatologikus váradalma-ihoz tartozik.²² Mivel ez a szakasz biztosít is arról, hogy Krisztus Dávid megígért sarja, így egyedül Ő dönthet ítéletről, irgalmas-ságról, hogy ki férhet hozzá visszavonhatatlanul a megváltáshoz, a végső idők üdvösségéhez, és ahhoz, ki lesz kizárva. Ez a kulcs, mivel nála van, valamint az ajtót nyitja és zárja, a kulcs nem törik el, és az emberi hatalmak sem képesek összezúzni, tehát, az üdvösségre jutás lehetősége sosem töröltetik el.²³ A kulcsok tehát olyan szimbolikus képet közölnek velünk, melyek egyértelműen kijelentik, a döntés mindig Istennél marad, amely eltörölhetetlen, megsemmisíthetetlen, elkobozhatatlan. Krisztus nyitja meg tehát a kapukat.

A Jelenések Könyvében az egyetlen olyan kulcs, amelyet Isten valóban másnak ad át, a Jel 9,1-ben találjuk. Ez a szakasz szintén beszél az alvilág mélységének (φρέατο – „fúrott kút”, „akna”) kulcsáról. Ebben a szakaszban az Úr azzal a kulccsal rendelkezik, mellyel utat adhat azoknak a bukott angyaloknak, démonoknak, akik elszakadtak tőle.²⁴ A Jel 9,1kk alapján az mondható el, hogy Isten nem pusztán a halál és a pokol kulcsaival (élet és halál), Dávid kulcsával (az üdvösség megadása, a mennybekerülés), hanem az alvilág mélységének kulcsával is rendelkezik, ami a gonosz hatalmak

19 Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, Zürich, Theologischer Verlag, 1984, 61.

20 RAVASZ, *Az Újszövetség Magyarázata II*, 373–374.

21 Ortensio da SPINETOLI, *Máté – Az egyház evangéliuma*, Szeged, Agapé Kiadó, 1998, 465–474.

22 ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, 61.

23 Charles BRÜTSCH, *Die Offenbarung Jesu Christi. Johannes-Apokalypse*, Band 1: *Kapitel 1–10*, Zürich, Zwingli Verlag, 1970, 180–181.

24 Vö. Jel 11,7; 17,8; 20,1.3; Lk 8,31. LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011, 271.

feletti uralmat jelenti. Az Úr a mélység kulcsát átadhatja, kiadhatja kezéből, ha azt jónak látja, és hatalmával az ítéletének eszközeit ruházza fel.²⁵ Ezt a kulcsot Isten átadta a csillagnak, amely már leesett. Hogy kit is takar ez a csillag, nem derül ki egyértelműen. Több elképzeléssel is találkozunk a csillag azonosítására, melyet most nem tárgyalunk. Mivel a lehullott csillagnak adatott ez a kulcs, így ő kapott hatalmat arra, hogy megnyissa a mélységet, csapásokat hozva az emberekre. Egyértelmű, hogy ezt a kulcsot a csillag csak kapta, tehát nem ő rendelkezik vele, hanem, ahogy fentebb említettük, egyedül az Isten, aki azt kiadja kezéből, ha úgy gondolja.

3. Összegzés

A Jelenések Könyvében három kulcsról ír a szerző, a „halál és a pokol kulcsai” (1,18), „Dávid kulcsa” (3,7), valamint az „alvilág kapujának kulcsa” (9,1).²⁶ Azt láthatjuk e három kulccsal kapcsolatban, hogy mindegyik az Úr kezében van, mégis hajlandó átengedni azokat másoknak, nem tart totális igényt mindegyikre. A „halál és a pokol kulcsai” az egyedüli olyan kulcsok, melyeket senki másnak nem enged át, nem bízva azokat senkire, hanem egyedül Ő az, aki rendelkezhet velük. A „Dávid kulcsa” szintén az Ő kezében van, és a Könyvben nem is adja oda másnak. Azonban, mivel ez a kulcs megfelel a Mt 16,19-ben szereplő kulcsoknak, amelyeket Péterre bíz, így ennél a kulcsnál elmondhatjuk, hogy bizonyos értelemben kiengedi a kezéből, de mégis magánál tartja azt. Krisztus nyitott ajtót adott, azaz a lehetőség megvan a mennyekbe való bejutásra, valamint értelmezhető úgy is, hogy az egyház terjesztheti az evangéliumot (1Kor 16,8–9; Kol 4,3). Krisztus odaadja a kulcsot Péternek, az egyháznak, az övéinek, hogy megadják a lehetőséget

25 uo.

26 Ez utóbbi kulcs a 20,1-ben is szerepel, csak rövidebben „az alvilág kulcsa”. Ez ugyanaz a kulcs, nincs szükség megkülönböztetésre.

a mennyekbe való bejutásra, de közben mégis megtartja magánál, hiszen Krisztus életében ki is mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csak énáltalam.” (Jn 14,6). Itt tehát már láthatunk egyfajta engedményt a kulcsok birtoklásával kapcsolatban. A Feltámadott át is engedi a kulcsot, de közben az elsőséget mégis megtartja. Az egyetlen olyan kulcs, amelyet ki is ad a kezéből, az az „alvilág kapujának kulcsa”. Ezt a kulcsot az a csillag kapja meg (adatik neki), aki leesett az égből a földre. Ezzel a kulccsal lehetőség adódott az alvilág megnyitására, melynek következtében pusztítások lepték el a földet. Ugyanakkor ugyanez a kulcs szerepel a 20,1–3-ban is, ahol azonban az angyal bezárja az alvilágot. A három kulcs tehát egyfajta hierarchiai rendet is elénk tár. A „halál és a pokol kulcsait” Krisztus teljesen megtartja magánál, ezekkel csak Ő rendelkezhet. „Dávid kulcsát” már rábízta másokra is, de magánál is tartja. Végül, az „alvilág kapujának kulcsát” már másnak adja. Mind a háromnak megvan a maga jelentősége, teológiai tartalma. Mivel Krisztus az egyedüli, aki legyőzte a halált, így egyedül neki van hatalma arra, hogy a halottak és az alvilág felett rendelkezzen. Ez egy olyan isteni privilégium, ami soha senki másnak nem adható, senki sem méltó rá. Ennek biztató üzenete van a hívő ember számára, ugyanis felismerheti belőle, hogy halála, halál utáni élete, feltámadása Krisztus kezében van, nem kell tartania semmiféle más hatalmasság miatt. „Dávid kulcsának” képe, melyet az Ézs 22,22-ből vett át azt mutatja, hogy a királyi „kincstárba”, „palotába” csak az illetékes mehet be, rendelkezhet felügyeletével. Így adja oda Jézus is Péternek ezt a kulcsot. Híveit megbízta ezzel a feladattal. Azonban neki még nagyobb hatalma van a palota felett, így tartja magánál is a kulcsot, mint király a saját palotája kulcsát. Ez számunkra azt üzeni, hogy az egyház tanítása által lehetőségünk van megismerni Krisztust, az ő uralmát, és dönthetünk úgy, hogy szeretnénk bejutni palotájába, melybe be is juthatunk az Ő kegyelmével, engedélyével. Végül az „alvilág kapujának kulcsa”

marad, amit pedig az Úr átad másoknak, meghatározott céllal.²⁷ Ebben az esetben nem arról van szó, hogy az Urat nem érdekli, hogy mi történik. Épp ellenkezőleg! Pontosan azért adja át ezeket a kulcsokat, hogy a meghatározott célt hajtsák végre vele! Tehát a pusztítás is korlátozva van. Másfelől ez nem egy olyan kizárólagos hatalom, melyet Isten teljesen megtart magának, hanem átadja megbízottainak. Ez így azt is jelenti, hogy a gonosz feletti hatalomgyakorlás úgymond mellékes, hiszen a gonosz nem rendelkezik oly nagy hatalommal.

Jól látható tehát, hogy a Jelenések szerint a halál és a pokol kulcsai a legfontosabbak Krisztusnak, hiszen azt semmilyen formában sem adja át másoknak, szemben a másik két kulccsal. Ennek magyarázata egyértelműen az, amit már fentebb is említettünk, hogy egyedül Krisztus győzte le a halált, ezért tökéletesen kizárólagos hatalma van felette.

Felhasznált irodalom

- BRÜTSCH, Charles, *Die Offenbarung Jesu Christi. Johannes-Apokalypse*, Band 1: *Kapitel 1–10*, Zürich, Zwingli Verlag, 1970.
- DÉR Katalin, *A Jelenések könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2013.
- GÁL Ferenc, *A Jelenések könyve*, Szeged, Agapé, 1994.
- KELLER, B., *Mennyei jelenések könyve. Írásmagyarázat* (ford: Vargha Gyuláné), Budapest, A fordító kiadása, 1937.
- KOCSIS Elemér, János jelenéseinek magyarázata, in: BARTHA TÍBOR (főszerk.): *Jubileumi Kommentár. A Szentírás Magyarázata*, III. kötet: *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Mértékek, táblázatok, térképek, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 428–464.
- LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011.

²⁷ Az alvilág megnyitása a pusztítás kiengedése végett, és annak bezárása, ahova a Sátánt üzik.

- MUSNAI László, *János apokalipszisének magyarázata*, I. füzet, Gyulafehérvár, Papp György Könyvnyomtatója, 1913.
- PERES Imre, *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- PETERS, Benedikt, *Jelenések könyvének magyarázata. Feltört pecsétek*, Gyal, Evangéliumi Kiadó, 2007.
- RAVASZ László, *Az Újszövetség magyarázata*, II. kötet, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1991.
- REICHERT Gyula, *Ama fényes hajnali csillag. A Jelenések könyvének magyarázata*, I–II. kötet, [h.n.], Evangéliumi Iratmisszió, [é.n.].
- ROLOFF, Jürgen, *Die Offenbarung des Johannes*, Zürich, Theologischer Verlag, 1984.
- SPINETOLI, Ortensio da, *Máté – Az egyház evangéliuma*, Szeged, Agapé Kiadó, 1998.
- TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000.
- VARGA Zsigmond J., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1996.

Nagy Viktor



Sok, végtelen, minden, megszámlálhatatlan, mindez fehériben

Az apokaliptikus számszimbolika
A hetes szám szimbólumának jelentése
a Jelenések könyvében

*„Sok titok van a Szentírásban, amit nem értünk, mert nem ismerjük a számok jelentését.” (AUGUSTINUS, *De doctrina Christiana*)*

Bevezetés

Sokféle szimbólumról lehet beszélni így a számoknak is mélyebb jelentésük van a betű szerinti jelentésén túl. Most elsősorban a Jelenések könyvére szeretnék koncentrálni és azon belül a számokra. A Jelenések könyvében lépten-nyomon belebotlunk a számokba, amit nagyon sokszor nem értünk, emiatt pedig elveszünk benne, csak a megfejtést akarjuk keresni. Az apokaliptika jellemzője a titokzatosság, ebbe pedig beletartozik a képi beszéd, a látomások és víziók leírása, ezeken belül pedig a számok szimbólumként való használata. Az apokaliptikus tradícióban – amit a patmoszi látnok is használ – a számokat meghatározott jelentéstartalommal kapcsolják össze. Több szám jelenik meg a Jelenések könyvében: a négyes szám, ami az élőlények száma az Isten trónjánál, a lovasok száma is négy, akik az első négy pecsét feltörése után jelennek meg, de a négy égtáj is fontos szerepet játszik a könyvben. Van olyan szám, ami a trónok számát írja le és az azon levő véneket: ez a huszonnégyes. Egy bizonyos tömeget szimbolizál például a 144 ezer. Aztán ott van a fenevad száma, ami 666. Végül, de nem utolsó sorban, a leggyakrabban előforduló szám: a hetes. Ebben az előadásban most csupán ennek a számnak a szimbolikájára térnek ki.

1. A hetes szám

„Az Úr beszédei tiszta beszédek... hétszer megtisztítva” (Zsolt 12,7) – így tesz bizonyosságot a zsoltáros arról, hogy Isten Igéje tökéletes és harmónikus, semmi visszás nincs benne.¹

A babiloni csillagvallás szerint hét, istenségként tisztelt csillag határozta meg a kozmosz pályáját. Az ókorban a hetes szám úgy rögződött, hogy annak az egész világegyetemet átfogó jelentése van. A hetes számnak ez a jelentése az apokaliptikába is átment, úgyhogy az isteni uralom tökéletességét és a mindenre kiterjedő teljességet jelenti.² De nemcsak Babilonban volt fontos a hetes mint szám, hanem a zsidóságban is.

A hat teremtési nap után a hetedik napon Isten megnyugodott. Hét napból áll egy hét. A zsidóknál csak a hetedik napnak, a szombatnak volt neve, a többit a zsidó ábécé első hat betűjével jelölték. Minden hetedik esztendő úgynevezett „szombatév” volt Izráelben, és minden hétszer hetedik, vagyis 49. esztendő után úgynevezett örömev következett (3Móz 25,8). A nagy engesztelő ünnepen hétszer kellett az áldozati állat vérével meghinteni az oltárt (3Móz 16,19). Hét bő és hét szűk esztendőről olvasunk József történetében (1Móz 41,47–53). A szent sátorban és a jeruzsálemi templomban, vagy általában a zsinagógákban előbb hétágú mécseseket, majd gyertyatartókat használtak. Hét pap, hét kosszarvból készült kürtöt vitt az Úr ládája előtt Jerikó körül, és a város falai akkor omlottak össze, amikor a hetedik napon, hetedszer járták körbe a várost.³

A görögöknél Apollón kultuszában volt közkedvelt a hetes, az ünnepek alkalmából hétszeres tisztálkodást vagy hétszeres imádkozást írtak elő, de nem volt ritka a hétnapos vigasság vagy a hétnapos

1 Adolf HELLER, *Bibliai szimbólumok – Számszimbolika*, Budapest, Evangélium kiadó, [é.n.], 249.

2 LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2016, 91.

3 HELLER, *Bibliai szimbólumok – Számszimbolika*, 250.

böjt sem. Apollón születési ünnepségét minden hetedik év hetedik hónapjának hetedik napján tartották meg. Ezen héttagú kórus szerepelt és a szent hattyúk hétszer úszták körbe Apollón születési helyét, Délosz szigetét. Folytatva a sort, Thébának hét kapuja, hét hadvezére volt, hét tagból állt az athéni törvénykezés, és az athéni katonák sohasem indultak háborúba a hónap hetedik napja előtt.

Ha elkezdjük olvasni a Jelenések könyvét, akkor az első szám, amivel találkozunk az a hetes szám, ez egyben a leggyakoribb. Amikor a hetes számról akarunk beszélni fontos leszögezni a hét gyülekezettel kapcsolatos említését és ennek a hét kisázsiai gyülekezetnek írt hét levelet. Ez két dolgot árul el: az egyik, hogy valóban hét teljesen valóságos és akkori gyülekezetnek szól a hét levél. A második, hogy a hetes szám az egyetemességet is jelenti. Más szóval minden levél minden gyülekezetnek szól, minden helyen és minden időben. A személyesség és az egyetemesség nem zárják ki egymást. Amiből az következik, hogy a hetes szám esetében nem mindenütt kell apokaliptikus jelentést tulajdonítani a számnak. Van, ahol közönséges szerepe van, mint itt a gyülekezeteknél.⁴ A számoknak semmi esetre sem szabad erőt, hatalmat adni az uralkodásra. A babona a varázslás világa elválasztotta a számokat Istentől és önálló hatalmat adott nekik. A Biblia sohasem beszél arról, hogy a számoknak hatalmuk volna. Az apokaliptikus képek, bizonyos számok rendjében jelennek meg és a számtörvények ellen ezek a látomások sohasem vétének. A világban arányt, törvényszerűséget jelentenek. A számoknak van még egy további szerepük is: képeké válnak, olyan képekké, mint a színek, a drágakövek, a tenger, az állatok stb. A jelképes számok is állandó számok, így beleilleszkednek az apokaliptikus nyelvbe. Ebben a nyelvben pedig bizonyos számokkal mindig ugyanazokat a viszonyokat jelölik.⁵ Sokan a hetes szám lényegét megpróbálják kiterjeszteni, úgy vélik a szerző az

4 ABLONCZY Dániel, *Jelenések könyve*, Budapest, Open Art Kiadó, 2002, 20.

5 CSIA Lajos, *A jelenések könyve a mai kor tükrében*, Budapest, Százszorszépek Kiadó és Nyomda, 2001, 31.

egész könyvet, sőt annak részeit a hetes tagolással szerkesztette. De ezt az erőltetett tagolást csak nagyon sok belemagyarázással lehet keresztülvinni. Bár az bizonyos, hogy a hetes szám, a látomások a hét pecsétről, a hét trombitaszóról és a harag hét csészéjéről apokaliptikus jelentéssel bírhatnak. Ugyanakkor a hetes szám nem bír mindenütt apokaliptikus jelentéssel. A szám előfordulása jóval rétegeltebb. A hetes szám esetében jó, ha megkülönböztetünk három féle megjelenést: az egyik, amikor a szám szimbólumának jelentése pozitív tartalommal bír, a második, amikor negatívval, a harmadik pedig, amikor semlegessel.

A hetes szám megjelenik a menny leírásában a Jel 4,2-ben. A látnok látta a mennyben levő Isten trónszékét és még sok felfoghatatlan dolgot, ami azt körülvette. De mi köze is van mindennek a hetes számhoz? Fontos megjegyezni, hogy ősi mitikus képzetek szerint nem egyetlenegy menny volt, sokan beszélnek több mennyről. Ilyen például a zsidó apokaliptika, ami beszél három, hét, tíz, vagy egyenesen 962 mennyről. Részletes leírást ad erről az úgynevezett szláv Énók könyve, amely leírja Énók hét mennyországban tett utazását. Az első mennyben látta a csillagok pályáját, és a felhő, ház, jég, és harmat kamráit. A másodikban találkozott a síró pártütőkkel, akik az ítéletre vannak fenntartva. A harmadik mennyben megcsodálja a paradicsomot, amely az igazaknak van fenntartva, tele jó illattal, étellel és itallal. Ennek az északi részén található az istentelenek gyötrelmének a helye. A negyedik mennyben láthatja a nap pályáját, illetve a mennyei kocsit. Az ötödikben vannak az óriások. A hatodikban pedig a dicsőséges angyalkórusok. A hetedikben pedig Isten trónusa van.⁶ A hetes szám mint szimbólum, a menny leírásában pozitív értelemben jelenik meg, és a menny tökéletességét jelenti.

A következő nagyobb egység a Jel 5,1–14, itt a hét pecséttel lezárt könyvet veszi át a Bárány, mivel ő az egyetlen, aki méltó annak

6 LENKEYNÉ, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, 184.

átvételére és a pecsétek feltörésére. Ebben az esetben is a hetes szám központi szerepbe kerül. Fontos, hogy az okirat le van pecsételve. Istennek az utolsó időre vonatkozó üdvtervének a titkát rejti a dokumentum. A hetes szám a titok nagyságát fejezi ki, mint ahogyan sok más helyen, úgy itt is a teljességet jelenti. Ebben a perikópában nemcsak a pecsétek számának leírásában jelenik meg a hetes mint szám, hanem a megöletett Bárány leírásában (Jel 5,6) is szerepel a szám, mégpedig háromszor: hét szarv, hét szem, és az Isten hét lelke leírásában. Ez azt fejezi ki, hogy a bárány hordozza a mindenre és mindenkire kiterjedő hatalom szimbólumát, ami a hét szarv. Ez a mindenható jelképe, illetve a hét szem a mindentudást jelképezi. A Báránynak minden adott, ami az uralkodáshoz kell: bölcsessége és ébersége. A bárány védelmet biztosít a nyájának. A szarvait, a hatalmát az ellenségei ellen irányítja. A hetes szám a teljhatalom kifejezője.⁷ A Bárány leírásánál a hetes szám pozitív jelentéstartalommal bír.

De a végidő eseményei a hetedik pecsét feltörése után nem fejlődnek be, hiszen a hetedik pecsét feltörése egy újabb eseménysorozatot indít be, ahol ismét kulcsszerepe lesz a számnak. Ezután egy látomás sorozatban hét angyal jelenik meg hét trombitával (Jel 8,2kk).⁸ A trombita pedig a közalgó ítéletet hirdeti meg. Ébresztőt fúj azoknak, akik eltávolodtak a valóságtól. Ezt a hetes sorozatot, egy újabb hetes sorozat fog követni. A hetes sorozatokban az ítélet egyre könyörtelenebb lesz. A látomás a hét csésze kitöltése lesz (Jel 15,1,7; 16,1kk; 21,9). A csészék kiöntése után csapások pedig már leginkább a hatalmat megtestesítő Babilont fogják érni. Ezekben az esetekben a hetes szám apokaliptikus jelentéssel bír, de negatív

7 DÉR Katalin, *A Jelenések könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2013, 138.

8 A hét angyal az a hét arkangyal, akinek joga van megállni az Isten színe előtt. Sőt bizonyos képzetek szerint ezek viszik fel egyes szentek imádságait Istennek (Tóbiás 12,15; Pál apokalipszise 7,10). A hét főangyal (arkangyal), mindegyike teofor név, ami kifejezi Istennel való közösségüket.

értelemben, hiszen a csapásokat jeleníti meg hetes tagolásokban.

A Jel 13,1 és 17,3.7-ben hét feje van a tűzvörös sárkánynak, aki az Antikrisztus. A hegyek a királyok száma is szintén hét a Jel 17,9–11-ben.⁹ Ezeknél a részeknél két fajta megközelítésről beszélhetünk. Az első: a fenevadnak hét feje van. Amelyek hét hegyet jelképeznek, ahol a parázna asszony ül. Rómát ősidők óta „*septem colles*”-nak azaz „héthalmú”-nak hívják. Ez az oka annak, hogy némelyek úgy gondolják, hogy ez elég bizonyíték arra, hogy a fenevad, amellyel már a 11. és 13. fejezetben találkoztunk, az egyenlő, az újfent világhatalommá emelkedő Rómával. A hét fej ugyanakkor hét király, akik egymás után uralkodnak. A hetedik az utolsó idők királya az új római birodalom vezetője lesz.¹⁰ A második magyarázat: a hét hegy képe szimbolikus, a hegy az ókori Közel-Keleten és az Ószövetségben gyakran az erő, a politikai hatalom kifejezője. Ezért talán túl direkt volna, túl nyilvánvaló lenne Rómával azonosítani. Mivel a hetes szám valószínűleg itt is a teljességet jelenti akkor a hét hegy azt is jelentheti, hogy a világhatalomnak az egésze tárul a látnok elé és ez hét királlyal azonos. Azért, mert a király a hatalom birtokosa és így annak jele is hasonlóan, mint a hegy. A hegy és a király ugyanolyan szimbolikus jelentéssel bírhat, ami nem más, mint a hatalom, a hetes pedig a mindent lefedő teljesség. A világhatalom esetében az istenellenes világhatalomról lenne akkor szó?¹¹ Ami viszont ezen felül is kérdés a királyokkal kapcsolatban, hogy akkor kiket jelölnek? Sok kutató szerint amennyiben Rómáról van szó akkor egyértelmű az akkor ismert császárokról lehet szó. Csak akkor az a kérdés, hogyan számoljuk ki a hét császárt. Vagyis ki az a hét? Vagy talán hét különböző uralkodási módról van itt szó, tehát államformákról? A Dán 7,17 szintén azonosítja birodalmakat a királyokkal. Tehát, ha a hét király nem hét különböző sze-

9 LENKEYNÉ, *A Jelenések könyvének magyarázata* I., 49.

10 Benedikt PETERS, *Jelenések könyvének magyarázata*, Budapest, Evangélium Kiadó, 2007, 110.

11 TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000, 350.

mély, akkor lehet hét birodalomkormányzási forma is, és az utolsó, hetedik, amely még nem jött el. Nehéz eldönteni, hogy mire utal ebben az esetben a hetes szám és a királyok megjelenése. De a hetes számmal kapcsolatban az viszont bizonyos, hogy ennél a résznél a szám negatív értelemben jelenik meg a szövegben és apokaliptikus jelentéssel bír.

2. Összegzés

Végül összegzésként megállapítható, hogy a hetes szám egyértelműen apokaliptikus jelentéssel bír a csapások leírásban és a pusztulás teljességét szimbolizálja. Mivel ezek a csapások Isten eszközei, nehéz kijelenteni a teljesen negatív voltukat.

Ugyanakkor a hetes szám megjelenik azokban a látomásokban is, ahol Krisztus tűnik fel. Itt a hetes szám egyértelműen a feltámadott és megdicsőült Krisztus tökéletességét és mindenre kiterjedő hatalmát akarja még inkább kifejezésre juttatni (Jel 5,6). Ebben az esetben a hetes szám jelentése egyértelműen pozitív. Itt nem feltétlenül kell apokaliptikus jelentést tulajdonítani ennek a képi ábrázolásnak.

A hét gyülekezet – ahogy már fentebb említettem – egykor létező gyülekezetek, de a történelem minden gyülekezetének szólnak a levelek. Így itt a hetes szám a teljességet jelenti, vagyis a teljes keresztyénséget. Így nem kell apokaliptikus szerepet a kapcsolni számnak. Itt egyszerűen csak mennyiséget jelöl, és semleges értelemben van jelen, a gyülekezetek pontos számát leírva.

A 12. 13. és 17. fejezetekben a hetes szám negatív, ugyanis ezekben a fejezetekben a fenevad jellemzésében láthatjuk. Itt a számnak apokaliptikus jelentése van, de negatív értelemben. A hetes szám ezeknél a részeknél többször is a teljességet jelenti, de pont az isteni teljesség ellentétéként szerepel. A bűn elhatalmasodásának és a fenevad uralkodásának teljességét írja le.

Végül megállapítható a hetes szám háromféle jelentéssel bíró megjelenése a vizsgált részekben: az egyik, amikor csak egyszerű számként jelenik meg és valaminek a mennyiségét jelöli. Illetve az író előszeretettel használta fel a számot a könyv e szám köré való felépítésére. A második, amikor Istenről vagy a menyországról vagy a megöletett és feltámadott, majd pedig visszatérő bárányról van szó, ezekben az estekben a hetes szám pozitív szimbolikával bír. Amikor pedig a fenevadról vagy pedig a csapásokkal kapcsolatban van jelen, akkor teljesen negatív szimbolikával bír a szám.

Felhasznált irodalom

- ABLONCZY Dániel, *Jelenések könyve*, Budapest, Open Art Kiadó, 2002.
- CSIA Lajos, *Jelenések könyve a mai kor tükrében*, Budapest, Százszorszép Kiadó és Nyomda, 2001.
- DÉR Katalin, *A Jelenések könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2013.
- HELLER, Adolf, *Bibliai szimbólumok – Számszimbolika*, Budapest, Evangélium Kiadó, [é.n.].
- LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2016.
- PETERS, Benedikt, *Jelenések könyvének magyarázata*, Budapest, Evangélium Kiadó, 2007.
- TAKÁCS Gyula, *Jelenések könyve – Exegézis*, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2000.

Lakatos Tamás



Váratlan (?) megjelenés

Apokaliptikus madarak

Bevezetés

A madarak többször megjelennek a Bibliában mind az Ószövetség, mind az Újszövetség lapjain. Általános értelemben mint a teremtett világ részei már a teremtés történetében az 1Móz 1,21-ben említésre kerülnek. Szerepelnek úgy is, mint emberi eszközök, hiszen Noé bárkájából először hollót, majd galambot bocsájt el az 1Móz 8,7–8-ban. Ugyanakkor a madarak a kultikus élet fontos részei is, hiszen a 3Móz 12,8 szerint gerlicét vagy galambot felajánlhattak a szegényebbek tisztulási áldozatként. A madarak lehetnek Isten eszközei is, hiszen az 1Kir 17,4 szerint Illést Isten által küldött hollók táplálták a Kérit-patak mellett. Ezen kívül sok példát lehetne még sorolni a madarak jelenlétére a Bibliában. Dolgozatom arra fókuszál, hogy a madarak megjelennek-e az apokaliptikában, kifejezetten a Jelenések könyvében, és ha igen akkor mit szimbolizálnak, mi a szerepük a végső történetekben?

1. Madarak a Jelenések könyvében

A Jelenések könyvében négy helyen olvashatunk madarokról, vagy ahhoz hasonló lényekről. A Jel 4,7 beszél a trónust körülvevő négy lényről, melyek közül az egyik, a látó leírása szerint, sashoz hasonló. Ám ez nem jelenti azt, hogy valóban egy madárról beszélünk. Több válasz adódik a hagyományban a lények magyarázatára: az egyházatyák szerint a négy evangélistát jelölik, a sas pedig János, aki mennyei titkoknak tudója. De magyarázzák úgy is, mint Jézus négy arcát, s így a sas az ő mennybemenetelét jelölheti.¹ Tudva

1 DÉR Katalin, *A Jelenések könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2014, 130.

azt, hogy a Jelenések könyvének fontos forrása Ezékiel könyve, ott magyarázatot találhatunk ezeknek a lényeknek az eredetére. Az Ez 10,14–15-ben olvassuk: „*négy arca volt mindegyiknek: az első kerubarca volt, a második ember arca, a harmadik oroszlánarca, a negyedik pedig sas arca. És fölemelkedtek a kerubok. Ez az az élőlény, amelyet a Kébar folyó mellett láttam.*” Az idézett részből láthatjuk, hogy így képzelhették el a mennyei Kerubokat, akik Isten dicsőségét hordozták és ezeknek a képe jelenhet meg a Jelenések könyvében is. Itt kimondottan nem beszélhetünk madárról.

A Jel 8,13-ben egy sas repül át az égen és előre figyelmezteti „jai” kiáltással a földön lévőket a következő három angyal trombitájának hangja miatt. Ezt a képet szimbolikusan kell érteni, a sas jelentheti azt, hogy Isten a természeti világ által is figyelmezteti az embert a közelgő veszedelemre, ítéletre.² Tehát itt a sas,³ szinte úgy jelenik meg mint Isten hírnöke, de már maga a kiléte baljósító az emberek számára, hiszen egy ragadozó madár. Az első négy trombitaszó a kozmosz ellen irányul, a következők pedig sokkal inkább az embert érintik. A leírt büntetések és szörnyűségek az ószövetségi Úr napjának a beteljesülésére vonatkozhatnak.

2 LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011, 267.

3 A sas nem véletlenül jelenik meg mint mitikus lény, hiszen valóban félelmetes állat. Hossza 85–90 cm, kiterjesztett szárnya pedig 2 méter is lehet. A magasból csap le áldozatára és rabolja el. Vannak feljegyzések melyek szerint kisebb gyermekeket is elragadott szirti sas. A saskeselyű nagyobb madár, mint a sas, viszont ez inkább döghús evő és nem jellemző, hogy élő állatokat támadjon meg, lásd Alfred BREHM, *Az állatok világa*, digitális kiadvány, elérhető: <http://mek.oszk.hu/03400/03408/html/index.html>, letöltés dátuma: 2017.04.15.

Valószínű, hogy a Bibliában a sas, mint isteni eszköz jelenik meg, míg a saskeselyű, mint a démoni világ része, amely felfalja a dögöket. Az Újszövetség mindkét madárra az *ἄετός* szót használja, mégis a magyar fordítások alkalmazkodnak a kontextushoz. Gondolhatunk a Mt 24,28-ra, ahol saskeselyűnek fordítják az *ἄετός* szót, mivel dögevésről ír a vers.

2. Madarak és az „Úr napja” hagyomány

A „Úr napjával” kapcsolatos szövegek nem egységesek, de a szövegekben találunk olyan formai elemeket, amelyek szinte mindegyikben megjelennek. Ilyen formai elem a kezdő felkiáltás: „*Jaj! Jajgaszatok! Fújjátok meg a kiürtöt!*” Ezek legfőbb jelentősége, hogy felhívják a hallgatóság figyelmét, a közelgő fenyegetésre.⁴

Az „Úr napjának” fő témája, hogy JHWH beavatkozik a történelemben és ítéletet tart. Ennek leggyakoribb kísérő eleme a háború. JHWH a vezér, aki egy erős hadsereggel jelenik meg, pánikot keltve az ellenfélben, amelynek elesése után, még a föld is puszta és elhagyatott lesz. Sokszor képletesen jelenik meg a harc: aratás, tűz, éhség vagy épp pestis formájában.

A korábbi szövegekben Isten tervének a végrehajtói nagy ellenfelek voltak, mint Asszíria vagy Nebukadneccár, ám később olyan hatalmak, amelyek történetileg beazonosíthatatlanok: „északi ellenség” amely a Jóel 2,1–11 szerint olyan, mint egy pusztító sáskajárás, és ez itt is megjelenik a Jelenések könyvében.⁵ A későbbi prófétai szövegek univerzális jellegűek. JHWH tette nem csak konkrét élethelyzetre válasz, hanem túllép időn és téren, s már az egész világra vonatkozik, kozmikussá válik, erre példa Zof 1.⁶ Így népek egész serege vesz részt a küzdelemben, JHWH elpusztít minden bűnöst a földön. Kozmikus jelenségek kísérik tettét: sötétség, mennydörgés, földrengés: „*A nap elsötétül, a hold vérvörös lesz*” (Jóel 3,4).⁷ Az Úr az egész teremtett világot felhasználja arra, hogy végrehajtsa az ítéletet.

A Jel 18 fejezetében szereplő sas feladata az, hogy mint ragadozó madár tudtul adja az ítéletet az emberek számára, így a jajkiáltások az ő szájából hangzanak el. Ennek ellenére a beszélő sas

4 PÉTER Attila, „Minek nektek az Úr napja?” – JHWH napja az Ószövetségben, in: *Lelkipásztor* 82 (2007), 42–47, ebben lásd 42.

5 i. m., 43.

6 i. m., 44.

7 uo.

motívumát nem találjuk sem ó-, sem újszövetségi eszkatológiai részekben. Lehetséges, hogy a görög mitológiából származna és így egy homéroszi motívum lenne?⁸ Esetleg egy sumér vagy akkád mitológiai képzet maradványa?

3. Vallástörténeti kitekintés

A Naphoz szorosan kapcsolódik a madár szimbólum. A legtöbb vallásban a Napot és az isteni hatalmat a sas, mint a legerősebb ragadozó madár szimbolizálja.⁹ Így a legérdekesebb istenábrázolásokkal találkozhatunk a különböző vallásokban. Az iráni vallásban Assurt sast farokkal és szárnyakkal képzelik el, ahogyan egy korongból felszáll.¹⁰ Niszrókot az emberi sors istenét sas fejjel és szárnyakkal jelenítik meg,¹¹ Egyiptomban Rét úgy ábrázolták, mint sólyom embert vagy néhány esetben, mint szárnyas napkorongot.¹² JHWH pedig az Ószövetségben kerubok szárnyán ereszkedik le a mennyből.¹³ Ez a kép megtalálható a Zsolt 18,12-ben: „*Kerubon ülve repült, szélele szárnyán subant*”.

8 PERES Imre, Apokalypsi Homeri. Homéroszi motívumok a Jelenések könyvében, in: *Theológiai Szemle* 43 (2000), 266–281, ebben lásd 267.

9 HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2000, 187.

10 Franz Joseph HOLZWARTH, *Világtörténet*, Temesvár, Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtó, 1887, 61.

11 i. m., 62.

12 KÁKOSY László, *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Budapest, Osiris, 1998, 316. „*Légy üdvözölve Amon-Ré, önmagát aranyba öntő! Egyetlen, kinek alakja az ő összes belyén megtalálhatóak, a két partot napkorongja vonja körbe, bád az égben van, távol emberektől, de sugarai megérintik az alvilági barlangokat*”, lásd KÓTHAY Katalin Anna – GULYÁS András, *Túlvilág és mindennapok az ókori Egyiptomban. Források a Kr. e. 3–2. évezredből*, Miskolc, Bíbor kiadó, 2007, 45.

13 VARGA Zsigmond, *Általános vallástörténet I.*, Debrecen, Szerzői kiadás, 1932, 116.

A görög jósok számára isteni jelnek számított egy madár megjelenése, aminek leginkább a fajából, a repülésének irányából és lezállásából jósoltak.¹⁴ A görög harcosok is figyelték a madarakat, hiszen nem egyszer küldött Zeusz sas madarakat figyelmeztetésül. Az Iliásban olvassuk, hogy Hektor épp arra készül, hogy megütközzön a támadók hajóival, de egy sas jelenik meg az égen. A ragadozó madár elejti prédáját és ebből volt, aki arra következtetett, hogy hiábavaló az előrenyomulás.¹⁵ Ugyanakkor az Odüsszeia történetében láthatjuk, hogy a hétköznapi emberek is figyelték a madarakat. Odüsszeusz fia, Telemakhosz, halállal fenyegeti anyja kéréit. Zeusz sasokat küld a ház felé, ezzel jelezve, hogy beteljesül a fiú jóslata.¹⁶ A rómaiaknál két külön papi kollégium foglalkozott az isteni jelek figyelésével: az augurok és a haruspepek. A madarak énekéből és repüléséből jósoltak,¹⁷ így a ragadozó (sas, sólyom, keselyű) és az énekes madarak megjelenése volt mérvadó.

A sas fontos szereplője a görög mitológiának. Zeusz azzal büntette Prométheuszt, aki a tüzet adta az embereknek, hogy egy sziklához láncolta a Kaukázus hegyén, és egy Ethon nevezetű sas mindennap a máját marcangolta, ami másnapra mindig meggyógyult. Majd Heraklész volt az, aki kiszabadította. Tehát Zeusz büntetésének eszköze a sas.¹⁸ A sas úgymint megjelenik, mint Zeusz küldönce,

14 „Így szólt; s Zeusz atya őt megszánta, a könnyeket ontót: // s bölintott, hogy a népe egész leszen és oda nem vész. // Sast küldött sebiten, madarak közt legmagasabb jelt, // körme között mely nitte futó szárvas kicsi borját: s Zeusz gyönyörű oltára elé ejtette a borjat, // hol jáshangmegadó Zeuszt tisztelik áldozatokkal.” HOMÉROSZ, *Iliász*, VIII., 245–252.

15 HOMÉROSZ, *Iliász*, XII., 199–207.

16 HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, II., 146–156.

17 HOLZSWARTH, *Világtörténet*, 506.

18 HÉSZIODOSZ, *Istenek születése* (ford. Trencsényi Waldapfel Péter), digitális kiadvány, elérhető: <http://mek.oszk.hu/06200/06221/06221.htm>, letöltés dátuma: 2018.06.20.

amely elrabolja számára a kiszemelteket.¹⁹ Ugyanakkor van, hogy istenek átváltoznak valamilyen ragadozó madárrá.²⁰

A madarak egyben a démoni világ szimbólumai is,²¹ akik felfalják a csatamezőn ottmaradt holttesteket. Az etruszkok úgy tartották, hogy az elesett gladiátorok vére, az alvilág démonjait táplálja.²² A perzsák nem temették el a halottakat, hogy ne fertőzzék meg a földet azok tisztátalanságával, hanem egy jól bekerített helyre hordták őket, hogy majd a ragadozó madarak pusztítsák el maradványait.²³ A görög mitológiában szörnyű dolognak számított, ha valakit nem temettek el és a dögevő madaraknak hagyták holttestét. Szépen megjelenik ez Odüsszeusz és Szókosz harcában. Odüsszeusz a küzdelemben felülkerekedik, és egy dárdával végez ellenfelével. Gúnydalt mond a hős:

*„Jaj, nyomorult, te, apád sem s úrnő édesanyád sem
fojja szemed le, mikor meghalsz, de falánk keselyűknek
nyershusevő raja tép szét, csattogtatva a szárnyát:
ámde ha meghalok én, az akbáj nép eltemet engem”²⁴*

19 „Volt egy Aetos, »sas« nevű fiú, aki a földből született, mint a már említett Idai Daktylos, Kelmis, s akít éppúgy, mint Kelmist, meg az imént említett, Aigipánt, a kicsiny Zeusz játszótársának tartottak. Szép volt, de Héra sassá változtatta, mert élt a gyanúperrel, hogy Zeusz fiú-szeretője. Egy szép trójai királyfit, Ganymedést, a hagyomány, hasonló kapcsolatba hoz az istenek királyával. Ezért, mint mesélték, Zeusz sasa, a villámbordozó elrabolta, s az istenek pohárnoka lett.” KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1977, 67.

20 „Pallasz Athénaié s az ezüsttjas nagy Apollón // saskeselyű képében a pajzsos Zeusz atya roppant // bükkfájára leült együtt,” HOMÉROSZ, *Iliász*, VII., 58–62. Lásd még: HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, III., 371–373.

21 LENKEYNÉ, *A Jelenések könyvének magyarázata* II., 212.

22 KÜHÁR Flóris, *Egyetemes Vallástörténet* II., Szent István Könyvek 125-6., Budapest, Szent István Társulat, 1936, 25.

23 HOLZWARTH, *Világtörténet*, 255.

24 HOMÉROSZ, *Iliász*, XI., 450–455.

A Sztümphalosz-tó madarai mocsaras területen éltek és a láz démonának megszemélyesítői, akiket Heraklész kergetett el egy érckereplővel „*Azt beszéltek ezek a mocsári lények emberevő madarak voltak, Arés nevelte fel őket. Olyan éles volt a tolluk, hogy megsebezte, akire ráesett.*”²⁵

Vannak madártestű háрпиák, akik elfogják a bűnösöket és átadják őket az Erinnuszoknak a bosszúállás istennőinek.²⁶ Egy történet szerint a vak látnok Phineus eledelét háрпиák vették el, s így azt éhhalál fenyegette. Két sógora Kalais és Zétés jött megszabadítani őt a háрпиáktól.²⁷ Hésziodosz „Istenek születése” című művében olvassuk ezeknek a lényeknek az eredetét. Thaumasz és Elektra frigyéből született: „*gyorslábú gyermekük Írisz, s szép bajú Harpüiák, és Ókijpetész meg Aelló.*”²⁸ Gyorsaságukról voltak híresek.

A sumér-akkád mitológiában is megjelenik a sas. Gilgames barátja Enkidu álmában azt látja, hogy egy sas elrabolja, mint egy démon, s ledobja őt a magasból. Gilgames megérti, hogy barátja halálát vetíti előre ez az álom.²⁹

A sumér mitológiában Enilnek az ég istenének Anzu a sasmadara. Önállóbb, mint Zeusz sasmadara, hiszen fel is lázad Enil ellen, mikor ellopja a sorstáblákat.³⁰ Anzu önállóan cselekszik és kommunikál. Egy rövid ódában saját magát dicséri:

25 KERÉNYI, *Görög mitológia*, 282.

26 BIEDERMANN H.: *Szimbolumlexikon*, (1996), 253.

27 „*A két ifjú berosz odarakta a bullaszertű aggastyán elé az étket, hogy még utoljára elrabolják a Harpüiák. Azok rikácsolva vetették rá magukat. A férfiak mind fölkiáltottak, de Boreas két szárnyas fia kivont karddal állt ott, s a ragadozó madarak után rapültek, melyek egy szempillantás alatt elnyeltek mindent, s csupán ocsmány büzt hagytak maguk után.*” KERÉNYI, *Görög mitológia*, 352.

28 HÉSZIODOSZ, *Istenek születése* (ford. Trencsényi Waldapfel Péter), digitális kiadvány, elérhető: <http://mek.oszk.hu/06200/06221/06221.htm>, letöltés dátuma: 2018.06.20.

29 ZÁSZLÓS Levente (ford.), *Gilgames*, Budapest, Tertia Kiadó, 2004, 34.

30 SZABÓ György, *Mitológiai Kislexikon*, Budapest, Trezor Kiadó, 1993, 51.

„Aki a sebes folyóknak sorsot szab,
a fejedelem vagyok,
aki Enlillel tanácskozik,
az igazságszerzők szeme-védelmesője vagyok,
atyám, Enlil hozott ide,
mint valami nagykapu, a hegység zárja vagyok.”³¹

A sas úgy jelenik meg, mint egy küldönc, aki beszél, cselekszik, és ha kell, szállít is embereket a földi és az égi, isteni világ között. Az akkád Etana-eposz meséli el, hogyan imádkozik Etana gyermekért Samashoz. Etana Samas tanácsára kiszabadítja a gonosz keselyűt, aki cserébe megpróbálja eljuttatni őt Anu egébe, ahol a „nemzés füve” terem. A sas ebben a történetben is egy önálló személyiség, aki utasításokat ad Etának az utazással kapcsolatosan.³²

4. Apokrif iratok

Az apokrif iratokban is megjelennek madarak úgy, mint Isten eszközei, vagy épp, mint a démonvilág részei.

Mózes apokalipszisében Ádám halála után megjelenik Isten dicsősége: Éva és Széth egy égi szekeret lát, amelyet sasok húznak.³³ Nagyon érdekes, hogy mennyire egybeolvad a sas és az angyali lények személye, hiszen a következő említésnél már nem sasok je-

31 KOMORÓCZY Géza (ford.), Lugalbanda, in: uő (szerk.), *„Fénylő ölednek édes örömeiben...” A sumer irodalom kistükrére*, Budapest, Európa könyvkiadó, 1983, 151–164, ebben lásd 153.

32 RÁKOS Sándor (ford.), Etana mennyei útja, in: KOMORÓCZY Géza (szerk.), *Gilgames – Agyagtáblák üzenete. Ékírásos akkád versek*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1966, 75–87, ebben lásd 86.

33 *„Éva föltekintett az égre és látta, hogy egy fényszekér közeledik, amelyet négy tündökölő sas húzott. Ezek dicsőségét senki anyaméh szülte el nem mondhatja, s szemükbe nem nézhet. A kocsni előtt angyalok vonultak.”* KAPITÁNYFfy István (ford.), Mózes apokalipszise, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, 5–16, ebben lásd 12.

lennek meg, mint szekérhúzó, hanem kerubok.³⁴ A Jel 8,13-ban megjelenő sást is értelmezik úgy, mint egy angyalt. A Nestle–Aland kiadású görög Biblia szöveg apparátusában megjegyzi, hogy az itt szereplő sas helyett Caesareai Andreas egyházatya a Jelenések könyvéről írott kommentárjában az angyal szót javasolja.³⁵ Teológus Szent János apokalipszisében a Jel 8,13-hoz hasonló jelenet játszódik le, de itt a szöveg főszereplője egyértelműen egy angyali lény.³⁶

Az angyalok, ahogyan eddig láttuk a madarakat a mitológiákban, összekötő és szállító szereppel bírnak. Ők azok, akik eljuttatják a holtakat az égbe, Isten dicsőségéhez. Ádámot is egy angyal viszi el és állítja megtisztítva Isten elé.³⁷

Az apokrif iratok – amelyekre minden bizonnyal nagy hatással voltak a mitológiák, és a bibliai képvilág is – úgy tűnik, keverik az angyalok és isteni madarak jellemvonásait.

Az apokrif iratokban csakúgy, mint a mitológiákban a madarak nem csak pozitív szereplői lehetnek a történeteknek. Énók apokalipszise egy olyan látomásról számol be, amelyben ragadozó

34 „És egybegyűltek az összes angyalok, kik tömjéntartókkal, kik kürtökkel, és a seregek ura felszállt kocsijára, és a szelek húzták, meg a kerubok a szelek fölött, és az ég angyalai haladtak előtte.” KAPITÁNYFFY (ford.), Mózes apokalipszise, 13.

35 *Novum Testamentum Graece* post Eberhard et Erwin NESTLE communiter ediderunt Barbara et Kurt ALAND, 28. rev. Aufl., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012, 753.

36 „És hangot hallottam, amelyik így szólt hozzám: »Akkor elküldök majd egy angyalt az égből és erős bangon kiáltva így szól majd: Halld, föld, szedd össze erődöt, mert leszállok rád. És az angyal hangja hallatszik a föld egyik szélétől a másikig, s a mélységek fenekéig.«” KAPITÁNYFFY István (ford.), Teológus Szent János apokalipszise, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, 101–108, ebben lásd 105.

37 „Amikor az angyalok e szavakat zengték, a hatszáznyú szeráfok egyike eljött és elvitte Ádámot az archeroni tóhoz és lemosta őt az Isten színe előtt.” KAPITÁNYFFY (ford.), Mózes apokalipszise, 13.

madarak, mint démoni lények jelennek meg és támadnak védtelen bányókra, szétmarcangolva és megölve azokat.³⁸

A madarak az apokaliptikában néhol jelképesen szerepelnek, egy-egy gonosz birodalmat jelölnek. A IV. Ezsdrás egyik látomása szerint egy sas emelkedik fel a tengerből. Ez a sas valószínű, hogy a Római Birodalmat jelképezi. Maga a mű a Dániel 7,4 kiegészítése és magyarázataként említi a víziót.³⁹

5. Utálatos madarak

Amint látjuk, a madarak lehetnek pozitív és erősen negatív szereplői is mitológiáknak, apokrif iratoknak és a bibliai történeteknek is. A Jel 18,2-ben kimondottan negatív értelemben jelennek meg madarak, „utálatos” jelzővel, mintha a démoni, gonosz erők jelenlétét hangsúlyoznák.

„És ezt kiáltotta erős hangon: »Elesett, elesett a nagy Babilon, amely ördögök lakóhelyévé lett, és minden tisztátalan lélek, minden tisztátalan állat és minden utálatos madár rejtekhelyévé.«” Egy angyal hirdeti meg Babilonnak mint az istentelen városnak, birodalomnak, világnak az elestét. Jól ismert ez a kép az ószövetségi prófétai üzenetben. Szinte szó szerint olvassuk az idézett szakasz történéseit az Ézs 13,19–22; 34,11–15, és Jer 50,39–40-ben. A teljes pusztulásról számolnak be a szövegek, az addigi város helyén csak romok, pusztaság, sivatag lesz, ahol démoni lelkek tanyáznak és utálatos, tisztátalan madarak. A Bibliában tisztátalannak számítottak a dögevő madarak, amelyek

38 „Akkor pedig látomásomban láttam, hogy az ég madarai leszálltak, a sasok, a keselyűk, a héják, a varjak és a madarakat a sasok vezették. Ezek pedig a juhokat megtámadták és szemeiket csőrükkel kivágták és húsukat megették. A bányók akkor kiáltozva panaszkodni kezdtek, mert a madarak sorra öldösték őket.” HAMVAS Béla (ford.), *Henoch Apocalypsisé*, Budapest, Holnap kiadó, 1989, 41.

39 „És történt a második éjszakán, hogy álmot láttam, és íme fölemelkedett a tengerből egy sas, amelynek tizenkét tollakkal borított szárnya volt és három feje.” JELENITS István (ford.), *Ezsdrás negyedik könyve*, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, ebben lásd, 39.

részletes listáját olvashatjuk a 3Móz 11-ben. Ilyenek voltak például a keselyű, a sas, a sólyom, a strucc, bagoly, karvaly félek, melyek megjelennek a prófétai üzenetben is, részét képezve az Úr napja hagyománynak leírva a végső ítéletet. Jelen esetben a madarak nem Isten eszközei, hanem költői kellékek az Ő borzalmas ítéletének lefestésében.

A Jel 19,17–18.21 arról számol be, hogy egy angyal kiált az ég közepén minden madárhoz. Nagy hasonlóságot lehet felfedezni az imént tárgyalt rész és a Jel 18,1–2 között. Az utóbbiban egy „másik” angyal jelenik meg, aki szintén kiáltott (ἔκραξεν), de azért hogy bejelentse Babilon bukását. Talán nem véletlen ez a kapcsolat, s a szerepe pedig az lehet, hogy fokozza a gonosz világ feletti ítélet bejelentését, amely már megkezdődött Babilonon, és folytatódní fog a fenevadon, a hamis prófétán és az őket követőkön.⁴⁰

A folytatásban láthatjuk, hogy amit mond, az minden madárnak szól, amely az ég közepén repül. Ezékiel 39,17 juthat eszünkbe erről a történésről,⁴¹ ahol a próféta egyenesen az Úrtól kap megbízatást, hogy szóljon „*madaraknak, minden szárnyasnak és mindenféle mezei vadnak*”.

Az angyal üzenete egy meghívás Isten nagy vacsorájára (τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ θεοῦ). Az Újszövetségben a τὸ δεῖπνον főétkezést jelölt, amelyet leginkább estefelé tartottak, így nevezhetjük estebédnek vagy vacsorának is. A kifejezés árnyalt jelentése lakoma vagy vendégség, amelyet valaki megszervez bizonyos vendégek részére - s ebben az értelemben jelenik meg a Jel 19,9-ben. Ami érdekes, hogy kultikus vacsorák, például bálványáldozati lakomák kifejezésére is ezt a szót használja a Biblia.⁴² Az ezékieli részben

40 Gregory K. BEALE, , *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999, 964.

41 Bernard WEISS, *Die Apostelgeschichte, Katholische Briefe, Apokalypse. Im Berichtigten Text mit Kurzer Erläuterung zum Handgebrauch bei der Schriftlektüre*, Leipzig, J. C. Hinrichssche Buchandlung, 1902, 516.

42 VARGA Zsigmond J., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1996, 195.

egyértelműen kultikus cselekményről van szó, hiszen nagy véres áldozatként említi az ítéletet, amelyen az összegyűlt vadak húst esznek és vért isznak. A legyilkolt katonák és lovak holttesteik mintha egy áldozati lakoma részét képeznék, maga az aktus, vagyis a leölésük pedig áldozati mézszárlás képét tárja elénk.⁴³ Az Ez 39,17–20-ban tehát az ellenség az áldozat, Isten teremtményei az áldozat be-mutatói,⁴⁴ a harcmező pedig maga az áldozati oltár.⁴⁵

A Jel 19 hasonló képet tár elénk: a madarak feladata az evés, vagy jelen esetben a tisztítás,⁴⁶ hiszen nem az élő embereket kell, hogy megegyék, hanem holtak húsát. Az ἐσθίω szó jelentése eszik, vacsorázik, ebédel, de kultikus értelemben is használták, így a bálványáldozati húsevést is ezzel az igével fejezik ki.⁴⁷ A σάρξ szó a csontvázat körülfogó húst és izmot jelöli, és jelen esetben is így kell ezt értelmezni. Ez a kifejezés a 17,16-ban is megjelenik, ahol a parázna húsát szó szerint lerágnák.⁴⁸ Ez is érzékelteti, hogy itt konkrét fizikai folyamatról van szó, és ennek a fontosságára utal, hogy ötször jelenik meg ebben a versben a kifejezés. A fejezet a madarak jóllakatásával végződik, hiszen a χορτάζω jelentése 'megelégit, jóllakat'.⁴⁹

43 Adela Yarbro COLLINS, Jelenések könyve, in: BOROS István (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003, 631–660, ebben lásd 657.

44 Lawrence BOADTIN, Ezekiel jövődölése, in: BOROS István (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár I. Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 473–509, ebben lásd 504.

45 KARASSZON Dezső, Ezekiel könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, II. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 820–833, ebben lásd 830.

46 LENKEYNÉ, *A Jelenések könyvének magyarázata II.*, 212.

47 VARGA, *Újszövetségi görög-magyar szótár*, 375.

48 i. m., 860.

49 i. m., 1016.

Megláthatjuk benne a pogány kultuszok lakomáinak a kicsúfolt mását és egyben a bárány menyegzőjének az ellentettjét. Az áldozati ceremóniát nem csendes ima kezdi,⁵⁰ hanem egy angyal hatalmas kiáltása, aki nem a népet, hanem démoni lényeket hív a lakomára. A föld hatalmasságai, a legnagyobb ördögi hatalmak sem tudnak ellenállni a lovon ülő kardjának, aki mint pap levágja az összegyűlteket. Jelen vannak az áldozat bemutatói is, a lovas mögött álló sereg, ám mégsem ők azok, akik elfogyasztják azt, hanem ahogy a „vacsora” is utal rá, az alvilág teremtményei. Este csak ezeknek volt szokás áldozatot bemutatni.⁵¹

Ebben az igerészen a madarak, mint Isten büntetésének eszközei jelennek meg, mely által még borzalmasabbá válik a büntetés, hiszen a holttestek temetetlenül hevernek és tűnnek el. A görög gondolkodás szerint, ha valakit nem temettek el megfelelően, vagyis nem végezték el a szertartásokat, áldozatbemutatást, vagy nem kapta meg az aprópénzt (*obolus*), akkor a túlvilágon teljesen kiszolgáltatott helyzetbe került, s céltalanul bolyongott mocsaras helyeken.⁵²

6. Összegzés

A Jelenések könyvének történéseiben szerepet kapnak madarak, vagy azokhoz hasonlatos lények. Isten eszközeiként jelennek meg. Lehetnek egészen hasonlatosak angyalokhoz, melyeknek fő feladata közvetíteni a mennyei és földi szféra között. A ragadozó madarak, már pusztá megjelenésükkel hirdetik Isten közelgő ítéletét a földi világ számára.

A tisztátalan, utálatos madarak a prófétai apokaliptikus szövegekben a démoni erőket szimbolizálják, az Isten nélküli, pusztá helyeken tanyáznak, Isten ítéletére mutatnak rá. A Jelenések könyvé-

50 PECZ Vilmos (szerk.), *Ókori Lexikon I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1902, 85.

51 i. m., 86.

52 PERES, Apokalypsi Homeri, 272.

nek 19. fejezetében hasonlóan jelennek meg a ragadozó madarak, melyek felfalják a lemészárolt tömegek tetemeit. Az apokaliptikában tehát a madarak nem hétköznapi, általános szerepben jelennek meg, hanem mint köztes, mitikus lények.

A beszélő, mitikus madarak háttérében, nem csak az Ószövettség képei jelennek meg, hanem a mitológiák világa is megbújik. A ragadozó madarak mérete, gyorsasága, titokzatossága és ereje ámulatba és félelembe ejtette az embereket. Könnyen társították ezek tulajdonságait mitikus lényekhez. Így született talán a sumér-akkád mitológiában Enil madara Anzu sas, aki szinte úgy jelenik meg, mint egy istenség. A görög mitológiában Zeusz sas madara, aki elragadott embereket Zeusz számára, vagy épp kijelentette Zeusz tervét az emberek számára.

A Jelenések könyve láthatóan felhasználja, mind az Ószövetsegi, mind a mitologikus képeket, de ez érthető is műfaját tekintve, ugyanakkor a madaraknak nincs központi jelentősége a végső történetekben. A központi szereplő a „lovon ülő” aki legyőzi a népeket és győzelembe részesíti az Őt követő szent sereget. A madarak csupán formai kellékek melyekkel szemléletesebbé és esetleg érthetőbbé lehet tenni az ítélet bejelentését és az Isten elleni lázadók bukásának szégyenét. Ugyanakkor a kor vallásos hiedelmeivel való „harcként” is értelmezhető a madarak motívumának használata, hiszen Isten hatalmát szimbolizálják, neki szolgálnak és az Ő üzenetét közlik az emberekkel.

Összegzésképpen azt mondhatjuk el, hogy a madarak a Jelenések könyvében mindig egy nagyobb hagyomány – gondolhatunk az „Úr napjára” – részeként jelennek meg. Soha nem ők a fontosak, hanem az a motívum, történés, amelyben szerepelnek.

Felhasznált irodalom

- BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- BOADTIN, Lawrence, Ezekiel jövődölése, in: BOROS István (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár I. Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003, 473–509.
- BREHM, Alfred, *Az állatok világa*, digitális kiadvány, elérhető: <http://mek.oszk.hu/03400/03408/html/index.html>, letöltés dátuma: 2017.04.15.
- COLLINS, Adela Yarbro, Jelenések könyve, in: BOROS István (szerk.), *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003, 631–660.
- DÉR Katalin, *A Jelenések könyve*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2014.
- HAMVAS Béla (ford.), *Henoch Apokalipsise*, Budapest, Holnap kiadó, 1989.
- HÉSZIODOSZ, Istenek születése (ford. Trencsényi Waldapfel Péter), digitális kiadvány, elérhető: <http://mek.oszk.hu/06200/06221/06221.htm>, letöltés dátuma: 2018.06.20.
- HOLZSWARTH, Franz Joseph, *Világtörténet*, Temesvár, Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtó, 1887.
- HOMÉROSZ, *Iliász, Odüsszeia, Homéroszi költemények* (ford. Devecseri Gábor), Budapest, Pantheon Kiadó, 1993.
- HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.), *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2000.-
- JELENITS István (ford.), Ezsdrás negyedik könyve, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, 17–46.
- KÁKOSY László, *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Budapest, Osiris, 1998.
- KAPITÁNYFV István (ford.), Mózes apokalipszise, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, 5–16.

- KAPITÁNYFV István (ford.), Teológus Szent János apokalipszise, in: ADAMIK Tamás (szerk.), *Apokalipszisek*, Budapest, Telosz Kiadó, 1997, 101–108.
- KARASSZON Dezső, Ezékiel könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, II. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsoltárok könyve–Málakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995, 820–833.
- KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1977.
- KOMORÓCZY Géza (ford.), Lugalbanda, in: uő (szerk.), „Fénylő ölednek édes örömeiben...” *A sumer irodalom keistükre*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983, 151–164.
- KÓTHAY Katalin Anna – GULYÁS András, *Túlvilág és mindennapok az ókori Egyiptomban. Források a Kr. e. 3–2. évezredből*, Miskolc, Bíbor kiadó, 2007.
- KÜHÁR Flóris, *Egyetemes Vallástörténet II.*, Szent István Könyvek 125-6., Budapest, Szent István Társulat, 1936.
- LENKEYNÉ SEMSEY Klára, *A Jelenések könyvének magyarázata I–II.*, Debrecen, MRE Doktorok Kollégiuma, 2011.
- Novum Testamentum Graece* post Eberhard et Erwin NESTLE communiter ediderunt Barbara et Kurt ALAND, 28. rev. Aufl., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
- PECZ Vilmos (szerk.), *Ókori Lexikon I.*, Budapest, Franklin Társulat, 1902.
- PERES Imre, Apokalypsi Homeri. Homéroszi motívumok a Jelenések könyvében, in: *Theologiai Szemle* 43 (2000), 266–281.
- PÉTER Attila, „Minek nektek az Úr napja?” – JHWH napja az Ószövetségben, in: *Lelkipásztor* 82 (2007), 42–47.
- RÁKOS Sándor (ford.), Etana mennyei útja, in: KOMORÓCZY Géza (szerk.), *Gilgames – Agyagtáblák üzenete. Ékírásos akkád versek*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1966, 75–87.
- SZABÓ György, *Mitológiai Kislexikon*, Budapest, Trezor Kiadó, 1993.
- VARGA Zsigmond J., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1996.

VARGA Zsigmond, *Általános vallástörténet I.*, Debrecen, Szerzői kiadás, 1932.

WEISS, Bernard, *Die Apostelgeschichte, Katholische Briefe, Apokalypse. Im Berichtigten Text mit Kurzer Erläuterung zum Handgebrauch bei der Schriftlektüre*, Leipzig, J. C. Hinrichssche Buchhandlung, 1902.

ZÁSZLÓS Levente (ford.), *Gilgames*, Budapest, Tertia Kiadó, 2004.

Bozsoky Jonathán Benjámín

A PATMOSZ KÖNYVTÁR
sorozatban eddig megjelent könyvek:

1. PERES Imre – JENEI Péter (szerk.), *Az ókori keresztyén világ* (2013)
2. PERES Imre, *Pál apostol túlvilági látomásai* (2015)
3. PERES Imre, *Pillantások a végidőkbe* (2016)
4. PERES Imre –NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztyén világ III.* (2016)
5. PERES Imre, *Mennyei polgárjogunk* (2018)
6. PERES Imre –NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztyén világ IV.* (2018)

Tervezett kiadványok:

7. PERES Imre, *Az apokaliptikus gyűlekezetek* (2018)
8. BOLYKI János, *Tanulmányok a Jelenések könyvéhez* (2018)
9. PERES Imre –NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztyén világ II.* (2018)
10. PERES Imre –NÉMETH Áron (szerk.), *Az ókori keresztyén világ V.* (2019)

